

magazin istoric

SERIE NOUĂ — SEPTEMBRIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 9 (306)
septembrie 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, strada Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, inte-
riore 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil
de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei,
Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

SUMAR

Patriotism și cunoaștere istorică: Mihai Berza	2
Secretele de azi și de mine ale Bibliotecii Naționale: Gh.I. Bercan	3
Semnal de alarmă pentru cultura română: Virgil Cândea	6
Tirguri, orașe și cetăți dintre Prut și Nistru: Constantin C. Giurescu	10
Clerul în veacul fanariot: Paul Cernovodeanu	13
1838. O dispută nu tocmai intelectuală: Mirela Murgescu	19
1916-1918. N. Lupu Kostaki — din Bucureștii ocupați: Ioan Lăcustă	23
1915. Regina Maria scrie țarului Nicolae II: Marian Ștefan, Ileana Chirtu	26
Rhône-Poulenc — Călătorie într-o lume necunoscută: Dorin Matei	33
Hitler-Antonescu — ultima întrevvedere: Florin Constantiniu	37
Moscova: 11-12 septembrie 1944. O minută românească: Cristian Popișteanu	42
Căderea în comunism — pagini de jurnal: René de Weck	45
Drumul vieții: Manase Radnev	50
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă	53
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu	59
„America, Lumea cea Noao...”: Eugen Denize	64
Jean Monnet și destinul contemporan al Europei	67
Ași germani pe Frontul de Răsărit: D. Hazanov	73
Holocaustul romilor: Christian Bernadac	75
În București, acum 50 ani	80
Dreda sau marea conspirație a tăcerii: David J. Irving	84
Soarta unui favorit imperial: Gregorio Marañon	90
• Primele burse „Armand Călinescu” ale F.C.M.I. ... 72 • Rebus istoric... 79 •	
Cărți sosite la redacție... 89 • Concurs Magazin istoric 25 din 25 ... 93 • Dialog	
cu cititorii	95

MIHAI BERZA

Patriotism și cunoaștere istorică

Patriotismul este un sentiment natural, ieșit din legătura nemijlocită cu o grupare umană și un teritoriu anumit. El cunoaște însă trepte și intensități diferite și își merită cu adevărat numele când trece de la simplele stări afective la capacitatea de determinare a unor atitudini, a unui tip de comportament, când devine izvor de fapte. La acest stadiu, el se întâlnește cu alte sentimente și convingeri privitoare la societate și îndatoririle sociale, întărindu-se reciproc și contribuind laolaltă la crearea unei faturi psihice care orientează întreaga activitate a cetățeanului activ între semenii săi. Ca orice sentiment, patriotismul este susceptibil de dezvoltare și de modelare, prin cunoaștere, prin reflexie și, de bună seamă, prin puterea exemplului. Unul din mijloacele cele mai apte de a dezvolta sentimentul patriotic este, incontestabil, cunoașterea trecutului. Ea îi conferă o dimensiune în plus, căci adaugă solidarității cu prezentul solidaritatea cu generațiile ce ne-au precedat în sinul aceleiași societăți...

Istoria trebuie să-i dea cetățeanului sentimentul stăruitorului efort colectiv care a dus la crearea, în cursul veacurilor, a patrimoniului național cu feluritele lui valori. Ea este de aceea datorată să fie deopotrivă atentă la forțele de progres, la elanurile de înnoire, la marile înfăptuiri, ca și la factorii de frînare, la forțele reacționare — dinăuntru și din afară —, la eșecuri și întîrzieri istorice.

Apartenența la un popor este un fapt biologic. Apartenența la o națiune este — se știe — un act permanent de adeviere. Dar națiunea este o formațiune istorică, o sumă de valori creată în timp, pe care trebuie să le cunoști pentru ca să îi le asumi. Orice cercetare a națiunii actuale este insuficientă, dacă nu i se adaugă cunoașterea

drumului străbătut pentru a se ajunge aici, geneza structurilor ei psihice, universul ei mental, experiența ei istorică. Aceasta nu înseamnă vreo îndreptare spre imobilism, spre respectarea a tot ce este, pentru că vine din trecut. Dimpotrivă, tocmai pentru că istoria este continuă dezvoltare, ea orientează spiritul spre viitor, îl face să accepte înnoirea, transformarea, ca o condiție a existenței. A-ți asuma patrimoniul spiritual al unei națiuni nu se mărginește la a adera la el, a-l purta oarecum pe umeri, ci implică totodată obligația de a-l spori și a-l adapta, permanent, la nevoile prezente ale societății. Ca și indivizii, națiunile au calități și defecte, leșite ele însele, în bună măsură, din condițiile dezvoltării istorice. Așa cum medicul își studiază atent pacientul pornind de la maladiile și traumatismele psihice ale copilăriei, educatorii națiunii — și, pînă la urmă, fiecare din noi sîntem datori să ne fim propriul educator — trebuie să-i cunoască antecedentele, lungul trecut în care s-a format. A face elogiul necondiționat al națiunii, a o lăsa să se lege în iluzii despre ea însăși, nu e o dovadă de iubire, după cum a recunoaște lipsurile națiunii tale nu vrea să spună a o iubi mai puțin.

O tentație căfea se cuvine să știm a-i rezista este aceea de a transpune în trecut rea-

lități ale unor timpuri mai noi, dar care n-au putut prinde viață decît în anumite condiții sociale, politice și culturale. Oricît ne-ar fi acestea de scumpe, nu avem dreptul să atribuim unor oameni de altădată gînduri, atitudini și mobilități de fapte pe care circumstanțele obiective ale existenței lor nu le îngăduiau să le aibă. Trebuie să ne ferim de modernizarea trecutului, tocmai pentru că el reprezintă un îndelung și anevoios proces de naștere a societăților moderne, după cum legitima noastră dorință — și obligație — de a-i lîmpezi liniile de evoluție nu se poate confunda cu excesiva lor simplificare. Nu avem nici a înnobila trecutul, pentru că, cu cită muncă și suferință omenescă a cuprins — și dincolo de tot răul ce a cunoscut, dar pentru binele către care a tîns totdeauna — este și așa suficient de nobil.

Cea mai mare dificultate a educației patriotice prin studiul istoriei — și, în genere, a oricărei educații patriotice — stă însă în găsirea unui just echilibru între național și universal. Orice patrimoniu național e sacru, și tocmai de aceea nu trebuie absolutizat. Dezvoltarea atașamentului față de națiune se cere permanent echilibrată prin aceea a conștiinței de a aparține umanității. Fără de cunoașterea istoriei universale, istoria patriei nu poate da decît o imagine deformată, pentru că e centrată pe ea însăși. Integrarea istoriei naționale în istoria universală implică schimburi permanente în amîndouă direcțiile și o evaluare justă a aportului propriu la dezvoltarea generală. Acest aport nu se cade a fi nici minimalizat, nici supra-prețuit, ci cunoscut în realitatea lui efectivă.

(Din volumul *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, Editura Eminescu, București, 1985, pp. 221-223)

Trecut-prezent și viitor (actualul și viitorul sediu al Bibliotecii Naționale a României)

Biblioteca Națională

a României

O CĂLĂTORIE

SPRE VIITOR

● Noblețea tradiției obligă ● La loc de frunte în Europa și în lume ● Un tezaur ce se vrea desfăcut ● Puterea unei idei stă în mijloace ● Tehnica în slujba culturii ● Care este deosebirea dintre un bibliotecar român și unul american? ● Nevoia de legi ● Și, totuși, viitorul e doar o speranță?

— Domnule director Gheorghe-Iosif Bercan, sunteți un om tânăr, sunteți mai ales un director tânăr. Vă rog să vă prezentați cititorilor noștri...

— Mai importantă mi se pare cea de a doua remarcă, pentru că după această funcție din ianuarie 1990. Lucrez însă în cadrul Bibliotecii Naționale din 1972. Am venit în bibliotecă după absolvirea Facultății de istorie a Universității din București, și, de-a lungul anilor, am trecut prin mai multe compartimente. Cea mai lungă perioadă de timp am lucrat în cadrul serviciului metodologic. Ca metodist, am avut posibilitatea să cunosc toate tipurile de biblioteci din țara noastră și, mai ales, structura și modul lor de cooperare; cunosc bine mentalitatea bibliotecarului, părerea lui despre publicul cititor, dar și pe aceea a opiniei publice față de biblioteci și bibliotecari. În deceniul opt am lucrat într-un colectiv de valorificare a moștenirii istorice (cronici, acte de cancelarie, rapoarte diplomatice, tratate etc.) și am avut satisfacția să văd tipărite mai multe volume din seriile *Mihai Viteazul în conștiința europeană* și *1859 la români*... În 1985, împreună cu Nicolae Ciachir, am publicat lucrarea *Diplomația europeană în epoca modernă*... Mă preocupă bibliofilia, istoria bibliotecilor (acest domeniu n-a prea fost abordat până acum, decît în mod sporadic și fără metodă) și, mai nou, mă interesează problemele de management de bibliotecă...

— Și acum, d-le director, să răspundem și la întrebările: ce și cine este Biblioteca Națională a României?

— Grație numărului și valorii deosebite ale colecțiilor sale, Biblioteca Națională a României se situează printre cele mai importante instituții de acest fel din Europa și din întreaga lume. A fost fondată în 1836, fiind prima bibliotecă națională din istoria culturală a țării noastre. În 1859, bibliotecă a fost reorganizată după principii moderne, stabilind relații comerciale și științifice permanente cu librării și cărțurari din Franța, Germania și Suedia. Prin decretul semnat de Al. I. Cuza la 23 octombrie 1864, ea a fost desemnată ca Biblioteca Centrală a Statului și multe decenii a îndeplinit această funcție. La 17 aprilie 1901 însă, în urma unei hotărâri parlamentare, bibliotecă și-a întrerupt activitatea, întreg fondul de publicații și inventarul mobil fiind transferate Bibliotecii Academiei Române.

Reînființată în 1955, bibliotecă a funcționat sub denumirea de Biblioteca Centrală de Stat pînă în

anul 1990, cînd, prin Hotărîrea guvernului nr. 5, din 2 februarie 1990, a primit numele de Biblioteca Națională a României. Schimbarea titlului relevă și sub aspect formal funcțiile și atribuțiile pe care acest așezămînt le îndeplinește de decenii în cultura românească și în lumea bibliotecară în special. Pentru a fi mai clar, iată cîteva din activitățile care-i conferă statutul de bibliotecă națională în accepția sa modernă: elaborează bibliografia națională curentă; întocmește catalogul colectiv național; asigură documentare în domeniul culturii; oferă servicii centralizate (catalogare, clasificare); acordă asistență de specialitate bibliotecilor publice; întreprinde cercetări în domeniul bibliologiei și sociologiei lecturii; organizează rezerva națională de publicații și coordonează activitatea de redistribuire a dubletelor; efectuează operații de restaurare a cărților și cercetări în domeniul patologiei, igienei și conservării publicațiilor; este Depozit legal central al statului; este Centrul național de schimb și împrumut de publicații; este Centrul național ISDS.

Biblioteca Națională editează publicații periodice de informare bibliografică și documentară, dintre care amintesc: *Bibliografia națională a României* (cu cele trei serii ale sale: *Carte* - bilunară, *Publicații seriale* - anuală și *Note muzicale*, *Discuri*, *Casete* - trimestrială), *Catalogul colectiv al cărților străine intrate în bibliotecile din România* (trimestrial), *Repertoriul periodicelor străine intrate în bibliotecile din România* (anual), *Cultura în lume* (6 apariții pe an), *Cultura în România* (6 apariții pe an), *Aniversări culturale* (bianual).

Biblioteca Națională ocupă primul loc în sistemul bibliotecilor publice din țara noastră. Pînă în 1989, acest sistem de biblioteci era extrem de rigid și permitea doar comunicarea de sus în jos, cu alte cuvinte exercitarea de la centru a dreptului de îndrumare și control. În prezent, milităm pentru o structură elastică, alcătuită din autonomii reale și care să permită dialogul profesional la toate nivelurile. Pe lîngă serviciile centralizate amintite mai sus, Biblioteca Națională are acum datoria să pună la dispoziția bibliotecilor publice materiale de specialitate reclamate de zeci de ani: manuale de biblioteconomie, culegeri documentare, clasificări zecimale etc.

— După toate aceste detalii privitoare la activitățile ce se desfășoară, sau ar trebui să se desfășoare în cadrul instituției dvs. simt nevoia să ne referim și la patrimoniul Bi-

bliotecii Naționale; care ar fi deci averea ei?

— Da, în acest fel, ajungem să vorbim despre lucrul cel mai important. Colecțiile bibliotecii, totalizînd 8,4 milioane unități bibliografice, au fost constituite prin reunirea fondurilor mai multor biblioteci și colecții de renume, cum ar fi: Biblioteca Ateneului Român, bibliotecile lui Sextil Pușcariu și Valeriu Brăniște, colecțiile I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Saint-Georges, Constantin Caradja, Alexandru Cantacuzino, George Fotino, colecțiile de periodice ale fostei Edituri „Adevărul” și multe altele. Printre piesele rare aflate în colecțiile bibliotecii se află de pildă celebrul *Codex Aureus* (manuscris din sec. IX), incunabile, tipărițiuni din sec. XVI, ieșite din tipografiile din Mentelin, Guy, Marchant, Pruess, Frobenius, Manutius, Elzevier, Plantin etc. În fondul de manuscrise se află piese de valoare, provenind de la Alecsandri, Bălcescu, I. Ghica, Odobescu, Caragiale, Vlahtuță, P. Istrati, Sadoveanu, Argezei, precum și de la cunoscuți scriitori și artiști străini - Maupassant, Matisse, H. Mann. Există o interesantă colecție de autografe de la autori români și străini, amintesc doar de Anatole France, Paul Valéry sau Jean Cocteau. Colecția de stampe sau documentele legate de istoria muzicii, piesele cartografice și fondul de fotografii, reprezintă un material imens cu un profil enciclopedic, format din colecții istoric constituite, ce conferă renume și o personalitate distinctă bibliotecii noastre. N-aș omite din această enumerare o importantă categorie de documente mai recente (discuri, benzi magnetice, casete video și audio, microfilme, microfise, diapozitive etc.) care, într-o bibliotecă de asemenea dimensiuni, completează armonios informațiile ce se regăsesc în documentele tradiționale.

— Înțeleg că, la ora actuală, Biblioteca Națională se află într-o nouă etapă a existenței sale; în viziunea dvs., care ar fi structura și funcționalitatea acestei instituții?

— Primul lucru pe care l-am făcut după numirea mea ca director a fost analizarea structurii organizatorice a bibliotecii și acest lucru l-am făcut împreună cu colegii mei, directorii adjuncți. Funcțiile și atribuțiile bibliotecii noastre nu puteau fi realizate decît prin eliminarea fragmentării artificiale a activităților, prin comasarea unor departamente capabile să asigure un flux optim atît în circuitul de prelucrare a publicațiilor, cît și în acela al informației. Totodată, am creat unele compartimente absolut necesare bunei desfășurări a muncii

intr-o mare bibliotecă: biroul de perioadă și serviciul de prestări editoriale. Semnalează, de asemenea, transformarea fostului serviciu metodologic, cu atribuții formale de îndrumare și control al rețelei de biblioteci publice, într-un compartiment de studii, cercetare și dezvoltare în biblioteconomie, cu sarcini precise de elaborare a unor lucrări în domeniul bibliologiei. Și, tot pe linia eficienței maxime, se înscrie și reorganizarea fostului oficiu de calcul, în așa fel încât să asigure automatizarea progresivă a proceselor de bibliotecă în conformitate cu standardele internaționale.

— **Știu că și dv., ca toată lumea de altfel, vă confrunțați cu numeroase dificultăți; ce se întâmplă cu viitorul sediu al Bibliotecii Naționale?**

— Da, se conturează posibilitatea mutării într-un nou sediu, special construit pentru bibliotecă și, deci, implicit cu toate facilitățile: transport automat de carte (telelift), rafturi metalice glisante cu comandă automată, computere atit pentru o prelucrare automată a datelor, cit și pentru exploatarea informațiilor de către cititori, stație automată de dezinfectare a publicațiilor etc. Nu mă întrebați însă cînd anume vom intra în posesia acestui nou local, pentru că, la ora actuală, nimeni nu vă va putea da nici măcar un răspuns aproximativ. Și dacă, perspectiva pare totuși încurajatoare, vreau să vă spun că prezentul este de-a dreptul dezarmant: peste 20 depozite în București, și în țară, cu milioane de volume neprelucrate și parțial degradate; lipsă acută de spațiu adecvat pentru conservarea patrimoniului; inexistența aparatului pentru prelucrarea automată a publicațiilor; lipsa unei etuve pentru tratarea publicațiilor din punct de vedere patologic; lipsa...

— **Mi-ați tălat respirația; să ne oprim aici...**

— A, nu, nu trebuie să credeți că această situație, într-adevăr dramatică, este fără ieșire, deși există mulți pesimiști și chiar multe voci răuvoitoare... Pînă una-alta, dar mai ales pînă vom putea să ne mutăm în noul sediu, ne-am propus să realizăm următoarele operații: trierea tuturor publicațiilor în vederea reconstituirii colecțiilor de bază și cașarea pieselor degradate fizic sau uzate moral; reinventarierea tuturor publicațiilor în sistem automat (Biblioteca Națională a Franței a început această operație gigant în 1991); prelucrarea publicațiilor neprelucrate; aducerea în Capitală a publicațiilor depozitate în provincie. Acest program a fost alcătuit

pentru următorii șase ani și a fost sancționat prin ordinul Ministerului culturii nr. 420, din 5 martie 1992.

— **Recent ați făcut o vizită în S.U.A.; care a fost scopul ei?**

— Da, între 1 martie și 3 aprilie, am vizitat Statele Unite, la invitația Institutului Internațional de Educație și a Agenției de Informații a Statelor Unite. Scopul: cunoașterea sistemelor de biblioteci nord-americane, a sistemelor informaționale, stabilirea de contacte cu personalități din domeniul bibliologiei, lărgirea relațiilor de schimb dintre bibliotecile românești și cele americane, perfecționare în managementul de bibliotecă, diversificarea contactelor dintre asociațiile bibliotecilor din România și S.U.A. etc. În cursul acestei vizite, am cunoscut toate tipurile de biblioteci, începînd cu Library of Congress, de la Washington D.C., Harold Washington Library Center din Chicago, California State Library din Sacramento, University of Arizona Library, San Diego County Library, South Carolina State Library Board și terminînd cu New York City Public Library. Am enumerat doar cîteva, cu toate că lista lor completă ar fi semnificativă. Printre multe instituții pe care le-am vizitat, un loc aparte îl ocupă On-Line Computer Library Center (OCLC) de la Columbus, Ohio. Această bază gigant de date are la ora actuală înmagazinată în memoria computerelor sale 25 milioane de cărți, la care au acces foarte multe biblioteci din S.U.A., Canada, Europa, Australia.

Ca impresie generală, profesională vorbesc, consider că la această dată S.U.A. posedă cel mai bun sistem de bibliotecă din lume. Marea lor majoritate funcționează în edificii noi, cu o maximă funcționalitate; sînt sută la suta automatizate, accesul la informație este ușor și nelimitat; ele furnizează referințe de orice tip, cu maximă rapiditate și oricărei persoane; serviciile lor de împrumut interbibliotecar pot fi considerate perfecte, dotarea cu aparatură audio-video este foarte largă, accesul liber la raft este generalizat, transportul de carte automatizat... În orice tip de bibliotecă am observat un interes deosebit pentru publicații guvernamentale și colecții complete de legi. Dar poate că lucrul cel mai bine pus la punct este organizarea. Numai în acest fel au reușit să elimine activitățile paralele, timpii morți în prelucrarea publicațiilor, formalististica inutilă etc.

— **Tocmai pentru că vă sînt proaspete aceste impresii, cum vedeți problema valorifi-**

cării patrimoniului pe care îl deține Biblioteca Națională?

— Păcă am mai amintit ceva legat de acest subiect: în orice caz, pentru valorificarea acestui tezaur nu ne lipsesc ideile, nici mie nici colegilor. În America, într-un interviu, am spus că diferența dintre bibliotecarii lor și cei români este numai una de mijloace. Pregătirea profesională, chiar și în domeniul informatizării, este aproape aceeași. Dar în timp ce o bibliotecă americană dispune de zeci și sute de computere, Biblioteca Națională are în dotare doar patru P.C.-uri și două computere „antice” românești. Ce să mai vorbim de dotarea bibliotecilor județene, municipale sau orașenești...

— **Cînd am întrebat despre valorificare, vă asigur că am avut în vedere cel puțin două dintre problemele dificile cu care vă confrunțați: cea a tehnicii moderne și, de ce nu, aceea a personalului, acesta din urmă privit atit sub aspectul său numeric, cit și prin prisma pregătirii lui profesionale. În această privință ce speranțe de viitor există?**

— Referitor la pregătirea bibliotecarilor din România, pot să vă spun că ei își cunosc meseria. Aștept însă din partea lor mai multă deschidere la nou și chiar un efort suplimentar. Trebuie să adoptăm rapid metodele și tehnicile de prelucrare occidentale și acest lucru nu se poate realiza decit prin mobilitate și interes. Cit privește cadrele de viitor, trebuie să vă spun că s-a refăcut învățămîntul biblioteconomic și în curînd vor apare primele promoții de specialiști; sînt absolut convins că această infuzie de tinerete va dinamiza lumea bibliotecară românească. Trebuie să ajungem la stadiul în care viitoarea federație a Asociațiilor de Bibliotecari din România să patronizeze perfecționarea profesională a membrilor săi. Departamentul care va fi creat în acest scop în cadrul Federației trebuie să îndrume bibliotecarii în formularea unor teluri profesionale bine definite și identificarea unor programe de perfecționare la nivelul exigențelor ziilor noastre.

Anterior am vorbit despre lipsa mijloacelor tehnice în activitatea bibliotecilor din țara noastră, dar mie mi se pare la fel de gravă, dacă nu cumva chiar mai gravă, lipsa unei legislații în domeniu. Nu există o lege a bibliotecilor, nu există o lege a Depozitului Legal (în Franța, această lege a fost promulgată încă din 1536!), nu există o lege a patrimoniului, o lege a dreptului de autor etc.

(Continuare în p. 18)

SEMNAL DE ALARMĂ PENTRU CULTURA ROMÂNĂ

VIRGIL CÂNDEA

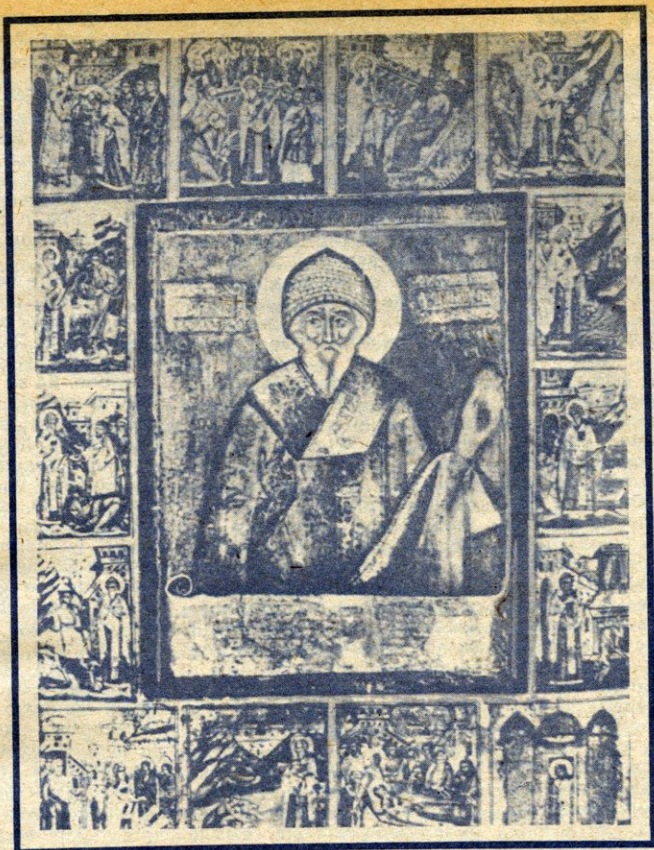
Multe dintre creațiile spirituale ale poporului român — mă gîndesc la opere de artă, la creații literare și alte asemenea realizări ale activității intelectuale și artistice din trecutul românilor — se găsesc astăzi în străinătate. Ele nu mai sînt păstrate nici în așezămintele cărora le fuseseră dedicate inițial, nici în colecții particulare sau publice din România, ci de-a lungul timpurilor au ajuns în colecții publice sau particulare de peste hotare. Fenomenul în sine este cunoscut în toate culturile lumii. El contribuie la mai buna cunoaștere a unei culturi naționale peste hotare. Am numit cîndva piesele românești aflate în străinătate „ambasadori ai culturii noastre”. Într-adevăr, prin asemenea creații străinii pot să cunoască mai bine sensibilitatea, istoria noastră spirituală și artistică.

Despre operele de artă din diferite domenii create în țară sau în afara ei de către români, și care se găsesc în chip legiuit în alte locuri decît în România, sporind puterea de iradiere a spiritualității noastre, dovedind originalitatea și potența ei, s-a scris totdeauna cu satisfacție. Asemenea evocări adaugă pagini de reliefare a culturii românești, în cadrul culturii universale: cum au fost create operele, cum au ajuns peste hotare, cum le-au prețuit prietenii noștri de departe. Un exemplu adesea citat este acela al lui Brîncuși care în țară și-a format universul artistic, dar și-a realizat la Paris cele mai multe din opere, înainte mergătoare pentru sculptura mondială. Ele constituie o răspîntie în arta contemporană. Colecții celebre, de la New York la Stockholm și de la Sao Paulo la Canbera se mindresc că au creații brîncușiene. La fel Marin Damian, cel mai mare sculptor român în viață, și-a realizat o mare parte a operei la Paris. Manuscrisele lui Eliade, Cloran, Ionescu, toate alcătuite în străinătate, ilustrează și ele vocația de uni-

versalitate a poporului nostru. Creațiile spiritului aruncă punți trainice între popoare. Dar nu despre asemenea osmoze între național și universal va fi vorba în cele ce urmează.

Alta vreme cit aceste bunuri călătoresc în străinătate ca urmare a unor danii și-fac parte dintr-o operă culturală ca aceea pe care au desfășurat-o Principatele Române de-a lungul secolelor, fenomenul este intru totul pozitiv. El încetează să mai fie atuncî cînd astfel de bunuri părăsesc țara după o serie de acte reprobabile: deplasarea lor din locurile cărora le fuseseră consacrate, trecerea lor frauduloasă peste graniță, instrăinarea lor în condiții adesea sordide prin intermediarii respectivi, ajungerea în colecții particulare unde nu le vor mai vedea decît proprietarii. Din acel moment asemenea opere încetează să mai fie ambasadori ai culturii române, devenind simple investigații financiare dictate nu de iubirea de artă, ci de cel mai abject mercantilism.

Fenomenul s-a agravat după decembrie

1989. A fost abrogată legea care împiedica înstrăinarea patrimoniului național. Paza pare să fi slăbit în colecțiile publice, iar unii dintre colecționarii particulari care înțeleg că se despartă de piesele adunate adesea într-o viață de privațiuni preferă să vândă străinilor contra valută forte, chiar dacă astfel de opere unice vor părăsi pentru totdeauna țara. Mai mult, după unele informații pe care le am, urmărirea furturilor este slabă, ineficientă.

Înainte de a prezenta patru exemple de bunuri culturale românești ajunse — mai mult sau mai aproape de zilele noastre — în străinătate pe căi nu tocmai curate, să vedem care au fost zonele spre care s-au dirijat „ambasadorii culturii noastre”. Fără îndoială, direcția principală a fost Peninsula Balcanică și Orientul Apropiat. Printr-o operă, pe care foarte frumos Nicolae Iorga a

numit-o „Bizanț după Bizanț”, volveozii români și alți donatori au ajutat și au înzestrat toate așezămintele creștine din teritoriile aflate sub stăpînirea Imperiului otoman, din Peninsula Balcanică pînă în Orientul Apropiat, la Muntele Sinai, în Africa de Nord, în Egipt, și pînă în deșertul siro-mesopotamian. Așezămintele din toată această arie geografică au primit de la români opere de artă, opere literare, mai tirziu tiparnițe făcute anume la noi pentru ei. Ajutor decisiv pentru ca acele așezăminte să își continue opera spirituală, culturală, națională, esențială pentru păstrarea identității multor popoare. Dar volveozii români nu au făcut daruri în Occident. Creațiile de la noi ajunse acolo au urmat o altă cale. Ele au fost achiziționate pentru calitatea lor, pentru interesul pe care oamenii de știință, colecționari sau negustori din străinătate l-au manifestat pentru valoarea lor literară și artistică, dar nu mai puțin pentru cea comercială. Și în multe cazuri, transferul s-a făcut în dauna patrimoniului național, a noastră a tuturor.

În imagine: icoana Sf. Spiridon a scăpat de lama buldozerelor ce au ras, în 1987, lăcașul cărui îi fusese destinată. Dar în vara lui 1990, cu o cheie potrivită, a fost scoasă din muzeul altui sfînt lăcaș și a apucat-o pe căi necunoscute.

Ce putem spera

Una dintre cele mai frumoase piese creată în prima jumătate a secolului XV este *Evangheliarul slavon* de la 1429, datorat vestitului meșter moldovean Gavriil Uric. Astăzi, piesa este păstrată la Biblioteca Bodleiana din Oxford. În 1922, datorită lui Ion Bianu, și cu sprijinul Bibliotecii din Oxford, au fost reproduse în culori cele mai frumoase piese ale manuscrisului. Tipărirea s-a făcut la Oxford, dar prin grija Academiei Române.

Evangheliarul este realizat în cea mai frumoasă scriitură chirilică ce există în istoria artei. Surprinzător este că scriitura a fost concepută de un meșter român, adică într-o țară în care limba slavonă, străină locuitorilor, se folosea doar ca limbă sacră, în scrieri religioase, cărțuri-rești și în administrație. În afară de frumusețea caligrafiei, trebuie să subliniem podoba impresionantă, portretele celor patru evangheliști, care conferă manuscrisului un loc aparte în arta miniaturilor europene.

Manuscrisul a ajuns în Anglia împotriva voinței cititorului, pentru că este evident că el era destinat unui lăcaș bisericesc din țară. Dar la mijlocul secolului XIX, un colecționar britanic a intrat în posesia lui, printr-un anticar din Veneția, ducându-l la Oxford. Acolo este păstrat cu foarte multă grijă, ceea ce face imposibil un contact direct cu el. În 1982, cînd s-a organizat la Muzeul de artă din București, o expoziție cu bunuri culturale românești din colecții engleze, am primit cam tot ceea ce am cerut, cu excepția acestui manuscris. Conservatorii au refuzat să îl trimită în România, spunînd că oricît de bine l-ar ambala, oricît de îngrijit ar fi transportat, va avea de suferit din cauza călătoriei prea lungi.

O inițiativă domnească a făcut ca *Evangheliarul* să fie copiat tot în Moldova, la sfîrșitul secolului XV, în 1493, de către un alt mare caligraf,

Toader diacul din Suceava, din porunca Mariei, soția lui Ștefan cel Mare.

La această copie este frapant faptul că Toader diacul s-a străduit să copieze același număr de rînduri și pe fiecare rînd același număr de slove, în același fel, cu aceeași decorație a vignetelor și a inițialelor împodobite. El n-a putut să reproducă și miniaturile, așa încît *Evangheliarul* se deosebește de prototipul de la Oxford prin faptul că îi lipsesc portretele evangheliștilor. Dar copia „fotografică” a textului ne arată influența pe care a exercitat-o Gavriil Uric asupra urmașilor săi meșteri caligrafi și miniaturişti din Moldova. Manuscrisul este cunoscut în literatura de specialitate drept *Evanghelia slavo-greacă*, pentru că, la cîteva secole de la alcătuirea ei, s-a adăugat pe albitura din marginea textului slavon și textul grecesc al evangheliilor respective. Soarta a vrut ca nici această operă de artă să nu rămînă în România.

La 1900, cărturarul Simion Florea Marian o găsea în colecția Episcopatului vechilor creștini de la Fîntîna Albă, din Ucraina. După care dispărea, astfel încît în Repertoriul operelor de artă rămase de la Ștefan cel Mare, realizat prin anii '50-'60 de Academia Română, manuscrisul apare cu localizare necunoscută. Așa cum anunțăm tot în revista *Magazin istoric* (nr. 1/1986), am avut bucuria să îl regăsim în 1984, într-una dintre cele mai mari colecții americane, Biblioteca Pierpont Morgan, din New York. Pierpont Morgan a fost un mare bogătaş american, care a avut un hobby: colecționarea de manuscrise și cărți vechi. În bibliotecă sa se mai păstrează încă o creație românească: o *Psaltire cu tîlc*, realizată tot la sfîrșitul secolului XV, la Mănăstirea Putna. Din evidențele bibliotecii rezultă că manuscrisele au fost achiziționate în 1924 de la o colecționară din Cernăuți. Este puțin probabil ca vom mai vedea vreodată aceste manuscrise în țară, tot ce pu-

tem spera este să reușim o reproducere 1/1 a celor două piese.

Cu cheie potrivită

Dacă în cazurile prezentate pînă acum înstrăinarea s-a produs cu mai mult timp în urmă, în ceea ce privește cele două icoane de care ne vom ocupa în continuare, ele au părăsit România de foarte scurt timp.

Prima este celebră în istoria icoanelor din țara noastră și a icoanelor arabe, pe care le-am numit cîndva melchite¹. Este vorba despre icoana Sf. Spiridon. Ea se păstra pînă în 1987 în ctitoria lui Constantin Mavrocordat de pe malul Dimboviței, lângă Podul Senatului, așa-numita Mănăstire Sf. Spiridon Vechi — cunoscută pînă la secularizare, în 1863, și ca „mănăstirea arabă” —, pentru a fi deosebită de Sf. Spiridon Nou, lăcașul de pe Calea Șerban Vodă. Constantin Mavrocordat o dedicase Patriarhatului din Antiohia. După cum se știe, toate Patriarhatetele Orientale — de la Constantinopol, Antiohia, Ierusalim și Alexandria — au avut în țara noastră proprietăți și mănăstiri închinete, din ale căror venituri și-au putut continua activitatea spirituală și culturală în vremea stăpînirii otomane. Patriarhul Antiochiei — care își avea sediul atunci la Damasc, în Siria —, pe nume Silvestru, originar din Cipru și iscusit meșter de icoane, a dăruit mănăstirii icoana de hram. Sf. Spiridon, episcopul Tremitei, se bucura de o evlavie particulară în lumea răsăriteană, ca participant la primul Sinod ecumenic de la Niceea, din anul 325, ca mare apărător al dogmei Sf. Treimi, ca făcător de minuni ș.a.m.d.

Icoana este alcătuită din două părți. Partea centrală reprezintă chipul sîntului, iar părțile laterale, adăugate ulterior, înfățișează scene din viața și din minunile realizate de acesta. Este singura icoană din lume care are inscripții atît în limba română

¹ V. Cîndea (ed.), *Les icônes melchites*, Beyrouth, 1969.

că și în cea greacă și cea arabă. În partea de jos, central, se găsește o inscripție lungă, mare, caracteristică icoanelor melchite. Pictorii de icoane arabi aveau o mare atracție, ca pretutindeni în cultura arabă, pentru scris, pentru cuvint, pentru relatările ample. Găsim acolo o istorioară a modului în care icoana a ajuns în țară și despre ctitorirea Mănăstirii Sf. Spiridon Vechi. În 1969, icoana a fost restaurată și prezentată pentru prima oară într-o expoziție internațională, de icoane arabe, la Beirut.

Era cunoscută de toți credincioșii din centrul Bucureștilor — căci după ce a încetat să fie mănăstire pentru călugării arabi veniți la București, Sf. Spiridon vechi devenise biserică parohială. Fusese publicată în diverse lucrări, în străinătate. Era deci o icoană cunoscută.

În 1987, când biserica a fost rasă de lama buldozerelor, bunurile salvate au fost duse la muzeul unui alt lăcaș din apropierea Bucureștiului — pe care, dintr-un sentiment de jenă, nu am să îl pomenesc. De ce? Pentru că în vara anului 1990 s-a intrat în respectivel muzeu, cu o cheie potrivită, nu prin efracție — poate chiar cu cheia originală — și s-a luat doar această icoană. N-au dispărut alte bunuri. Doar icoana pe care am descris-o mai sus. După toate probabilitățile, ea este astăzi în străinătate. Și, după câte știu, nu s-au întreprins cercetări pentru a stabili cum a fost posibil așa ceva, nici nu s-a încercat reconstituirea drumului pe care l-a parcurs. Iar dacă totuși s-a aflat, cei răspunzători tac. De ce?

O soartă similară a avut o altă icoană, a Maicii Domnului Eleusa. Tipul iconografic Eleusa, adică Milostiva, o reprezintă pe Maica Domnului cu o expresie tristă, pentru că ea are conștiința patimilor pe care le va suferi și morții Fiului său.

Pe de altă parte trebuie remarcat contrastul dintre chipul Fecioarei și chipul Prun-

cului. Pruncul este în atitudine de arhieru: binecuvintează cu ambele mini. Iar în dreapta și în stînga, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril au înfățișarea tipică: nu poți să distingi dacă sînt tineri sau tinere. Îngerii sînt mai presus de această distincție. Zugravul nu era numai un iscusit pictor, ci și un bun teolog, avea darul de a îmbina sensibilitatea artistică cu o mare profunzime duhovnicească. Dar cine era acest om remarcabil?

Într-o inscripție din partea stîngă, jos, îi aflăm numele: Radu ot Rășinari. Din dată se păstrează doar primele două cifre: 17...; probabil că ultimele două au fost șterse pentru a învechi icoana. În dreapta este o inscripție care continuă sub tron: „această sfință icoană o au plătit Ion Voina pentru aste 2 suflute anume Ana și Stana ce s-au împlinat de au murit, ca să se pomenască în veci”. După toate probabilitățile, icoana a fost făcută pentru iconostasul unei biserici de sat bogat. Nu oricine își putea permite în secolul XVIII să plătească o asemenea operă de artă. Pe acest zugrav Radu nu îl găsim în listele publicate de Marius Porumb sau de Ana Dobjanschi, nici între zugravii din Transilvania sau de tradiție brîncovenească de care s-a ocupat dl. Efremov. Urmează să fie mai bine identificat, să vedem dacă au mai rămas și alte icoane de la el.

Care a fost povestea piesei de care ne ocupăm? Nu putem oferi, în cea mai mare parte, decît presupuneri. Din lăcașul pentru care fusese comandată, a ajuns într-o colecție particulară. Este prima înstrăinare reproșabilă. O asemenea icoană era făcută să rămînă acolo unde hotărîseră cei care plătiseră, adică Ion Voina, care o dăruise bisericii în amintirea celor două suflute care se prăpădiseră. Din colecția particulară, a ajuns în străinătate. Cu totul din întâmplare am remarcat-o la sfîrșitul anului trecut într-o colecție particulară din Paris. Acolo va fi văzută de

foarte puțină lume.

Care ar fi concluziile pe care le putem trage?

În primul rînd, grija mare pe care trebuie să o avem pentru identificarea, pentru studierea, pentru obținerea de reproduceri măcar după piesele cele mai importante din străinătate. Nu vom avea niciodată o imagine completă a patrimoniului cultural românesc lăsînd deoparte creațiile ajunse peste hotare. Bunuri românești în străinătate sînt de ordinul sutelor de mii, putem vorbi chiar de o treime, dacă nu jumătate din bunurile mobile create la noi. Este deci o datorie nu numai a omului de știință, dar a oricărui român care merge în străinătate să cuprindă în programul său vizite la colecții și muzee, să caute, să găsească și să noteze dacă a găsit bunuri românești¹.

În al doilea rînd, trebuie să avem mare grijă pentru păstrarea bunurilor din țară. Pentru că înstrăinarea lor este un păcat nu numai împotriva culturii românești de azi, dar împotriva culturii românești dintotdeauna. Și putem să îl parafrazăm pe Ștefan cel Mare, din *Apus de soare*, spunînd că, precum țara însăși, ea nu este numai a noastră, ci a urmașilor noștri și a urmașilor urmașilor noștri.

Închei cu acest apel la mare atenție, la mare respect pentru operele meșterilor noștri de altădată, ale creatorilor noștri de bunuri spirituale, pentru ctitorii acestor bunuri, pentru cei care au îngrijit ca ele să fie alcătuite să rămînă în cutare loc din țara noastră, pentru a împodobi o anumită biserică, o anumită mănăstire. Un apel deci să respectăm cu toții această mare operă colectivă, spirituală, care este parte integrantă din cultura și civilizația poporului român. ■

¹ Este ceea ce a făcut profesorul Virgil Cîndea o viață întreagă, concretizîndu-și eforturile în primul volum al lucrării *Mărturie românești peste hotare*, apărut la Editura Enciclopedică anul trecut (*Magazin istoric*, nr. 3/1992). Așteptăm cu toții cei de al doilea volum al monumentalei enciclopedii (*n. red.*).

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI DINTRE PRUT ȘI NISTRU (VI)

CONSTANTIN C. GIURESCU

HOTINUL (R.S.S. Ucraineană)¹ s-a întemeiat la un străvechi vad al Nistrului, pe unde trecea una din ramurile drumului transcontinental care lega Dunărea de Jos și țărmul Mării Negre de țărmul Balticeii. Malul drept al Nistrului, în locul unde s-a înălțat cetatea, domină puternic pe cel stîng, din față; cel ce stăpînea cetatea avea controlul asupra vadului, deci asupra întregului trafic de aci. Nu se poate preciza dacă cetatea a precedat așezarea civilă de alături, așa cum se constată în alte părți, sau dacă, dimpotrivă, așezarea civilă e mai veche. Învățatul sovietic M.N. Tihomirov, în teinencia sa lucrare despre „Vechile orașe rusești” în secolele IX-XIII, nu trece Hotinul printre orașele haliciene. Trece, în schimb, orașul „Vasilev” pe malul drept al Nistrului, în fața vărsării afluentului „Siret” - compară cu numele Siretului nostru -, apoi orașul „Onut” tot pe malul drept al Nistrului, la sud-est-est de Vasilev, în sfîrșit orașul „Cucelmin”, la sud de Onut, între Nistru și Prut. Vasilev și Onut există și astăzi cu aceleași nume, dar sub formă de sate; Cucelminul și-a schimbat probabil numele sau a dispărut; în orice caz, tustrele au avut o evoluție regresivă foarte veche, în locul lor ridicîndu-se Hotinul, Cernăuții și Sniatynul.

¹ Continuăm prezentarea vocilor privind orașele dintre Prut și Nistru, din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în 1967, la Editura Academiei, în condiții pe care le-am înfățișat în numărul 4/1992 al revistei noastre.

În p. 11: reproducerea ilustrațiilor apărute în *Enciclopedia României*, vol. II

Cea mai veche mențiune documentară cunoscută năuă despre Hotin este o însemnare italiană din 15 februarie 1310 care amintește „lo vescovo da Chocina”, adică pe episcopul catolic de Hotin. Forma „Chocina” este, evident, mult mai aproape de „Choczim” și de „Chotin”, variante sub care apare numele Hotinului în actele medievale, decît de „Kujavia” așa cum a propus Abraham și, după el, C. Auner. Prezența unui episcop catolic la Hotin în 1310 nu are nimic surprinzător; ea se explică în cadrul stăruitoare acțiuni pentru cîștigarea la catolicism a acestor regiuni și a celor vecine, pînă la țărmul Mării Negre, acțiuni de pe urma căreia constatăm un episcop catolic la Cămenia Podoliei. Dominicani ridică o mănăstire în 1238 la Halici; o capelă catolică se constată la Liov în 1270. Franciscanii desfășurau o activitate susținută; încă de pe la 1317, organizația lor din Caffa își îndreptase atenția asupra regiunii viitorului stat moldovean; cei din cnezatul Haliciului izbutesc să întemeieze mănăstiri și case de ale lor într-o seamă de centre, trecînd și la sud de Nistru. În 1345, se constată asemenea mănăstiri și case la Liov, Halici, Grodek, Kolomya, Cosmin („Cusmineh”), Siret („Cereh”), Hotin („Cotham”), Baia („Moldavia”), Chilia („Licostoni”) și Cetatea Albă („Albi Castri”). Astfel stînd lucrurile, prezența unui episcop catolic la Hotin nu mai surprinde, chiar dacă el nu este decît episcopul de Cămenia strămutat temporar în acest centru de pe malul drept al Nistrului, așa cum s-a susținut. Tradiția Hoti-

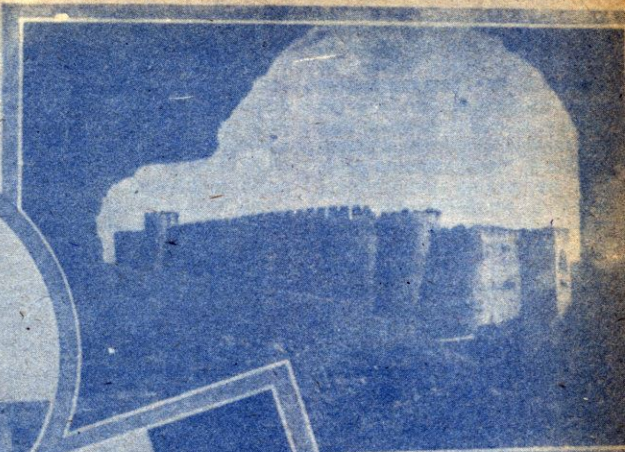
nului ca sediu episcopal s-a menținut de altfel pînă tirziu. În harta Moldovei, alcătuită de G. Reichersdorf pe temeiul informațiilor obținute în Moldova în intervalul 1527-1538, acest oraș e înfățișat prin două turnuri, unul din ele avînd, deasupra, crucea, și prin legenda: „Choczym episc”. Același simbol e întrebuințat și pentru Cămenia, legenda fiind: „Came-necz episc”.

Numele Hotinului este, după toate probabilitățile, de origine slavă: „Chot” în vechia slavă înseamnă „iubit, drag”; toponimul respectiv ar prezenta deci o analogie cu acela al Dorohoiului, din aceeași zonă de influență, dacă admitem, bineînțeles, pentru acesta din urmă, etimologia dorogo, dorogoj „drag, scump”, iar nu doroga „drum”.

Cronicarul polon Dlugosz atribuie construirea cetății Hotin, ca și a cetăților Cămenia, Tețina, Bacota și altele, regelui Poloniei Cazimir cel Mare (1333-1370), după ce acesta a înfrînt pe tătari și a ocupat regiunea respectivă. El adaugă că unele din cetăți au fost construite din zid, altele din lemn. Aceeași părere cu privire la originea cetăților fusese exprimată și de senatorii poloni la seimul de la Piotrkow, în 1448. Se pare însă că cetățile sînt mai vechi decît domnia lui Cazimir și că acesta n-a făcut decît să le restaureze, eventual să le mărească. Prezența unui episcop la Hotin, în 1310, ne îngăduie să credem că așezarea luase încă de atunci o anumită dezvoltare și că, în preajma ei, se afla, la acea dată, o cetate pe malul Nistrului. După biruința hotărîtoare

HOTIN

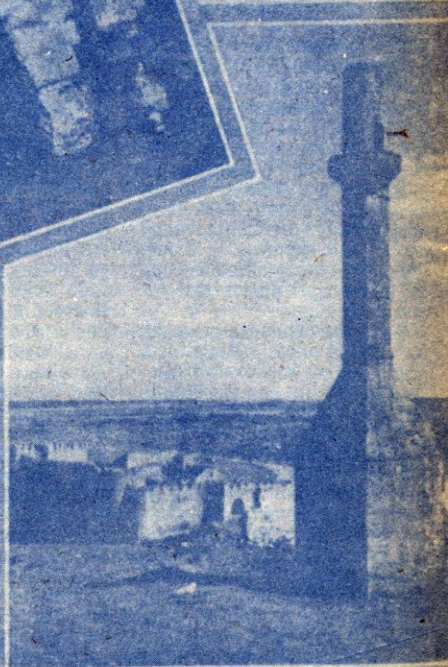
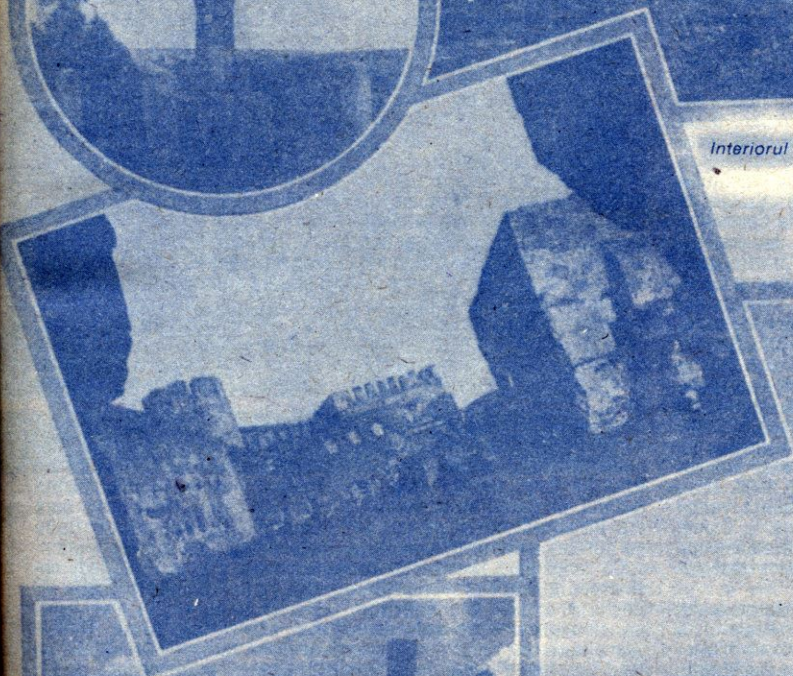
Cetatea Hotinului

Troia

Interiorul cetății

Minaret

Pașcauți: Mori de vînt

de la Sina Voda asupra tătarilor (1351). Podolia ajunge în stăpânirea lituanienilor și anume a lui Teodor Coriatovici. Acesta însă, în 1354, se retrage și cedează stăpânirea sa regelui Ungariei, Ludovic cel Mare, lăsând totodată cetățile pe seama „volohilor”, adică a românilor din Moldova; știrea ne-o dă cronică rusă a lui Bychowic. Prin aceste cetăți se înțelege îndeobște Hotinul, Țetina și Hmieľovul, constatate ulterior în stăpânirea domnilor Moldovei. Un fapt, credem, e sigur: moldovenii au stăpânit, potrivit afirmației — care nu poate fi bănuțată de părtinire — a lui Bychowic, Hotinul mai înainte încă de întemeierea statului independent al lui Bogdan. După întemeierea acestui stat, orașul apare printre orașele „volohi” din lista rusă, alcătuită între 1387-1392. Un „Ștefan de Hotin (Stephanus de Chotin)” — desigur pircălabul sau staroste cetății — este printre martorii și garanții salv-conductului dat de Ștefan voievod lui Spitko, palatinul de Podolia, la 3 februarie 1397. Un „Șandru de Hotin” apare printre martorii „cărții” domnești din 11 februarie 1400, iar un „Horeaș de Hotin” printre aceia ai „cărții” din 7 ianuarie 1403. În privilegiul comercial acordat liovenilor, la 6 octombrie 1408, Hotinul figurează ca punct vamal pentru caii exportăți la Cămenia. Se plătește aceeași vamă ca la Cernăuți pentru caii exportăți la Liov.

Puternica cetate de pe malul Nistrului a jucat, secole de-a rândul, un rol important în istoria politică și militară a Moldovei. Ea a ajuns, în câteva rânduri, în mâna polonilor; chiar Ștefan cel Mare a trebuit să le-o lase, la începutul domniei lui, pentru scurt timp însă. În 1467, la 9 octombrie avea loc, „în tabăra de sub Hotin”, „adunarea obștească” a trimișilor regelui Poloniei — reprezentând „Rusia”, adică fostul cnezat al Haliciului și Podolia — și a trimișilor domnului Moldovei spre a lămurii și rezolva toate chestiunile pendente. Pentru cele nerezolvate, se prevedea o nouă „adunare obștească”, în același loc, „sub Hotin”, în

întîia săptămînă după 23 aprilie a anului viitor. Staroștii adică pircălabii de Hotin și de Cernăuți aveau dreptul, potrivit dispozițiilor tratatului de pace din 1499, să judece „treburile și nedreptățile de la granițe” în ce privește pe supușii poloni, după cum starostele de Cămenia avea același drept în ce privește pe supușii moldoveni.

Cîtă vreme moldovenii au stăpânit Cetatea Albă, Hotinul ocupa locul al doilea ca importanță între cetățile țării; după căderea ei sub turci, în 1484, el a ajuns în locul prim. Pircălabii ei — numiți, de la o vreme, după modelul polon, staroști — sînt citați în fruntea celorlalți pircălabi, în lista de martori a actelor domnești. Ștefan cel Mare numește ca pircălab de Hotin pe unchiul său Vlaicul, în 1467, după ce acesta fusese, timp de zece ani, pircălab de Cetatea Albă. Un alt pircălab al Hotinului a fost Duma, fiul lui Vlaicul, deci vărul domnului.

Cetatea Hotinului a fost restaurată în mai multe rânduri, ultima dată de către turci, după ce aceștia o ocupă (1713) și o transformă în raia (1715). De la început, ea avea un aspect impunător. Cronicarul Macarie, relatînd campania sultanului Soliman, în 1538, împotriva lui Petru Rareș, arată că Hotinul, pe care-l vizau polonii, era înzestrat „cu ziduri tari și cu turnuri puternice”.

Ca și cetatea Neamțului, ca și aceea a Sorociei, cetatea Hotinului și-a avut ocolul ei, cuprinzînd o sumă de sate care „ascultau” de ea, aprovizionînd-o și făcînd lucrările de întreținere necesare. La 11 martie 1586, dăruind lui Andrei Logofătul și pircălabul de Neamț mai multe sate și seliști „anume satul Climăuți, deasupra Nistrului și satul Socolul și seliștea Zăvadinele, ce sînt în ținutul Sorociei și de asemenea seliștea Dancăuții și Vorniceni și Turbureni în ținutul Hotinului”, Petru Șchiopul precizează că toate aceste sate și seliști „au fost drepte domnești și unele ascultătoare către ocolul cetății Soroca și altele către ocolul cetății Hotinului”.

În afară de satele care for-

mau ocolul cetății, mai erau altele care formau ocolul *tîrgului* Hotin. La 8 iulie 1588, același Petru Șchiopul care a detinut recordul în ce privește dăruirea și vînzarea de sate din ocoale, dă lui Ivancu, pisarul leșesc, „o siliști pustii”, anume Grozița, „ci au fost a noastră driaptă domniască și cu ascultări către ocolul tîrgului Hotinului”. Iar la 10 august 1622, Ștefan Tomșa dăruiește lui Condre vameșul, pentru slujba sa dreaptă și credincioasă, un sat anume Stăuceni „cari sat au fost drept al nostru domnesc și cu ascultarea la ocolul tîrgului Hotinului”. Un loc aparte are satul Sencăuții, despre care un document din 1609 august 16 arată că a fost „ascultător de ocolul... [loc alb]” ce este în ținutul Hotin”, ceea ce pare a indica existența unei curți domnești în ținut, în afara cetății, sau existența tîrgului Tărasăuți.

Citeodată, șoltzul tîrgului poartă numele de voit, așa cum se numea, în mod obișnuit, șoltzul Cămeniei din Polonia vecină. Așa îl găsim într-un act din 13 aprilie 1619, dat în Hotin și privind o vînzare de ocină; între martori este și „voitul cu 12 pîrgari”.

S-a păstrat un document foarte interesant care menționează „legea cetății Hotin”. Ne referim anume la documentul din 20 aprilie 1604 prin care Ghiorghe pircălabul de Hotin adevărește „că au venit înaintea noastră și înaintea legii cetății Hotin” Bantăș cu soția lui Mărica și au vîndut niște părți de ocine lui Toma Balisnovschi vornicul. Ce trebuie să înțelegem prin „legea cetății Hotin”? Era oare o lege specială după care se circuma această cetate, valabilă deci numai la Hotin, sau expresia se referă la norma juridică generală privitoare la toate cetățile și tîrgurile Moldovei, adică la obiceiul pămîntului? Speța în legătură cu care se întrebuintează expresia — certificarea unei vînzări de ocină — este una din cele mai obișnuite; o întîlnim și în alte orașe și privind și pe alți dregători. Astfel, cu două zile numai mai

(Continuare în p. 32)

CLERUL (IV)

PAUL CERNOVODEANU

Tradiție
și solidaritate

În primul rând, la nivelul prelaților și al episcopilor se constată o infiltrare a elementelor grecești, o răspîndire mai accentuată, dar nu exagerată, a limbii grecești în cărțile de cult și în serviciile religioase din biserici, mai ales în orașe, o înmulțire a daniilor în moșii, vii, prăvălii, robi etc. către mănăstirile închinat locurilor sfinte din Orientul ortodox, o creștere a numărului egumenilor și călugărilor străini și o simțitoare sporire a pelerinilor itineranți veniți din Balcani, Grecia insulară, Asia Mică, Siria și Egipt, unii purtători de „moaște” ce le aduceau

substanțiale venituri prin expunerea lor, iar alții însoțind pe patriarhii de Constantinopol, Antiohia, Ierusalim și Alexandria, în timpul vizitelor acestora în țările române.

Și cu toate aceste prezențe străine, în Țara Românească, din cei 13 mitropoliți care au păstorit între 1716 și 1821, doar 6 au fost de origine greacă, 6 au fost români, unul macedo-român și un exarh (locuitor) tot român. Deci se poate vorbi despre o anume paritate. O ușoară superprioritate a românilor se poate constata la Episcopia Buzăului (6 români față de 5 străini) și paritate la eparhia de Argeș (1 și 1); doar la Episcopia Rîmniceului-Noul Severin a existat o preponderență a elementului româ-

Tabloul complet al societății românești în veacul XVIII nu poate fi conceput fără această importantă categorie socială, pentru că și în epoca fanariotă puterea a fost exercitată prin cele două componente ale ei — laică și religioasă —, reprezentate de domnitor și boieri și, respectiv, de mitropolit, episcopi și alți înalți prelați chemați să participe la conducerea treburilor statului. Să vedem, așadar, cum a evoluat această componentă socială pe durata unui secol și ce fenomene s-au manifestat în interiorul ei și în relațiile sale cu ceilalți factori sociali.

nesc: 5 români, 1 macedo-român, 1 greco-levantin provenind dintr-o veche familie românică și numai 2 greci. Trebuie recunoscut însă cu toată obiectivitatea că majoritatea prelaților greci, îndeosebi mitropoliții, au fost la înălțimea misiunii lor, identificându-se cu interesele țării de adopțiune, luînd apărarea clerului și a mirenilor împotriva abuzurilor unora dintre domnitorii fanarioți, sprijinind răspîndirea și învățarea limbii române, în școli și biserică, încurajînd arta și tiparul. La toate acestea unii dintre mitropoliții români de origine au adăugat și o atitudine pronunțat antiotomană, cu prilejul deselor războaie purtate de ruși și austrieci împotriva Imperiului otoman și care în

marea lor majoritate s-au desfășurat pe teritoriul românesc, cu grave consecințe pentru locuitorii săi.

Ca împărțire administrativ-ecclesiastică, Țara Românească era divizată în patru eparhii: a mitropolitului și ale celor trei episcopii sufragane — Rimnic, Buzău și Argeș. Episcopia mitropolitului cuprindea 7 județe (Rimnicu Sărat, Prahova, Ialomița, Ilfov, Dimbovița, Vlașca și Teleorman), aceea a Rimnicului 5 județe (Vilcea, Gorj, Romanți, Dolj și Mehedinți), iar cea a Buzăului 3 județe (Buzău, Saac, sau Săcuieni și Muscel); în sfârșit, mai noua Episcopie de Argeș cuprindea doar 2 județe (Argeș și Olt).

În afara similitudinilor, în Moldova au existat și unele diferențe notabile. Prima și cea mai importantă dintre ele a fost cvasi-respingerea pătrunderii elementelor grecești în înalta ierarhie bisericească. De pildă, din cei 10 mitropoliți ai epocii fanariote, 8 au fost români, 1 român grecizat, 1 grec și 1 rus. În sfârșit, în rândul episcopilor n-a existat decât un singur grec și anume la Roman. Rezistența clericilor și a boierilor pentru păstrarea purității autohtone a bisericii din Moldova a fost extrem de dîră. S-a mers pînă acolo încît marele „sobor” convocat la 1 ianuarie 1752 și compus din ierarhii țării, egumenii mănăstirilor neînchinat și protipendă din Divan, a hotărît, cu mare blăstem, să nu fie aleși niciodată prelați străini, ci numai români.

Din punct de vedere administrativ, Moldova avea patru eparhii: a mitropolitului (în capitala țării și cu reședința la Tîrgu Frumos), exercitîndu-și autoritatea asupra ținuturilor Iași, Cîrligătura, Hîrlău, Neamț și sudul Sucevei; Episcopia de Rădăuți, cu sediul în orașul omonim și avînd în subordine ținuturile Hotin, Dorohoi, Tețina și nordul Sucevei; Episcopia de Roman, cu reședința în orașul cu același nume și acoperînd ținuturile Roman, Vaslui, Tutova, Tecuci, Putna, Co-

vurлуй, Troțuș, Bacău, Adjud; Episcopia Huși, cu sediul în Huși și administrînd ținuturile Fălcu, Lăpușna, Odorhei și Soroca. În 1775 și 1812 s-au produs grave mutilări ale Moldovei prin cîmpirea Bucovinei de către Habsburgi și a Basarabiei de către Rusia. În 1781, Episcopia Rădăuților a fost desființată și s-a creat cea „exemptă” a Bucovinei, cu sediul la Cernăuți, dependentă de Mitropolia ortodoxă sîrbă din Carloviț. Între 1767 și 1800 a funcționat Episcopia Hotinului, sub învătatul Amfilohie, ca sufragană a Mitropoliei Proilaviei, cu sediul în raiaua turcească a Brailei și dependentă de Patriarhia din Constantinopol. În sfârșit, în 1813, sub administrație rusă, s-a creat o Arhiepiscopie a Chișinăului și Hotinului sau Mitropolia Basarabiei, cum i s-a mai spus, pusă sub cîrmuirea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni.

„Cirje” și plocoane

Alegerea mitropolitului era făcută de către domnitor în înțelegere cu marii boieri din Divan. După ce înaltul prelat obținea „paterița” sau „toiagul păstoresc”, cum i se mai spunea, din partea domnului, în mijlocul unui convoi solemn, era condus la palatul rezidențial din apropierea bisericii mitropolitane. Dionisie Fotino descrie, impozantul convoi și ne informează că, prin soli trimiși anume, patriarhul de Constantinopol era informat despre alegerea mitropolitului, iar acesta, spre a obține mai ușor confirmarea în funcție, îi trimitea și cîteva daruri prin același emisari. În caz de vacanță a scaunului mitropolitan, episcopul de Rimnic era acela care de obicei îi succeda.

În privința episcopilor, alegerea lor era făcută de către mitropolit și marii boieri, cu stirea și încuviințarea domnului. Mitropolitul îi hirotonisea, iar domnul le înmîna „hasranul” (cirja arhierască). Tot Dionisie Fotino informează apoi despre ordinea alaiului cu care episcopul hirotonisit

era condus de la Curtea domnească la scaunul de reședință respectiv.

Insemnele demnității marilor prelați, acordate de domnii la înscăunarea lor, erau: „paterița” sau „toiagul păstoresc” — pentru mitropolit, „hasranul” (cirja) cu măciule de argint pentru episcopi, iar pentru egumeni cirje mai simple și mai mici decît cele episcopale. Mitropolitul și episcopii își aveau locurile lor de cîinst în Divan, luînd parte la conducerea treburilor obștești, alături de marii boieri, sub conducerea domnului. Pe de altă parte, atît mitropolitul cît și episcopii își exercitau autoritatea în eparhiile lor, încasînd anumite taxe de la clerici și mirenii. Astfel, la alegerea unui mitropolit, toți preoții și diaconii din țară trebuiau să plătească „ploconul vlădicesc”. De asemenea, la alegerea episcopilor, toți preoții și diaconii din episcopia respectivă achitau darea sau „ploconul cirjei”. Alte venituri ale mitropolitului veneau din taxele de hirotonisire ca diacon sau preot; tot el încasa și „ploconul praznicului”, cînd se serba hramul catedralei mitropolitane. Episcopii aveau și ei dreptul la „ploconul praznicului”, cînd se serba hramul bisericilor episcopale și tot ei primeau de la preoții și diaconii din episcopia respectivă darea anuală numită „ploconul obișnuit” sau „ploconul canonicesc”.

În anumite cazuri, înalții prelați încasau taxe importante și de la laici, de obicei mari boieri, pentru botezuri, cununii, înmormîntări etc. Ei trăiau însă îndeosebi din veniturile abundente ale eparhiilor peste care păstureau și care erau înzestrate cu sate, robi țigani, scutelnici, poslușnici, apoi din veniturile marilor mănăstiri. Mitropolitul, episcopii și egumenii de mănăstiri nu plăteau pentru domeniile lor vinăriciu, dijmăritul sau oieritul.

Iubire de carte, iubire de țară

Iată, acum, citeva figuri marcante de mitropoliti și episcopi din cele două principate, înalți prelați ale căror nume au făcut cinste Bisericii ortodoxe române, indiferent de originea lor etnică.

O personalitate de excepție a fost, fără îndoială, mitropolitul Neofit I Cretanul (1738-1753), care, deși alogen, a poposit mai de timpuriu în Țara Românească, adaptându-se perfect realităților locale și, lucru demn de relevat, a știut să-și înțeleagă pe români și să se aplece spre nevoile lor, împărtășindu-le aspirațiile. Om cult, după cum o dovedesc cărțile aflate în biblioteca sa, al cărei catalog ni s-a păstrat, mitropolitul a fost un sprijinitor al reformelor inițiate de Constantin Mavrocordat, imprimând el însuși un spirit nou, de onestitate și de primenire morală, în ocîrmuirea Bisericii, începînd în primul rînd a pune ordine în administrarea bunurilor Mitropoliei și curmarea abuzurilor subordonaților săi. Totodată, a procedat cu deosebită severitate la caterisirea preoților și diaconilor ce se făceau vinovați de încălcarea rînduielilor bisericești, prin luare de mită, comiterea unor falsuri (precum plămăuirea de acte și peceti false) sau furturi de podoabe bisericești, precum și alte delictе (adulter, bigamie, perversiuni sexuale etc.).

Neofit a manifestat deosebită grijă față de școala de „slavonie” de la Sf. Gheorghe Vechi și Academia domnească de la Sf. Sava din București, iar în satul Pătroaia (jud. Dîmbovița) a întemeiat, în 1746, o școală pentru copiii sătenilor, fără ca aceștia să plătească vreo taxă. Înaltul prelat s-a ocupat îndeaproape de tipărirea cărților de cult în limba română (în timpul păstoririi sale, la București au apărut peste 30 titluri). Pentru binele obștesc, în apropierea bisericii Sf. Nicolae Selari, mitropolitul a clădit un han, hotărînd ca,

după moartea sa, acesta să treacă în proprietatea spitalului de pe lângă mănăstirea Pantelimon.

Rodnica sa activitate în diferite domenii, contactul cu înalții ierarhi ai Bisericii Răsăritului (între care, Paisie II și Chiril V, patriarhi Constantinopolului), propriile lucrări în materie teologică, strădania de a dota Mitropolia din București cu o bibliotecă (cuprinzînd la început cărțile personale) fac din Neofit unul din cei mai destoinici mitropoliti ai epocii fanariote. O mențiune aparte merită însemnările sale făcute în timpul călătoriilor prin eparhia Ungrovlahiei, în 1746 și 1747. Acestea conțin numeroase și variate informații din domeniile geografiei, agronomiei, folclorului, literaturii hagiografice, epigrafiei și istoriei.

O altă figură remarcabilă este aceea a mitropolitului Grigore II (1760-1770; 1771-1787). În timpul îndelungatei sale păstoriri a manifestat interes pentru tipar, suportînd cheltuielile imprimării multor cărți, unele traduse chiar de el, ctitorînd și două biserici bucureștene: Oborul Vechi (1760) și Sf. Nicolae din Tigănie (1768), zisă și Sf. Nicolae „de supt Mitropolie”, demolată la sfîrșitul sec. XIX. Înaltul prelat a jucat un rol public de seamă, făcînd parte din delegația moldo-munteană trimisă la St. Petersburg în martie 1770, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, spre a pleda în fața Ecaterinei II (*Magazin istoric*, nr. 9/1991) respectarea drepturilor politice ale principatelor. În același sens a acționat „vlădica” Grigore și pe lângă contele Grigorie Grigorovici Orlov, reprezentantul rus în cursul tratativelor de pace inițiate între ruși și turci prin armistițiul de la Focșani (1772). De altfel, la 10 octombrie 1776, ca dovadă a sporirii prestigiului celui aflat în scaunul mitropolitan din București, patriarhul Sofronie II al Constantinopolului a acordat „vlădichii” Grigore și urmașilor săi rangul de „loctiitor al scau-

nului din Cezareea Capadochiei”, păstrat pînă în zilele noastre, și care conferea titularului acestuia locul doi după patriarh în orice sinod patriarhal ținut în fosta capitală a Bizanțului.

Un nume bun a lăsat în amintirea urmașilor și mitropolitul Dositei Filitti (1793-1810). Fost mai întîi episcop al Buzăului, deși grec, s-a identificat intereselor „turmei” sale de credincioși, a ajutat-o în timpul secetei din 1793-1794 și a apărut-o de abuzurile fiscale ale domnitorului Hangerli. Spre a ajuta clerul de jos, a redus la jumătate „ploconul vlădiciei” și pe cel al „cirjei” și a încercat să limiteze simonia și traficul de influență ce se practica la numirea prelaților. Sub păstoria sa a continuat activitatea cărturărească, tipărindu-se un mare număr de cărți de slujbă și învățătură, iar în 1797 a întemeiat o școală elementară la mănăstirea Antim din București, destinată pregătirii preoților. Datorită incursiunilor prădalnice ale lui Pazvantoglu (*Magazin istoric*, nr. 11/1980), în citeva rînduri a fost nevoit să se refugieze la Brașov, iar în timpul ocupației rusești, între 1808 și 1810, a luat parte la conducerea treburilor obștești prin acel „comitet de obîlăduire” format din patru persoane. Din pricina neînțelegerilor cu autoritățile ruse care l-au pus în subordinea lui Gavril Bănulescu-Bodoni, numit de ocupații exarh al bisericilor din Țara Românească și Moldova (1808), Dositei a fost înlăturat de țar din scaunul mitropolitan, fiind nevoit să se retragă din nou la Brașov. Aici a și murit, la 14 decembrie 1826, aproape centenar, după ce lăsase prin testament o mare parte din averea sa diferitelor așezăminte bisericești, școlare și filantropice din țară.

Din galeria „vlădicilor” moldoveni reținem în primul rînd figura luminoasă a lui Iacob I Putneanul. Ajuns mitropolit în 1750, pentru a adînci spiritul național în biserică, el a inițiat o amplă acțiune de tipărire a unor cărți în limba

română, utilizând în acest scop tipografia Mitropoliei, dar și pe acelea ale lui Duca Sotirioviici din Iași și a Episcopiei Rădăuților, adusă în Capitală spre a o avea sub directă sa supraveghere și îndrumare. El a avut inspirată inițiativă de a edita un *Bucvar* (abecedar) în limba română cu caractere cirilice, lucrare extrem de utilă; cu unele completări, lucrarea a fost retipărită la Viena în 1771 și răspândită și în Transilvania.

Iacob I Putneanul și-a creat o binemeritată faimă prin alte fapte ale sale: a restaurat, între 1756 și 1760, biserica mănăstirii Putna, greu încercată de cutremurul din 1739. El a luat partea țărănilor obidiți și năpăstuiți, îndemnând, împreună cu alți dregători luminați, pe domnul Constantin Racoviță (1756-1757) să desființeze văcăritul, una din cele mai nepopulare dări. Anularea acesteia s-a făcut la 1 martie 1757, cu blestem greu împotriva oricui ar mai fi îndrăznit s-o reintroducă. Peste un an, împreună cu o serie de egumeni și boieri de frunte din Iași, mitropolitul a înaintat o plângere hanului tătar Kirim Ghirai, protestînd împotriva jafului nimicitor efectuat în toamna anului 1758 de hoardele tătare în diferite zone ale țării. Intervenția curajoasă a mitropolitului în treburile obștești a displicut însă domnului, care a exercitat presiuni asupra lui. Scarlat Ghica (1756-1758) a încercat să reintroducă văcăritul, dar înaltul prelat a rezistat cu succes; n-a mai avut însă același rezultat și cu Ioan Teodor Callimachi (1758-1761) și clientela acestuia, Iacomă de bani. În 1760 a fost obligat să-și dea demisia. S-a retras cu demnitate la Putna, unde și-a continuat activitatea cărturărească pînă la sfîrșitul vieții, survenit la 15 mai 1778.

În locul demisionatului, domnitorul a înscăunat ca mitropolit pe fratele său, al domnului, Gavril (1760-1786), fost mitropolit al Salonicului, dar care, contrar

așteptărilor voievodului, n-a încălcat jurămîntul și n-a îngăduit reintroducerea văcărîtului. Domnitorul a fost nevoit să „inventeze” o nouă dare, numită „ajutorîntă”, dar care nu atingea cuantumul precedentei. În timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, mitropolitul Gavriil a apărut interesele țării, cerînd comandanților ruși să dărîme cetățile turcești de la Brăila și Bender, de unde deseori porneau cetele prădalnice turcești și tătărești, jefuind Moldova. S-a ocupat de învățămînt, încurajînd răspîndirea științei de carte și urmărind, ca episcop, activitatea Academiei domnești din Iași, reorganizată în anii 1765-1767 de către Grigore III Ghica; s-a ocupat de activitatea tipografică, editînd, între altele, o semnificativă *Pastorală împotriva luxului* (1781), condamînd pornirile spre risipă ale protipendadei. El a avut durerea să asiste la răpirea samavolnică a Bucovinei de către Habsburgi (*Magazin istoric*, nr. 3/1992). A fost un susținător al faimosului stăreț cărturar Paisie Velicicovski, pe care, după ocuparea Bucovinei de către Habsburgi, l-a mutat de la Dragomirna, la Secu, apoi la Neamț, unde, în 1779, în calitate de egumen, a ridicat celebrul lăcaș la un înalt nivel de viață spirituală. Vlădica Gavriil a murit, după o păstorie de mai bine de un sfert de veac, la 20 februarie 1786.

Iacob II Stamatii, urmașul unui neam de țărani ardeleni boierii în Moldova și nepot al episcopului Pahomie de Roman, a fost mai întîi episcop de Huși (1782-1792), unde a ridicat o nouă reședință episcopală. A fost un bun gospodar în scaunul mitropolitan din Iași: a cumpărat noi moșii în folosul eparhiei, a ridicat un nou paraclis pentru reședința Mitropoliei, precum și biserica Banu, zisă a „calicilor” sau „mișeilor” și a reparat cele două lăcașuri din incinta Mitropoliei — Stretenia și Sf. Gheorghe; într-una din prăvăliile de pe lîngă Mitropolie a instalat o farmacie — o noutate pentru

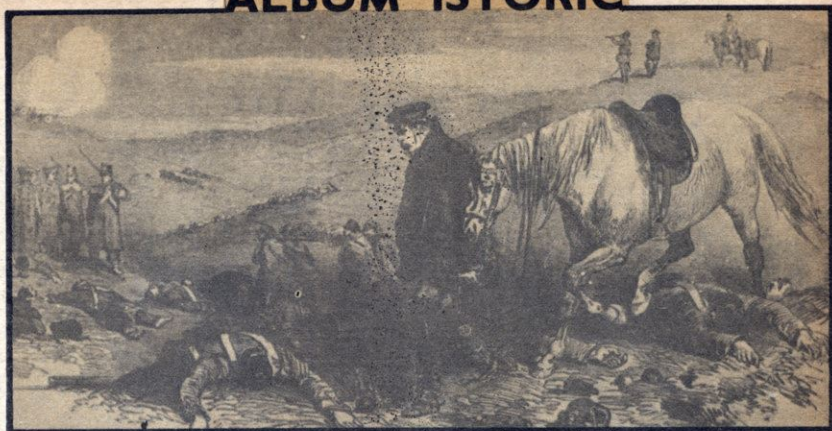
acele vremuri. A încurajat tiparul, editînd — pe lîngă cărțile de cult — traduceri ale episcopului Amfilonie al Hotinului: *Gramatica teologhi-cească*, *De obște geografie* (după ieziuitul Claude Buffier) și *Elemente aritmetice*; acestora li s-a adăugat romanul moralizator *Critii și Andronius* al scriitorului spaniol Balthazar Gracian.

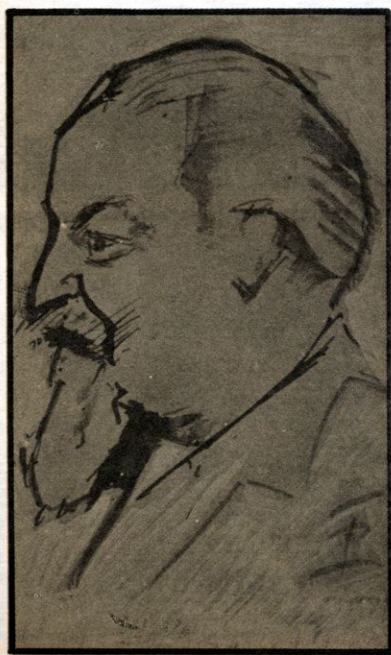
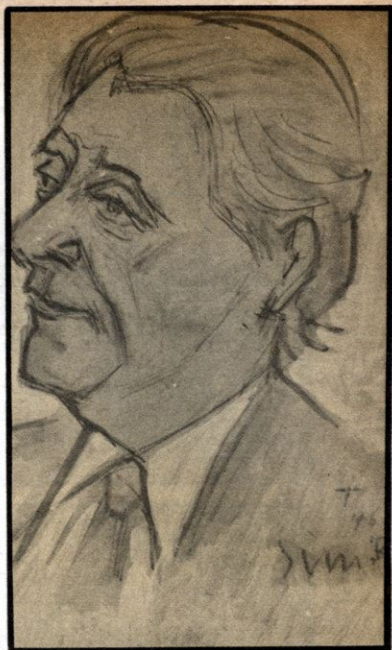
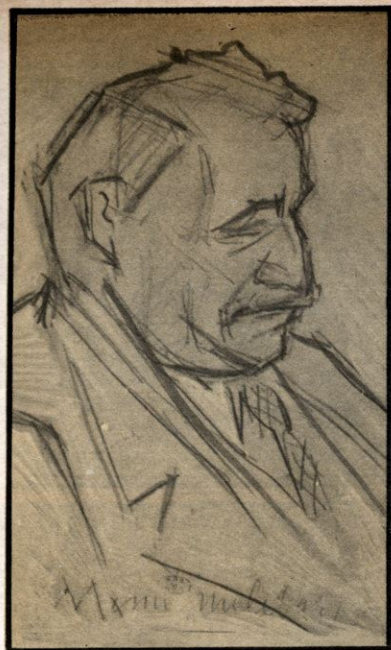
Cu aceeași dragoste s-a ocupat de învățămînt, îndeosebi cel superior, de la Academia domnească din Iași. A asigurat plata dascălilor și școlarizarea elevilor săraci, fiind cunoscut pentru actele sale caritabile. Biograful său, medicul sas Andreas Wolf, care a petrecut mulți ani la Iași, mărturisea că „mai multe sute de văduve în mizerie și orfani au fost salvați de la foamete prin generozitatea sa. Fiice de boieri, sărace dar virtuoaase, au primit de la el daruri de nuntă, de la 10 la 20 de pungi; fără acest sprijin ele ar fi rămas necăsătorite...” A închis ochii în ziua de 12 martie 1803, la numai 54 ani.

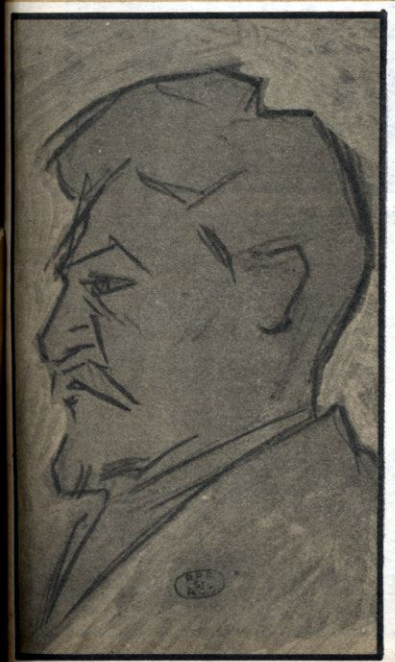
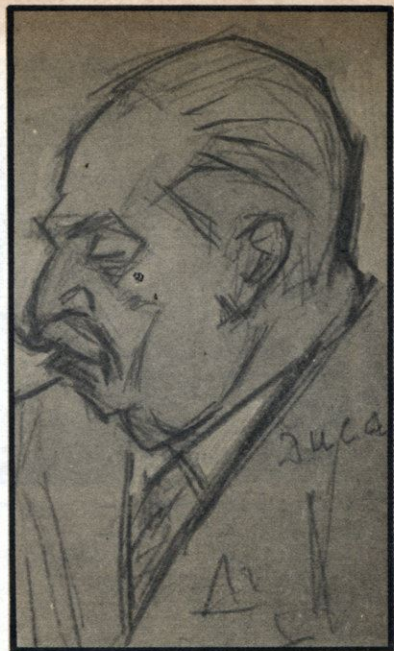
Premiera episcopului Chesarie

Dintre episcopi, primul care s-a impus atenției a fost Chesarie Halepliu, episcop sufragane de Rîmnic (1773-1780). Învățînd mai multe limbi (greacă, latină, rusă și franceză) la Academia domnească de la Sf. Sava, și-a desăvîrșit pregătirea, activînd pe lîngă mitropolitul Grigore II, ca traducător al unor lucrări cu conținut teologic. În 1770, a făcut parte din delegația moldo-munteană care a mers la curtea Ecaterinei II. Datorită destoiniciei sale a fost desemnat episcop al Rîmnicului, calitate în care s-a evidențiat ca bun gospodar, dar mai ales ca om de cultură. A înființat două școli pe lîngă metohurile Episcopiei de Rîmnic, una cu limbă de predare română, iar cealaltă greacă și slavonă. A îmbunătățit activitatea tipografiei, prin aduce-

ALBUM HISTORIC

rea unor utilaje noi de la Sibiu. Între 1776-1780, a tipărit în românește *Mineele* pe lunile octombrie-martie, textul pentru celelalte luni — traduse tot de Chesarie — fiind tipărite de succesorul său, Filaret, viitor mitropolit. Importanța acestora constă nu numai în calitatea limbii în care au fost traduse, ceea ce a ușurat răspîndirea lor în întreg spațiul românesc, dar mai ales în conținutul prefetelor redactate de Chesarie. În prefața *Mineiului* pe luna noiembrie, Chesarie încerca o periodizare a istoriei naționale pe baze, îndeosebi, culturale, iar în prefața volumului pe luna ianuarie stăruia asupra originii noastre latine, mărturisind că a găsit „linia neamului românesc din vechi trăgîndu-se din slăvit neam al românilor”.

„Premiera” absolută pe care a realizat-o el însă a fost aceea a inserării în aceleași prefete ale *Mineelor* a unor texte traduse din faimoasa *Enciclopedia* a lui Diderot și d'Alambert, operă de căpetenie a iluminismului european. Prestigioasa lucrare în 20 volume, apărută între 1751-1772 și la care au colaborat, printre alții, Montesquieu, Voltaire, Rousseau și cavalerul Louis de Jaucourt, a fost procurată de Chesarie cu ajutorul vestitului și cultivatului negustor Constantin Hagi Pop din Sibiu. În prefața *Mineiului* pe decembrie, precum și în cele ale lunilor ianuarie, februarie și martie, Chesarie a utilizat „vocale” din *Enciclopedia* intitulată *Ère, An, Epoque, Janvier, Février, Mars*, lămurind o serie de probleme cronologice sau referitoare la vechi serbări cu substrat mitologic. Unul din scopurile sale era acela de a demonstra, sprijinindu-se pe autoritatea *Enciclopediei*, persistența obiceiurilor strămoșești ale românilor și că acestea fuseseră preluate de la romani. În afara acestor surse „enciclopediste”, el a utilizat o serie de informații preluate din *Mémoire littéraire et politique*, privitoare la situația din Europa anulului 1778, precum și altele extrase

din opusculul lui Carra, pretențios intitulat *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, apărut în 1777 și, pe bună dreptate, criticat de episcop.

Dintre episcopii Buzăului s-a evidențiat, printr-o activitate de mai bine de un sfert de veac, Costandie Filitti (1793-1819). În primul rînd a restaurat lăcașe de cult din reședința lui, „mermetisind” biserica catedrală și ridicînd în seama acesteia un han cu două prăvălii și două mori; a refăcut schitul Găvanele, a

În p. 13: mitropolitul Iacob Stamati (tablou în ulei)

Semnături de vlădici munteni și moldoveni din sec. XVIII

ctitorit biserica de lemn de la Găvănești și a terminat-o pe cea de la Săseni; tot din inițiativa lui s-a rezidit biserica Sf. Dumitru din București, ctitorie a Bălăcenilor. A manifestat interes pentru școală, ca membru al Eforiei școalelor asigurînd învățători de limba română pentru școlile din eparhia sa: Focșani, Rîmnicu Sărat, Mizil, Urlați și Vălenii de Munte. Alături de fratele său, medicul Silvestru Filitti, episcopul a jucat un rol însemnat în înființarea Spitalului Filantropia din București și tot el a purtat de grijă Spitalului Gîrlași din Buzău, înființat în 1792 de boiernașa Maria Minculescu, angajînd, pe seama sa, întîi un medic italian, apoi unul german.

Adversar neîmpăcat al abuzurilor și favoritismelor în eparhia sa, simpatizant și susținător al luptei popoarelor din Balcani pentru emancipare națională, episcopul buzoiian și-a atras antipatia ultimului domn fanariot Al. Suțu (1819-1821) și a favoriților acestuia, care prin măsuri samavolnice l-au silit să-și dea „păretsis” (demisia) la 27 iulie 1819, refugiindu-se la Mehadia. Restul vieții și l-a trăit în pribegie, la Chișinău, apoi la Brașov, întorcîndu-se în țară abia către sfîrșitul zilelor sale, petrecut la București, în 8 octombrie 1827.

O figură luminoasă a fost și cel dintîi episcop al Curții de Argeș, Iosif Malaia; păstoriind din 1793 pînă în 1820. A fost un cărturar de seamă, a tradus și s-a îngrijit de tipărirea a numeroase cărți în toate centrele locuite de români: București, Rîmnic, Sibiu, Neamț. Printre cele mai importante lucrări tipărite de el sînt cele 12 *Minee*, „îndreptate” și imprimate din grija sa la Buda în 1804-1805, cu asistența cărturarului ardelean Ioan Piuariu Molnar. În această activitate a fost sprijinit și de amintitul negustor Hagi Constantin Pop. S-a îngrijit cu dragoste de școală, patronînd învățămîntul din Curtea de Argeș, unde erau primiți și copii veniți din Transilvania; a ajutat funcțio-

narea unor școli la Pitești, Slatina și, probabil, la schitul Buliga. Sub supravegherea sa au fost restaurate biserica catedrală Curtea de Argeș și biserica din Botușeni; a refăcut schitul Corbii de Piatră și a ctitorit biserica Sf. Nicolae din Valea Danului. A încetat din viață, încercat de ani și de recunoștința credincioșilor săi, la 27 octombrie 1820.

Din rîndul chiriariilor moldoveni mai de seamă, primul care merită menționat este episcopul de Roman, Leon Gheuca, ce a păstorit între anii 1769-1786. Bun gospodăric și om de cultură, aflat în strînsă legătură cu două ilustre personalități ale timpului, Chesarie al Rimnicului și vestitul cărturar sîrb Dositei Obradovici, care a petrecut un timp la Roman. Leon Gheuca a fost unul dintre puținii ierarhi români din sec. XVIII care cunoștea limba franceză, adunîndu-și o frumoasă bibliotecă și încredințînd tiparului unele dintre traduceri sale din această limbă: *Teatrul politic* (culegere filosofică a cugetătorului suedez Gabriel Oxentier din sec. XVII, ediția franceză din 1772) și *Aventurile lui Telemac* (cunoscutul roman al abatelui François Fénelon). Tot de la el a rămas un manuscris cu tîlmăcirea dizertației moral-filosofice despre existența lui Dumnezeu, despre viață și moarte, despre gîndirea lui Seneca, Platon, Cicero, Epictet ș.a. La îndemnul lui Gheuca, logofătul Toma a tradus din grecește romanul antic al lui Eliodor, *Etiopica*, slăvind virtuțile căsătoriei adevărate.

Episcopul Gheuca a făcut parte din grupul opoziționarilor anti-fanarioti, în frunte cu paharnicul Iordachie Darie Dărmănescu, Manolache Bogdan, Cantacuzinii, Ioniță Cuza, Gherasim Clipa-Barboschi, luînd parte la mișcările împotriva lui Constantin Moruzi, care a recurs la represalii sîngeroase în 1778. Marele său prestigiu l-a ajutat să treacă peste opoziția înverșunată a domnitorului Al. Mavrocordat Firar și cu sprijinul altor boieri patrioți a

devenit mitropolit în 1786. Dar iritat, domnitorul l-a numit ca episcop de Roman pe Iacob grecul, egumen al mănăstirii Barnovschi. Păstoria lui Iacob la Roman a fost un adevărat dezastru. A așezat în slujbe numai greci și i-a trimis să ridice de la toți preoții și diaconii din ținuturile dependente „darea cîrjei”, „ploconul vîlădesc” și „darea pentru școli” la cote foarte ridicate și nu după cum era rînduiala. Episcopul avea însă nevoie de bani, pentru a-și acoperi numeroasele datorii contractate în vederea înscăunării sale. Din pricina spoliei la care i-a supus episcopul Iacob, „mulți preoți au fugit și alții și-au tăiat părul și s-au făcut țărani”, se arată într-un document, iar nevrîndnicul episcop a scos la mezat sau a zălogit o parte din bunurile Episcopiei. N-a păstorit decît o jumătate de an, căci, spre ușurarea tuturor, a decedat subit la 25 octombrie 1786.

Imediat după moartea acestuia, mitropolitul Leon Gheuca a dispus deschiderea unei anchete asupra gestiunii Episcopiei și a destituit pe toți slujbașii greci numiți abuziv de defunctul episcop. S-a constatat coruperea a zeci de persoane, începînd cu domnul țării și continuînd cu diferiți mari boieri, domnițe și boieroaice, pînă la dregători mărunti. Cazul Iacob grecul a lăsat un gust amar clerului și boierimii moldovene, întărindu-le și mai mult opoziția față de numirea oricărui grec într-o înaltă funcție bisericească. ■

Și în numărul următor veți putea citi pagini de istorie din veacul fanariot, referitoare la apariția burgheziei, la arendași și negustori, la proprietarii de ateliere manufacturiere.

Deci, în nr. 10, octombrie, 1992, continuă cronica unui veac ce se stinge.

O CĂLĂTORIE SPRE VIITOR

(Urmare din p. 5)

— De curînd, și cred că tocmai ca o expresie a preocupării, obsedante așa spune, pentru viitorul instituției dv., și pe un plan mai larg, al culturii românești, a luat ființă Fundația Bibliotecii Naționale...

— Da, din cite îmi dau seama, aici, în direcția găsirii unor căi și mijloace care să ne ușureze pașirea mai grabnică în acel viitor pe care cu toții ni-l dorim pe măsura speranțelor cu care ni-l am imaginat, ne-am întîlnit pe aceeași lungime de undă cu dumneavoastră. Ca și fundația dumneavoastră, și cea a Bibliotecii Naționale se doarește un factor de coeziune și solidarizare a tuturor celor care iubesc cultura românească și cred în regenerarea și progresul ei. Fundația noastră a luat naștere în luna martie, prin demersul unui comitet de inițiativă compus din subsemnatul, domnii Paul Oprea, Marius Dobrescu și doamna Mariana Grosanu, sprijinit de un mare număr de entuziaști iubitori ai culturii. Fundația își propune să reunească persoane fizice și juridice, din țară și din străinătate, interesate în promovarea spiritualității românești prin mijloace specifice. Din investigațiile și contactele noastre, s-a constatat că există astfel de persoane în țară și în special în străinătate, care manifestă interes pentru o astfel de inițiativă...

— Domnule director, nu-mi rămîne decît să vă urez succes deplin și să vă mulțumesc în numele cititorilor revistei pentru amabilitatea și prietenia cu care ați răspuns întrebărilor noastre...

— Succesul nostru va fi desigur deplin atunci cînd și dumneavoastră, revista, ale cărei rosturi în ansamblul vieții noastre culturale nu trebuie să le mai amintesc, își va putea continua în condiții optime, nobila sa misiune; spun toate acestea nu numai dintr-un sentiment de solidaritate ce trebuie să funcționeze între toți factorii de cultură, dar e bine să înțelegem cu toții că ne aflăm în aceeași barcă și, oricît de agitată ar fi marea pe care navigăm, ea trebuie să ajungă în portul în care este așteptată!

Interviu consemnat de Marian ȘTEFAN

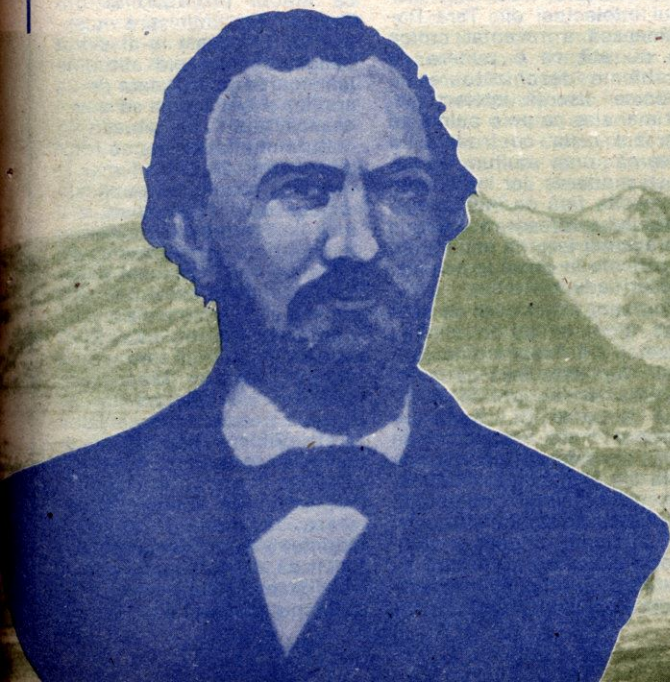
1838: O dispută nu tocmai intelectuală

MIRELA MURGESCU

Societatea românească din preajma revoluției de la 1848 își căuta drumul. Ca orice asemenea proces, el presupunea și opinteli, chiar conflicte. Izbucneau dispute în cadrul aceleiași familii — între părinții cu vederi conservatoare și copiii cu idei liberale —, între grupuri sau între acestea și autorități. În procesul de limpezire se angajaseră, cu toate forțele, intelectualii generației: mai vîrstnicii I.H. Rădulescu, Gh. Asachi, T. Cipariu și mai tinerii N. Bălcescu, M. Kogălniceanu sau V. Alecsandri. Din simpla enumerare a numelor, vedem că participau, în ciuda granițelor vremelnice, cărturarii din tot spațiul românesc. Cum era și firesc, ei veneau și cu idei diferite privind calea pe care trebuia să o apuce societatea românească. Se confruntau două concepții mari. Prima se afla sub influența Franței și cuprindea marea majoritate a intelectualilor din Țara Românească și Moldova. Cea de a doua, filogermană (incluzind aici și Austria),

era reprezentată mai ales de cărturarii din Transilvania. Confruntarea unor idei diferite este cea mai bună metodă pentru ca o societate să poată progresa. Dar trebuie respectată o regulă elementară: să fie o confruntare între idei, nu între oameni, să se discute ideile, nu oamenii. Și — deși asta este foarte greu — să învingă ideea cea mai bună, nu grupul cel mai numeros, mai bine organizat și care folosește cele mai multe lovituri nepermise. Din păcate, lucrurile nu s-au desfășurat întotdeauna așa în perioada la care ne referim. Un caz concret îl constituie Ioan Maiorescu, tatăl criticului literar de mai târziu, Titu Maiorescu. Contactul ardeleanului oblu cu societatea românească de la sud de Carpați, mult mai întortocheată, mai „bizantină”, s-a soldat cu scinteii. Lipsa lui de tact și reacția în grup a celor care s-au simțit direct vizați de afirmațiile lui au generat un scandal, aplanat cu greu. Episodul merită a fi prezentat și o vom face în continuare.

Pe fundalul unei gravuri de epocă ce înfățișează orașul Brașov, personajul principal: Ioan Maiorescu...

„Cuvenitele deslușiri“

Ioan Maiorescu făcuse te-
meince studiul la Blaj, Pesta
și Viena înainte de a des-
cinde în anul 1836 în Țara
Românească. Și-a început
activitatea la Școala din Cer-
neți, iar după un an a fost
numit profesor și inspector la
Craiova. Toate încercările
sale de modernizare și activi-
zare a vieții școlare s-au lovit
de dezinteresul „tovarășilor și
subordonaților săi”. Întristat,
Maiorescu scria lui George
Baritiu că aceștia „cu nimic
se îndeletnicesc mai puțin
decît cu cititul. Crezi că unii
n-au mai mult decît cartea
din care își fac predania în
școală? Să-i unesc la vreun
lucru serios n-am putut, dar
asupra primirii lefilor, de cîte
ori a fost trebuință, s-au adu-
nat totdeauna în sală”. În
orice încearcă să întreprindă,
tînărul nostru profesor s-a iz-
bit de împotrivire. Hotărît să
caute un mijloc „de a dez-
ghieța inimile cele amorțite și
așa de împietrite în pornirea
ce au luat-o”, a publicat în
nr. 16 din 16 aprilie 1838 al
Foii literare din Brașov, o
scrisoare-articol în care des-
cria în termeni critici peisajul

cultural muntean. După păre-
rea sa, „un materialism gros
s-a lăsat ca un nou greu
peste Țara Românească”, co-
borî din Galia împreună cu
„o judecată stricată, un gust
primejdios, o silință opintită
numai pe lucruri din afară,
un lux grozav dărăpănător”.
Continua apoi cu o analiză
severă a literaturii, a activității
gazetărești, în final oprin-
du-se asupra activității profe-
sorilor. El considera că deși
aceștia au „Eforie bună și un
director silitor [Petrache Poe-
naru — directorul Eforiei
Școalelor] care se nevoiau „la
reforma școalele și a le
aduce în o stare mai bună”,
totuși necazul provine din
faptul că nu au „profesori în-
vățați, sau cel puțin care și-ar
indeplini datoriile lor din
conștiință și fierbințeală pa-
triotică”. Într-un cuvînt, pen-
tru Maiorescu cultura mun-
teană era un fel de „mască
frumoasă fără creeri”, în spa-
tele căreia românul și-a pier-
dut cu totul originalitatea, fi-
ind îmbrăcat cu haine noi,
„după civilizația Europei”.

Probabil că Maiorescu nu
și-a imaginat nici o clipă ce
uragan va declanșa articolul
său, punîndu-i în pericol
chiar cariera didactică. Medi-
ul intelectual din Țara Ro-
mânească a receptat critica
sa nu atît ca o punere de
probleme deschizătoare de
rodnice discuții intelectuale,
cît mai ales ca pe o palmă pe
obrazul celor ce trudeau la
crearea unei culturi româ-
nești moderne. Iar indignarea
și revolta față de îndrăzneala
tînărului profesor a cuprins
un evantai larg de acțiuni, de
la articole în presă la petiții și
măsurî administrative.

Nu știm exact cum au evo-
luat lucrurile de la sosirea
gazetelor din Brașov pînă la 1
mai. Cert este însă că la în-
ceputul acelei luni la Colegi-
ul Național Sf. Sava era
fierbere mare. Profesorii de
aici, considerați cadrele de
elită ale învățămîntului românesc,
s-au simțit nedreptățiți
în munca și strădaniile lor și
au întocmit o petiție către
Eforia Școalelor prin care își
manifestau indignarea față de
„hula ce ni se face prin publi-

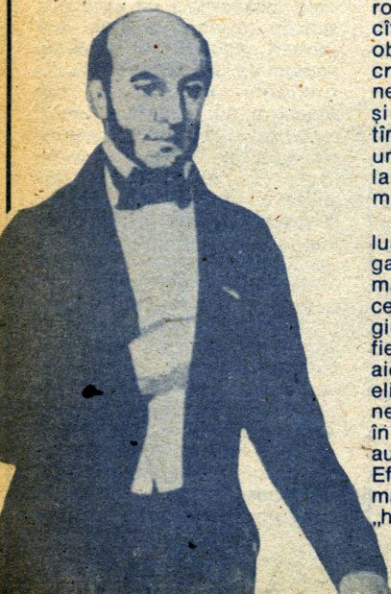
cul glas al unei gazete, din
partea unui coleg”, cerînd să
fi se dea „pilduitoare îndestu-
lare potrivită cu mîrimea pu-
blichei defăimări”. Faptul că
petiția era semnată de întreg
corpul profesoral, fără excep-
ție, denotă seriozitatea de-
mersului. Jalba era datată 1
mai 1838, iar la Eforia Șco-
alelor a fost înregistrată în 3
mai. Grăbită, Eforia trimisese
deja, cu o zi înainte, ordinul
cu numărul 420 prin care
Ioan Maiorescu era înlocuit
temporar ca inspector cu Di-
mitrie Serghiad; profesor de
gramatică la școala din
Craiova, iar Maiorescu era
chemat la București pentru a
da „cuvenitele deslușiri la
ceea ce va fi întrebare”.

Solidarizare?

Sosit la București, Maio-
rescu s-a trezit în mijlocul
unui păienjenis de atacuri.
De la Brașov continua să so-
sească *Foia literară* ce înce-
puse să cuprindă aprige lăuri
de poziție. Astfel, nr. 19 din 7
mai conținea replica unui tî-
năr slujitor al muzelor, din
Cîmpulung, N.N. Rucăreanu.
Admirator al lui I. Heliad-
de-Rădulescu ferm convins
că atacul profesorului din
Craiova era țintit spre maes-
trul său, acesta s-a simțit
obligat să ia rapid atitudine
(scrisoarea poartă data de 24
aprilie) și să încerce să dove-
dească faptul că situația în
cultura munteană era cu totul
altă. În nr. 20 din 14 mai al
aceleiași gazete era publicată
o nouă ripostă expediată la 2
mai din București de către un
abonat care semna numai cu
inițialele M.S. Cu toate ace-
stea, identitatea autorului nu a
rămăsc necunoscută
contemporanilor săi, fiind
evident faptul că era vorba
despre Simeon Marcovici,
profesor de retorică la Sf.
Sava, cel care scrisese jalba
profesorilor și primul care o
semnase (*Magazin istoric*, nr.
4/1987).

Departe de a liniști atmo-
sfera, aceste „indignări”
spontane nu au făcut altceva
decît să o învenineze și mai
rău. Și ca și cum opinia pu-
blică nu ar fi fost suficient de

...cel în care și-a pus speranța unei
protecții: Petrache Poenaru...

„montată”, cititorilor munteni li s-a pus la dispoziție o replică deosebit de caustică și violentă semnată de însuși Ion Heliade-Rădulescu și publicată într-un supliment — nr. 18 din 7 mai 1838 — al *Curierului românesc*. Elita intelectuală munteană trecuse la folosirea artileriei grele, încredințându-i nu numai să-l culpabilizeze pe îndrăzneț, dar și să-l izoleze, descurajând orice pornire de solidarizare cu acesta.

Solidarizare?

Probabil că venind la București, Maiorescu se așteptase la un oarecare sprijin din partea prietenului său Aaron Florian, profesor de istorie națională la Sf. Sava, și corespondent fervent și intim al său. Acesta își dezvăluise de multe ori nemulțumirile și frustrările în scrisori către Maiorescu sau către alt amic ardelean, G. Barițiu. Într-o scrisoare din 7 ianuarie 1838 Aaron Florian se destăinuia lui Maiorescu: „Te plăgii că n-ai cu cine să-ți împărtășești sentimentele; îți dau dreptate și te plăng și eu. Dar nu socoti că ei aici sînt cu mult mai fericit decît tine. Nu crede că în Bucureștii aceștia variați poți găsi un om cu care să te înțelegi. Trebuie să cunoști, și ți-am mai spus și eu, că aici e o stricăciune care cu atît e mai mare, cu cît sînt molișpi de dinăsa și aceia de la care atîrnă reforma generației următoare”. La fel de tranșant era și într-o scrisoare din 7 februarie către G. Barițiu: „Rugina grecismului nu s-a șters încă, galomania împărătește cu un schiștru de fier, literatura română n-are adoratori decît pe tinerimea care se formează acum prin școli: așadar, orice producție literară întîmpină piedici, sau e zadarnică, ori — în sfîrșit — n-are nici o cinste”. De vină era aristocrația din Țara Românească, care „măimutează superficialitatea francezilor fără leac de soliditate, fără prîntipe și fără nici o ispravă”. Iar afirmația lui că în Țara Românească „eho face mai mare zgomot decît însuși sunetul” nu seamănă oare cu

teoria „măștii fără creeri” expusă de Maiorescu în articolul incriminat?

Mărturisirea

Venit însă de mai mult timp în Muntenia, călît în conviețuirea cu profesorii de la Sf. Sava, în vîșparul Bucureștilor, Aaron Florian învățase regula jocului în societate și știa să evite conflictele deschise. Dedublarea este evidentă în scrisorile sale către Barițiu. După ce își varsă năduful criticînd în termeni uneori mai acizi și mai aspri decît Maiorescu stările de lucruri din Țara Românească, el nu uită, precut, să adauge: „Aceste ți le scriu, domnule, numai spre știința domniei-tale, iar nu ca să umple rînduri în foaia domniei-tale. Mie mi-e rușine să ne scriem ocară, dar să o mai vedem tipărită! Însă ce zic? Și cu scrisul și cu tipăritul putem să dăm de primejdie, pentru că înrăutățirii vor să treacă înaintea lumii de oameni virtuoși. Păstrează dar aceste secrete pentru domnia ta și pentru prietenii domniei-tale”. Iar în altă scrisoare adăuga: „Voi compune cînd și cînd cite un articol, pe care ți-l voi trimite pentru foaia literară, rugîndu-te a-l primi să-l publicezi. Articolele nevinovate vor fi iscălite de mine și așa se vor și tipări; iar cele care vor fi mai înțepătoare se vor tipări anonim sau cu litere inițiale schimbate”.

Duplicitatea sa este reliefată și de compararea criticilor din corespondența sa privată cu elogiile tipărite într-un articol din gazeta *România* la 3 martie 1838: „Literatura românească înaintează cu pașuri bărbătești. În toate provinciile unde sînt români se simte o mișcare nobilă de a scri și de a citi. Producțiile literare de tot felul, originale și traducții, în proză și poezie împrăstie o lumină mintuitoare care gonește întunericul”.

Atunci cînd a izbucnit scandalul, Aaron Florian a fost prins la mijloc. Pe de o

...și Aaron Florian

parte, amicitia lui cu Maiorescu era cunoscută, pe de altă parte, el fusese unul dintre puținii lăudați în critica maioreșciană ca scriind „ușor și luminat”. Cu toate acestea, el nu s-a încumetat să facă opinie separată față de colegii săi de la Sf. Sava și a semnat plîngerea către Eforie. Iar în ziua următoare, în 2 mai, scria lui Barițiu, compătîmindu-l pe Maiorescu: „Mă grăbesc a te înștiința că articolul d[-lui] Maiorescu, ce s-a văzut în *Foaia literară* cu nr. 16, a făcut aici o întîmpîrire foarte tristă și a băgat pe om în primejdie, încît nu știu cum va putea să iese. Atît numai zic: Domnul să-l scape! Domnule! Pentru binele ce dorești la toți românii, fie din orice țară vor fi, te rog eu și toți cei care simt bine, încetează cu articole de acelea care supără și vatămă, căci în loc de a folosi ceva strică foarte mult, încît nu-ți poți închipui. Mărginește-ți condeiul mai mult a învăța decît satiriza. Aceasta o așteaptă de la domnia-ta toți cei buni, aceasta o doresc și eu”.

Tot într-o situație delicată se afla și Petrache Poenaru, directorul Eforiei Școalelor, o persoană de la care Maiorescu aștepta dacă nu sprijin efectiv, măcar îngăduință. Poenaru fusese lăudat în articolul profesorului craiovean,

iar acesta era protejatul directorului Eforiei care îl promovase mai întâi la Cerneți și apoi la Craiova. Inabilitățile și intransigența tinărului îi puneau însă într-o situație agasantă. Necăjit, mărturisirea unchiului său lordache Otetelișanu din Craiova într-o scrisoare din 2 mai 1838: „Văru-lui Leca [pictorul Constantin Leca] mă rog să-i arăți că pentru cererea ce a făcut d-lui de a se orîndui un cenzor acolo la Craiova ca să-și poată tipări gazeta fără a mai trimite izvoadele mai întâi la cenzura de aici, vorbisem pe unde era de trebuință și era aproape să se împlinească cererea lui, dar Maiorescu al nostru ne-a jupuit obrazul, s-a socotit pe sine singur luceafăr al neamului românesc și pe toți ceilalți colegi ai săi care îl socoteau întocmai ca pe un frate i-a dispărut în ochii tuturor românilor, ba încă i-a măgărit cum se putea mai rău și apoi pe toată Țara Românească a înfățișat-o în ochii Europei întregi ca pe o mască fără creeri. Judecați acum. d-voastră în ce grea răspundere m-a băgat acel om, pentru că eu l-am recomandat socotindu-l de om cu mintea întreagă”.

Cam aceasta era atmosfera pe care o găsea Maiorescu la sosirea în București. Tratat ca un paria, acuzat în articolele din presă că ar compara defavorabil pe munteni cu ardelenii, a fost nevoit să suporte și o lecție despre modul în care ar trebui tratată și prezentată problema dezvoltării culturale a Țării Românești într-o lungă „*Idee despre starea literaturii și învățării de acum în România*”, publicată la 5 mai de Iosif Genilie, profesor de geografie tot la Sf. Sava, într-un supliment la *Cantor de avis*:

Suspendat din învățămînt, lăsat într-o lungă așteptare la București, fără a i se comunica vreo hotărîre, izolat, profesorul craiovean avea să descopere ceea ce amicului său Aaron Florian știa deja, și anume vulnerabilitatea intelectualului lipsit de alte posibilități materiale decît cele decurgînd strict din exercita-

rea profesiei sale. Situația devenită critică era dezvăluită fără rezerve într-o scrisoare din 20 mai către Petrache Poenaru: „Eu iară sînt în pat. Azi-dimineață îmi era mai bine, acum iar am căzut în friguri. Te-am căutat și nu te-am găsit acasă ca să-ți mai vorbesc o dată. Domnul meu, cred că nu te va fi rugat un om într-o stare așa de deznădăduită ca mine... De mă judecați spre nenorocirea mea, adică să-mi pierd postul, cum o să mă mai înfățișez eu între oamenii care m-au cinstit și m-au iubit odată? Apoi cum o duc eu nevestei mele însărcinate o astfel de veste? Dar pe lingă acestea unde să mă trag?... De mă judecați cum am venit, de loc, atunci îmi mai rămînea leafa unei Ariele și-mi puteam trimite pe nevastă acasă. Acum cum o să o trimit eu în Brașov cînd acei bani, parte eu aicea, parte ea acasă, împrumutîndu-se, i-a cheltuit? Eu n-am avut nici un capital, ba sînt dator pe cărți. Bine, nevastă-mea ar fi în stare să mă ție cu lucru, dacă n-ar fi însărcinată... dar aș mai putea eu trăi să mă văd hrănit și îmbrăcat după mîinile unei femei? Socotește-le acestea acum: rușinea ce o să fie pe mine, sărăcia negativă, au de nu altă rușine ca să fiu hrănit de nevastă-mea?”

Prețul părerilor personale s-a dovedit mult prea mare pentru un biet profesor de provincie. Astfel că a fost nevoit să aleagă între cariera profesională și o retratare deplină. La 6 iunie era nevoit să trimită Eforiei o declarație prin care făcea „mea culpa” afirmînd: „După ce am meditat lucrul mai bine, am văzut singur că părerea mea este greșită și că eu m-am înșelat. Aceasta o simții ceva mai înainte de a-mi vedea articolul tipărit. Eu îmi cunosc greșeala și mărturisind-o, rog cu cea mai adîncă supunere, pe cinstita Eforie să mă ierte și să primească această adevărată a mea căire, ca un semn de îndreptare. Încredințez pe cinstita Eforie, că de aici înainte, nu numai voi fi cu

cea mai mare băgare de seamă în astfel de lucruri, nu numai mă voi păzi de asemenea încercare nesocotită, ci dimpotrivă îmi voi pune toată siliința, ca atît ca purtarea și împlinirea datorii mele, cît și cu alte scrisuri ce am de gînd să tipăresc, să astup acele ce s-au întîmplat și să fac cîinste cînstitei Eforii și școalelor naționale”. În plus, Maiorescu a trebuit să trimită și lui Barițiu o notă reparatoare, în care declara public că, „încredințîndu-mă că științele cuprinse în acel articol sînt cu totul împotriva ființei adevăruului, le mărturisesc prin acesta izvorite din niște impresii grăbite și prin urmare greșite”.

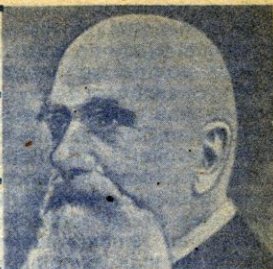
Iertarea

Nu mai cu acest preț Maiorescu a fost reintegrat în învățămînt. Astfel, la 7 iunie Eforia emitea un jurnal prin care „îl primește iarăși ca profesor și inspector la Școala din Craiova, iar pentru leafa sa, pe cită vreme s-a aflat depărtat din postul său, se hotărîște ca leafa de inspector pe această lună să se dea d-lui Dimitrie Serghiade, care a împlinit această slujbă în locul d-lui Maiorescu, iar leafa de profesor pe luna Maiu să rămînă în casa școalelor”. Maiorescu s-a reîntors la post la Craiova și a încheiat anul școlar primind felicitările cîrmuitorilor orașului pentru grija manifestată față de bunul mers al învățămîntului din localitate. Delicat, vîlul uitării părea să se aștearnă peste turbulentul eveniment. Rămneau însă resentimentele și cicatricele umilinței, deseori sîngerînde. Conformismul lui Maiorescu era numai aparent, cum ne dovedește o scrisoare de la sfîrșitul lunii iunie, către Barițiu: „Te va fi mîhnit articolul de retractie. Lasă, frate, să mai treacă, o să-i potcovesc eu! Articolul acela e cea mai bună dovadă de prostie a lor și înaintea celui ce nu-i cunoaște. Triumful meu e sigur. Este mijloc. Dar acum voi tăcea. Lumea ride de ei”.

1916-1918. N. LUPU KOSTAKI

DIN BUCUREȘTII OCUPAȚI (II)

IOAN LĂCUSTĂ

Răsfoim alte pagini din însemnările inedite ale lui N. Lupa Kostaki, fost secretar general girant la Ministerul de Interne din București în 1916-1917, sub ocupația germană, păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

Guvernatorul militar al Bucureștilor era generalul Tülff, ajutat de șeful Statului militar al administrației militare, colonelul Hentsch. Guvernatorul militar avea, de asemenea, atașați militari, reprezentând celelalte armate aliate germanilor: Kontz (austriac), Tantiloff (bulgar) și Nizami (turc).

Încă din primele zile ale ocupației, Bucureștii au fost invadați de un mare număr de ofițeri: într-un singur an, s-au perindat prin Capitală 55 000, dintre care 45 000 au fost

găzduiți în hoteluri, iar 10 000 în locuințe particulare. La aceștia trebuie adăugați și soldații, în număr considerabil mai mare.

Desigur, aceasta a creat serioase probleme administrației românești, legate nu numai de repartizarea spațiului locuibil, a hranei, a asigurării pazei și siguranței locuitorilor ci și de multe alte situații neprevăzute.

Astfel, autoritățile germane au luat hotărârea să unifice calendarele, adoptându-se, oficial, „stilul nou” (folosit în Germania) și renunțându-se la „stilul vechi”. Aceasta atrăgea însă și schimbarea datelor sărbătorilor religioase ale românilor, care toate se țineau pe „stil vechi”.

La începutul lui decembrie, 1916, povestește N. Lupa Kostaki „se dăduse o ordonanță prin care se unificau calendarele dar, ceea ce era mai greu, se unificau și sărbătorile. Acestea ar fi adus o jignire simțului religios al populației. Cum la acea epocă, Guvernământul nu era instalat, am cerut și obținut de la administrația Cetății ca sărbătorile de iarnă (decembrie și ianuarie) să fie libere a se serba așa cum era obiceiul, după calendarul iulian [stil vechi], rămânând a relua tratativele pentru sărbătorile Învierii cu Guvernământul, acolo unde anumite hotărâri sinodale se opuneau a fi schimbate prin ordonanțe (decret-lege). Am văzut pe colonelul Hentsch și i-am arătat greșeala ce se făcuse, de a se amesteca în religie, lucru care poate neliniști populația; mai ales că modifi-

cările ce se cer sînt mult mai greu de îndeplinit; sărbătorile Învierii sînt hotărâte printr-un Consiliu [Conciliu] Sobornicesc de la Niceea”.

Schimbarea datelor sărbătorilor religioase nu se putea face decît „printr-o hotărîre a unui Sinod ecumenic, cu patriarhi, ceea ce noi nu avem. I-am arătat mirarea mea — continuă autorul — de a se fi dat această ordonanță întrucît armatele ocupante erau militari de religia noastră (bulgari, români din Transilvania și din Bucovina). Greșeala era comisă și era cu atît mai greu de revenit întrucît ordonanța fusese dată de feldmareșal [Mackensen]. Totuși mi-a promis a interveni și m-a rugat și pe mine să văd pe mareșal”.

Trei zile mai tîrziu, N. Lupa Kostaki are întrevvedere cu Mackensen, la locuința acestuia, după amiază la ora 18,

„Mi-a arătat părerea de rău de dezagrementele ce-mi cauza ordonanța lui, dar îi venea foarte greu să revie. Atunci am convenit s-o lase să cază în desuetudine și să nu se aplice decît în ceea ce privește schimbarea calendarului și a orei. Bazat pe aceasta, am fost a doua zi la mitropolit și am liniștit pe Înalt Prea Sfinția Sa, mitropolitul primat. În același timp, am comunicat și doamnelor de la Societatea Ortodoxă că chestia religioasă a fost tranșată în interesul nostru și că vom avea sărbători liniștite.

În acest sens, am făcut a se răspîndi știrea în țară, iar administrația militară, la rîndul ei, a făcut cunoscut hotărîrea luată prin comandanții etapelor, în mod confidențial, ca să nu se dea loc la comentarii, ce ar fi putut fi jignitoare”.

In continuare, autorul consemnează și alte frământări legate de acest incident privind schimbarea datelor sărbătorilor religioase. La presiunile lui Theodorian Carada, „director al mitropoliei”, mitropolitul primat era somat să sancționeze unificarea sărbătorilor ortodoxe cu cele catolice. Mitropolitul rămânea sechestrat în locuința sa, până nu lua decizia respectivă.

„Am plecat la mitropolie — notează Lupu Kostaki — unde voind a intra în apartamentele I.P.S.S., am fost oprit de sergentul ce era lăsat la mitropolie, ca punct de pază, spunându-mi că a fost pus de directorul mitropoliei cu ordin a nu lăsa pe nimeni a pătrunde la I.P.S.S. Declinând calitatea mea, natural că sergentul mi-a făcut loc. M-am dus sus, unde am găsit pe înaltul prelat abătut, cu lacrimile în ochi, de neajunsurile ce îi făcuse Theodorian Carada... Am căutat a liniști pe bătrîn, asigurându-l că nimeni nu are dreptul să-i impună ceva, că el urmează să facă cum crede că este bine și în interesul Bisericii”.

Alte pagini din însemnările lui N. Lupu Kostaki se referă la evenimentele din vara lui 1917, din perioada premergătoare reluării ofensivei și a bătăliilor de la Mărăști, Mărăsești și Oituz.

Într-o conversație cu colonelul Hentsch, acesta i-a arătat că „rușii nu se mai bat, că ei la apropierea germanilor și a austriecilor se retrag, așa că lupta este mult mai ușoară. Cum rușii erau în plină revoluție, am convenit și eu că ei nu mai aveau acum nici un interes a se mai bate și că retragerea din Galați era normală”.

Hentsch îi spune că guvernul de la Iași ar fi luat măsuri de evacuare a populației din Moldova și de incendiere a lanurilor și localităților, în calea inamicului. Îi sugera să dea „un manifest, care să se imprăștie prin aeroplane populației, ca să stea pe loc, să nu plece în Rusia, pustiind Moldova. I-am răspuns — continuă N. Lupu Kostaki —

că eu nu aveam nici o cădere de a face un asemenea manifest și că el va fi considerat dincolo ca un act ce mi s-a impus de administrația ocupantă; că ceea ce puteam face era de a da o telegramă, prin telegrafia fără fir, M.S. Regelui, rugându-l să oprească ducerea în Rusia a tezaurului nostru, a avutului băncilor, unde multă lume își are depuse economiile, că lumea aci era îngrijorată — cum era și de fapt — de această trimitere.

Am și făcut acea telegramă care s-a expedit și care a fost publicată atât în Moldova cit și aici. Hentsch văzînd aceasta, i s-a părut poate că eu nu puneam prea mare preț pe cele ce-mi spusese el și mă întreabă dacă sînt dispus să merg cu el ca să aud știri pozitive din Moldova, cu condiția a-i da cuvîntul meu de onoare a nu comunica absolut nimănui cele ce voi vedea și auzi”.

Promite să păstreze secret cele ce va afla și vedea și Hentsch îl ia la biroul său. „Acolo — notează memorialistul — mi-a prezentat pe 2 ofițeri ruși și 8 soldați. Unul din soldați vorbea bine nemțește și el a zis ofițerilor să spuie tot adevărul cum este pe front și măsurile ce s-au luat”.

A vorbit, în franțuzește, cel mai în vîrstă dintre ofițeri. „Noi nu ne mai batem, nu avem nimica de împărțit cu germanii și cu austriecii [a spus]; noi venisem să ocupăm Moldova și Dobrogea. Acum e revoluție și ne întorcem acasă”.

La întrebarea autorului „ce se face cu armata noastră”, ofițerul rus i-a răspuns: „Aveți 15 divizii, din care 4 sînt în nordul Moldovei și 11 înșirate din Carpați pînă la Siret, apoi vin trupe rusești, ce nu se vor bate, continuă trupe românești pînă dincolo de Nămolosa și vin apoi trupe rusești spre Galați. Ofensiva românească proiectată nu poate reuși, întrucît noi, rușii, nu ne batem”. Întrînd ce se face cu populația civilă rusul „a răspuns, fără ezitare, că «s-au luat mă-

suri ca la noi în Rusia: a se evacua și în urmă a se da foc»”.

Notațiile memorialistice inedite ale lui N. Lupu Kostaki cuprind referiri și la unele incidente provocate de trupe străine încartiruite în București.

Astfel, printre cei mai porniți pe capturi de război, erau soldații bulgari. La sosirea în Capitală, comandamentul bulgar a cerut autorităților militare să li se dea Casa Capșa (fondată în 1852, o veritabilă emblemă mondenă a Bucureștilor), palatul Ministerului de externe, toată instalația laboratoarelor și biblioteca Facultății de medicină, precum și toate planele din casele particularilor, pe care aveau de gînd să le treacă Dunărea. „Din tot acest program de revendicări — scrie C. Kirilescu — germanii le-au dat numai Capșa”.

Dar, cum am văzut și în episodul precedent, bulgarii încercau să se înzestreze și singuri. După manuscrisele de la Biblioteca Academiei — operațiune nereușită —, i-a tentat o altă comoră românească. Să-l urmărim pe N. Lupu Kostaki.

„S-a petrecut în primăvara anului 1918. Într-o zi — își amintește el — fui trezit pe la 4 $\frac{1}{2}$ de dimineața pentru a mi se anunța că au venit 4 prelați de la mitropolie să mă încunoștiințeze că au fost furate în cursul nopții moaștele Sf. Dumitru, de către soldați bulgari, care le-au pus într-un camion-automobil și au dispărut”.

Cum s-au întîmplat lucrurile?

„La mitropolie erau 2 sergenți de pază, unul pe periferia de afară și unul chiar în curtea mitropoliei. La acesta din urmă a venit un soldat bulgar, cam pe la ora 2 noaptea, să-l roage să-i arate drumul spre cel mai apropiat spital, deoarece are cu el un bolnav rău suferind, pe care trebuie să-l ducă imediat. Sergentul, de bună credință, s-a dus cu el, crezînd că-l face datoria. Abia ajunși la vale, mai mulți soldați bulgari

sar asupra lui, îl leagă și se reped la deal, sfarmă ușa de la intrarea bisericii metropolitane și ridică sicriul cu moaștele, pe care îl pun în camion, care camion ei avuseseră prudența să-l ceară de la autoritățile germane, cu opt zile înainte, spre a duce obiecte ofițerești în Bulgaria; era deci camion german.

O dată dispăruți, bietul sergent s-a dezlegat și a fugit să dea alarmă; s-au dus preoții și i-au trimis la mine să mă vestească".

El i-a înștiințat imediat pe Mackensen și pe guvernatorul militar general, care au trimis un grup de ulani în urmărirea hoților. „Norocul prinderii — scrie Lupu Kos-

taki — a fost că la Valea Călugărească [Călugăreni, probabil] căzuse zăpadă mare și bulgarii, temindu-se că nu vor putea avansa, au luat o căruță cu cai în care au pus sicriul și se grăbeau a ajunge la Giurgiu. Ei au fost însă surprinși de sublocotenentul de ulani cu 18 soldați cari au oprit căruța și au descoperit furtul.

Sicriul cu sfântul a fost adus la Giurgiu, de unde înțovărașit de ofițerul cu cei 18 soldați a fost adus într-un camion. Aci, la bariera orașului, au fost întâmpinați de autoritățile de la culte, cu domnul Arion în cap, de la interne, cu mine, și de o delegație a autorităților germane.

Sicriul cu moaștele a fost repus la locul lui, cu toată pompa cuvenită. S-au făcut toate serviciile religioase în fața unui public atât de numeros, cum eu nu mai văzusem în viața mea și nu voi spune nimic exagerat dacă voi afirma că de la furtul sfintelor moaște și pînă la reînălțarea lor în biserică, s-a perindat mai toată populația de două ori pe la mitropolie.

Deși lipsa de luminări era foarte mare, totuși fiecare care venea avea cîte una sau două luminărele de ceară. Desigur că în acele momente am văzut că în popor este credință religioasă. Cu multă stăruință am putut face pe germanii ce prinseseră hoții și aduseseră pe sfântul să primească cîte un mic suvenir; aceasta am făcut-o mai ales pentru că o cerea poporul. De atunce s-au așezat de către germani, după cererea noastră, posturi militare de pază la toate instituțiile noastre bisericești și culturale mai de seamă". ■

Citind numărul viitor, 10/1992, puteți afla cum se discuta soarta Austro-Ungariei la București în 1918 • Cine era singurul care primea cafea de la Copenhaga? • Tratatul din tren • Kaiserul la Curtea de Argeș.

Din cronică dureroasă a românilor în anii primului război mondial: bucătării populare pentru nevoiași. Bucureștilor ocupați de germani (sus) și convoaie cu bunuri prădate de soldații bulgari în Constanța (jos)

1915: REGINA MARIA

SCRIE

ȚARULUI NICOLAE II

Neutralitatea sau expectativa armată a României din anii 1914-1916, cum a mai fost ea denumită de către istorici, a fost o perioadă scurtă dar deosebit de intensă în viața statului român și nu întâmplător istoriografia i-a acordat o atenție aparte. Dacă luăm în calcul numai lucrările și studiile apărute în ultimele decenii, multe dintre ele purtând semnături prestigioase de peste hotare, vom constata că, în general, s-au făcut pași importanți pe drumul cunoașterii și înțelegerii pozițiilor adoptate în acei ani de diferite personalități și grupări politice. Știm, de pildă, astăzi mult mai mult despre conținutul ex-

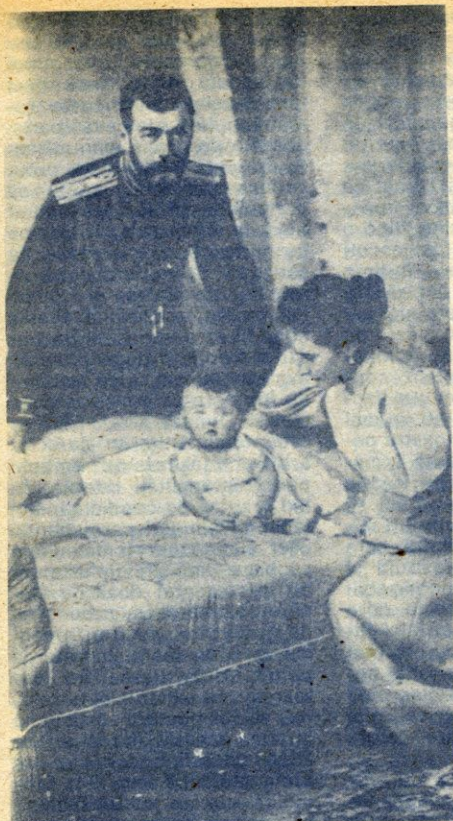
Regina Maria, la scurtă vreme după venirea sa în România

trem de încărcat al agendei politice a șefului guvernului român de atunci, Ion I.C. Brătianu, atît în ce privește latura sa oficială, cit și cea secretă. Așa cum s-au lămurit și multe din semnele de întrebare ce planau asupra convingerilor politice ale unora dintre personalitățile politice ale timpului, între care Al. Marghiloman, P.P. Carp, C. Stere și alții. Și tot în urma cercetărilor recente s-a stabilit cu mai multă claritate care a fost poziția inițială a regilor Carol I și Ferdinand I și cum a evoluat ea în timp, dar mai ales ce anume factori au imprimat cursul acestei evoluții.

În acest din urmă context, s-au făcut și unele referiri la persoana reginei Maria, referiri generale, dar toate reliefînd filoantantismul ei și influența pe care a exercitat-o în acest sens asupra sofului său. Cartea doamnei Hanach Pakula, apărută în limba engleză în 1984 — *The last Romantic* (Ultima romantică) — și tradusă după revoluția din decembrie și la noi în cîteva episoade de presă, este singura sursă care aduce o solidă argumentație asupra subiectului. Nu au fost însă în circuit probe documentare tranșante din acea vreme care să confirme această atitudine. Mărturiile, de regulă tirzii și provenind de la alte persoane, sînt îndobște cunoscute. Iată acum un grupaj de scrisori, toate din anul 1915 și toate adresate unor membri ai familiei imperiale ruse, dezvăluind cum se străduiește energica regină să-și convingă influențele sale rude de justetea aspirațiilor naționale ale românilor. Dacă vom spune că Rusia era marea putere din cadrul Antantei avînd un cuvînt greu de spus în privința viitorului României, nu numai pentru că avea graniță cu țara noastră și stăpînea o bună parte din pămîntul românesc, ci mai ales pentru că, în mod evident și stăruitor, manifesta interese profund divergente într-un spațiu geografic în care românii încercau să-și clădească un alt viitor, atunci cititorul va înțelege mai bine semnificația demersului reginei Maria. Se adresa, cum vom vedea, unor rude — soră, văr și mătușă —, dorînd să le convingă și să le influențeze în folosul „țării mele...”, pe care o iubesc.

Înainte de a reproduce versiunea românească a acestor scrisori redactate în limba engleză, să rememorăm cîteva momente importante din calendarul politic și militar al anului 1915, cu dorința de a-l face pe cititor să urmărească mai ușor unele referiri cuprinse în aceste documente. Astfel, la 18 septembrie/1 octombrie 1914 s-a încheiat o convenție secretă prin care, în schimbul neutralității binevoitoare a României, guvernul rus recunoștea dreptul acesteia de a se uni cu teritoriile românești aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei. Această convenție fusese precedată de acordul româno-italian din 10/23 septembrie, prin care cele două țări fuseseră semnatare ale tratatului cu Puterile

Tarul Nicolae II, țarina Alexandra Feodorovna (Alice) și prima lor fiică, Olga.

Centrale dar rămase neutre după declanșarea conflagrației, își coordonau acțiunile lor diplomatice. Tot ca un semn al îndepărtării României de Puterile Centrale poate fi considerat și acordul încheiat la 8 martie 1915 cu Franța privitor la furnizarea materialelor de război și a armamentului solicitat de partea română. În aceeași lună martie, cabinetul român a respins însă cererea guvernului rus de a permite o eventuală trecere a trupelor sale pe teritoriul României și, ca o măsură de siguranță în plus, a mobilizat contingentele 1909-1915. La 25 mai Italia, fără a preveni guvernul român, a intrat în război de partea Antantei, provocând firească stupeoare la București. În august 1915, în urma unor tratative destul de anevoioase, reprezentanții Antantei au obținut de la guvernul român interzicerea tranzitului de materiale și armament germane spre Turcia, dar la 11 octombrie 1915, odată cu intrarea Bulgariei în război de partea Puterilor Centrale, cercul de presiune din jurul României devenise sufocant.

Cit privește evoluția raporturilor de forțe pe diferitele teatre de război, îndeosebi pe fronturile rus și cel din Balcani, acestea rămneau în general defavorabile Antantei: presate puternic de germani și austro-ungari, trupele ruse fuseseră obligate să se retragă, abandonând importante teritorii și suferind grele pierderi; în Balcani, debarcarea celor două corpuri expediționare franco-engleze în peninsula Gallipoli și la Salonic nu putuseră evita înfrângerea Serbiei, a cărei armată a fost retrasă și transportată în insula Corfu pentru refacere.

În afara acestor desfășurări politico-militare, a existat un întreg complex de factori psihologici care și-au pus amprenta pe desfășurarea tratativilor dintre guvernul român și reprezentanții puterilor Antantei. De pildă, la București exista temerea că o Rusie victorioasă și dornică să aibă o poziție tare în zona Strimtorilor nu va permite existența unui stat român puternic și independent. Această temere fusese justificată și sporită și de faptul că, după intrarea trupelor ruse în Bucovina (ianuarie 1915), Petrogradul manifesta rezerve tot mai pronunțate în privința acceptării unirii acestei provincii cu România. Pe de altă parte, guvernul român suspecta cabinetul rus că acesta dorea cu orice preț intrarea României într-un război care-l depășea capacitățile, cu scopul de a o pune în situația să accepte o formă moderată de „vasalitate”, nimic altceva decât o formulă modernizată a vechiului protectorat. Și tot așa de bine, la București fusese înregistrată divergența de orientări dintre guvernul rus și Marele Stat Major rus în privința colaborării militare românești: în timp ce guvernul nu prea dorea acest lucru, comandamentul îl cerea cu insistență și mai ales în momentele în care desfășurarea operațiilor militare îi era defavorabilă, așa cum a fost cazul și în primăvara anului 1915.

După cum rezultă și din unele afirmații ale reginei Maria, inițiativa ei s-a dorit un element de limpezire a poziției guvernului Brătianu în stabilirea raporturilor acestuia cu una din principalele puteri aliate. Ca și Brătianu, regina insista pe faptul că România nu putea risca o părăsire a neutralității și intrarea în război de partea Antantei, până ce aceasta din urmă nu-i acorda sprijinul militar necesar și nu-i recunoștea ferm justețea aspirațiilor sale naționale.

Iată deci contextul general la care trebuie raportată corespondența reginei Maria cu diferiți membri ai familiei imperiale ruse în cursul anului 1915. Precizăm că versiunea românească a scrisorilor aparține coautoarei acestei prezentări.

Marian ȘTEFAN,
Ileana CHIRTU

Dragul meu Nicky

Tu știi, cît de mult am dorit tot timpul ca relațiile noastre cu Rusia să se schimbe și să devină cît mai prietenești și mai apropiate cu putință. De aceea tu vei înțelege mult mai ușor ca oricine altcineva cu ce profund interes am urmărit evoluția acestor relații, ajutînd la dezvoltarea lor pe cît mi-a stat în putință cu mijloacele mele umile. De aceea mare mi-a fost dezolarea și adîncă dezamăgirea cînd am aflat de dificultățile care au apărut la momentul decisiv.

În ciuda vremurilor îngrozitoare prin care trecem, toate aceste suferințe au trezit, în același timp, nădejdi atît de mari în orice inimă, dînd speranțe și poporului român că victoriile rușesti, ajutînd la dezmembrarea Austro-Ungariei, îi vor da acele frontiere care au fost dintotdeauna scopul arzătoarelor lui deziderate și obiectivul credinței lui nestrămutate. Speranța în acest viitor a dus la noua orientare a politicii românești și rezultatul ei a fost înțelegerea cu guvernul rus, care recunoaște valabilitatea pretențiilor noastre la anumite regiuni din Austro-Ungaria în schimbul promisiunii respectării unei neutralități prietenești.

Noi am promovat această neutralitate de o manieră care a permis Rusiei nu numai să-și folosească toate forțele împotriva inamicului, dar și să transporte muniție spre Serbia prin sectorul românesc al Dunării, iritîndu-i și mai mult pe germani prin refuzul nostru de a le permite transportul de muniție spre Turcia.

În ceea ce privește guvernul român, acesta și-a respectat pe deplin promisiunea, dar nu a fost în interesul său să rămînă în acest punct, ci, la fel ca Italia, el a considerat că va trebui să renunțe la neutralitatea pentru ca astfel să ajute la oprirea cît mai rapid posibil a acestei îngrozitoare stări de lucruri și să contri-

buie cît îi stă în puteri la instaurarea păcii în lume.

Guvernul rus știe că nu era o pretenție nejustificată ca rolul pe care îl jucam noi în grăbirea unei înțelegeri [a puterilor aliate — *n.n.*] cu Italia să fie luat în considerare. S-ar putea să pară ciudat că Italia a intrat în război înaintea noastră, dar Italiei, fiind o mare putere, i-au fost ascultate imediat dorințele, în timp ce ale noastre nu par să găsească nici înțelegere nici ascultare. Și totuși, fără să avem pretenția să ne comparăm cu Italia, sîntem conștienți că nu sîntem „un facteur négligeable”, nu numai din cauza poziției noastre geografice, ci și datorită armatei noastre. Posibilitățile noastre militare ne permit să dispunem de cel puțin un milion de oameni, dintre care 800 000 sînt deja instruiți și din care 700 000 mobilizabili imediat. (Citind aceste cifre nu-ți pot ascunde că aici lumea își dă seama cu profund regret că, deși avem atîta nevoie, nu am putut obține pînă acum din Rusia nici cai, nici alte lucruri necesare cerute pentru armată.)

Pretențiile noastre sînt, de aceea, conforme cu înțelegerea noastră. Banatul, din care o parte ni se refuză pentru a-i satisface pe sirbi, constituie o regiune geografică în mod clar delimitată, datorită granițelor ei naturale: Dunărea și Tisa. Doar aceste ape sînt de natură să constituie frontiere importante și definitive între două state care trebuie să trăiască în prietenie și bună înțelegere. Nu este o vorbă mare, ci purul adevăr că frontierele greu de trecut sînt cele care unesc națiunile pe care le separă. Pentru a extinde aceste frontiere, sirbii aduc trei argumente: primul — existența unei populații sirbești în Banat, al doilea — necesitatea apărării Belgradului și al treilea — că aceasta ar însemna o compensare pentru concesiile făcute Italiei în Dalmația.

În ceea ce privește primul argument, trebuie remarcat că Banatul are o populație de 1 500 000 suflete, din care

38% sînt români, 25% germani, 18% sirbi și 12% unguri. Majoritatea, din punct de vedere etnic, este deci fără îndoială în favoarea românilor. Pe de altă parte, această populație este atît de amestecată încît nu am putut verifica (nu fără uimire) că pretențiile sirbilor se întind pînă la Timișoara, în vreme ce harta pe care o anexez la scrisoare îți va demonstra că români mai trăiesc și în partea de jos a Tisei. În aceste condiții este imposibil de trasat o frontieră după principii exclusiv etnice; orice stabilire de frontiere care nu vor urma cursul Dunării și al Tisei ar avea fatalmente un caracter arbitrar, lăsînd de ambele părți naționalități diferite, fiind o sursă de conflicte inevitabile și plîngerii permanente, căci ele nu vor fi delimitate pe baza unui principiu imuabil, reprezentat doar de Dunăre. Numărul mic de sirbi de pe partea stîngă a Dunării nu va fi de mare importanță pentru dezvoltarea lor viitoare și nu există nici un motiv valabil pentru insistența lor în această direcție. Pe lîngă aceasta, sacrificiul de ordin etnic pe care l-ar face sirbii este în mare măsură compensat de numărul și mai important de românii care se vor afla în Serbia, pe Valea Timocului și în Macedonia.

În al doilea rînd: toate autoritățile competente declară de comun acord că dînd Semlinul [Zemunul] sirbilor, apărarea Belgradului este pe deplin asigurată; mai mult, România este dispusă să dea o și mai mare valoare acestei garanții, angajîndu-se să nu efectueze lucrări cu caracter militar și să se abțină de a la menține garnizoane în regiunea în care ar putea fi de interes pentru apărarea capitalei sirbe.

În ce privește cel de al treilea argument, deși noi considerăm că nu este drept să fim obligați să suportăm consecințele unor concesiї făcute unei terțe părți, nu refuzăm, în schimbul stabilirii frontierei pe Dunăre, care este de o importanță atît de

mare pentru noi, să analizăm posibilitatea de a sacrifica o mică parte din propriul nostru teritoriu pentru a da astfel o compensare bulgarilor și prin aceasta să reducem dimensiunea compensației pe care sîrbii ar fi obligați să le-o facă în Macedonia.

Te-am plictisit așa mult cu frontiera pe Dunăre pentru că știu că e mult mai greu pentru un mare imperiu să reziste la sentimentele și pasiunile unui aliat aflat sub protecția sa, decît ți-ar fi ție să ne ajuți să obținem frontiera pe Prut¹, sperînd în generoasa ta înțelegere față de nevoile unei țări care se frămîntă. Gîndește-te ce amintiri istorice reprezintă pentru noi și încearcă să înțelegi cît de mult ar însemna pentru noi și cît de puțin pentru tine!

Cu o mare satisfacție și o încredere crescîndă am constatat cît de prietenoase au devenit acțiunile politicianilor ruși în ceea ce ne privește și acest singur lucru a contribuit atît de mult la noua orientare pe care noi am adoptat-o. Sînt sigură că Sazonov [ministru de externe — *n.n.*], prin modul inteligent și favorabil în care a acționat față de noi nu a fost decît un interpret inspirat și clarvăzător al sentimentelor și intențiilor tale. De aceea nu mă îndoiesc că vei dori, în aceste vremuri istorice, să-ți atribui recunoștința unei națiuni pe care numai neînțelegerile au împiedicat-o să fie cel mai credincios aliat și cel mai sincer prieten al marelui și puternicului ei vecin de care este deja legat prin religie și amintiri adînci și plăcute din trecut [aluzie la cooperarea militară din timpul războiului din anii 1877-1878 — *n.n.*].

Sper că am fost clară și, totodată, nu ți-am răpit prea mult din prețiosul tău timp. A fost o mare bucurie pentru mine să-ți adresez direct aceste rînduri, căci nimeni nu

poate înțelege speranțele și temerile mele mai bine ca tine, de care mă leagă o mare afecțiune.

Dumnezeu să te inspire să faci ceea ce este drept pentru țara mea și să te aibă mereu în paza lui. Toată dragostea mea lui Alix [Alexandra, soția țarului — *n.n.*] și scumpeilor tale fiice. Sper că sînt bine și suportă cu curaj încordarea acestor îngrozitoare vremuri.

Verișoara ta care te iubește,
Missi

17/30 mai 1915. Scrisoare
cătreg Maria Pavlovna,
marea ducesă de Vladimir

Din rîndurile mele îți vei da seama cît de dornici sîntem să ne aducem contribuția la acest război teribil și să ajutăm (dacă ceva poate ajuta!) ca el să se sfîrșească cît mai repede.

Dar noi ne dăm seama foarte bine atît ce anume putem face, cît și ceea ce nu putem face. Noi nu putem intra în această luptă pe viață și pe moarte, sacrificîndu-ne oamenii și riscîndu-ne viitorul, dacă nu primim garanțiile care să ne permită să facem acest gest. Ar fi îngrozitor fie și numai să ne imaginăm să pornim într-o campanie distrugătoare! Eu știu însă cu siguranță că în momentul în care Rusia va fi de acord cu cererile noastre, a doua zi noi vom porni și vom fi un aliat curajos și loial.

În acest conflict înfiorător și dezastuos, viețile par să nu însemne absolut nimic, dar armata noastră este bravă și proaspătă. Toate aceste din urmă luni s-a muncit și s-au făcut pregătiri, s-a făcut tot ce este posibil omenesc să realizăm ceea ce se cere.

Din moment ce s-a adoptat principiul că harta Europei va fi remodelată, nimeni nu poate să pornească într-o astfel de aventură teribilă avînd șansa de a rămîne în picioare, fără să aibă siguranța că la sfîrșit nu va fi înghițit de un vecin mai mare, iar Rusia poate hotărî dacă este da sau nu! Nu este ne-

Marea ducesă Kyrill (Victoria-Melita)

voie să-ți mai spun cît de mulțumită aș fi să fim aliatul loial.

Dar eu mai întîi mă gîndesc la mica și viteaza mea țară și cu toate slabele mele puteri mă voi ridica pentru drepturile ei, pentru că unchiul [regele Carol I — *n.n.*] ne-a lăsat o grea moștenire, pentru care sîntem moralmente răspunzători! Iar acum noi ne aplecăm în partea cealaltă, cutezăm să facem tot ce ne stă în putință pentru țara de care soarta ne-a legat. Nando [Ferdinand I — *n.n.*] este gata s-o facă, pentru că datoria sa este să-și înăbușe toate sentimentele, să urmeze imboldul poporului și să meargă împotriva propriilor frați (Carol [viitorul rege Carol II — *n.n.*] și micul său nepot [al lui Ferdinand — *n.n.*], prințul de Hohenzollern sînt amîndoi în Carpați acum). Mai mult nu se poate cere nici unui om, dar nu trebuie

¹ Ironie mușcătoare a reginei Maria, amintindu-și țarului de granița pe Prut: o graniță impusă României; totodată, regina făcea aluzie și la faptul că deseori Rusia intenționase să împingă granița chiar dincolo de Prut — *n.n.*

să fie totul inutil! El trebuie să aibă garanții, ceea ce este mult mai de preț decât jocul pe care-l va juca cinstit; sacrificiile ce vor fi făcute vor fi într-adevăr spre binele țării noastre.

Cred că te întâlnești cu mulți oameni politici pe care îi cunosc și eu. Sazonov vine la voi în casă. Discută situația noastră cu el. Știu că avea sentimente prietenești față de noi și ținea la prietenia cu țara noastră, acum este momentul s-o dovedească și dacă tu, cu influența ta, ne vei susține interesele, sînt sigură, ne poți fi de folos.

Miine, dacă va fi spus cu vîntul pe care noi îl așteptăm, vom fi de partea voastră, loiali, credincioși. Iartă-mă, dar spun aceste cuvinte cu o mare emoție; cum îndrăznește o femeie să gîndească la război! Un război cu toate ororile lui, cu toată acea mizerie de neînchipuit, cu moartea neîndurătoare, pe care le aduce odată cu el!

Să ne ajute Dumnezeu pe toți. Sînt gata să fac ce mi se cere, dar trebuie să fie spre binele țării mele; al țărișoarei mele pe care o iubesc!

7/20 august 1915.

Scrisoare către
Victoria-Melita, marea
ducesă Kyrill, sora reginei
Maria

...Este greu desigur să abordezi chestiuni politice atît de arzătoare, atît de personale, acum, cînd însăși soarta țării este în cumpănă. Totul este cîmplit de grav în aceste clipe, dar un lucru, cu siguranță, pot să-ți spun: aici, în ciuda succeselor germane și însucceselor Antantei, poporul nostru mai are încă deplină încredere în victoria acestora. Sînt chiar uimită de acest lucru, căci trebuie să ne amintim că ei (românii — *n.n.*) sînt latini, care adoră succesul și totuși ei țin morțiș la ideea lor inițială; nici cea mai inteligentă și bine plătită propagandă nu i-a făcut să se schimbe, deși ultimele evenimente i-au făcut, neîndoielnic, mai puțin „belicoși”, căci nici o țară nu vrea

să se sinucidă, dacă trăsătura ei caracteristică nu este războiul și regele ei nu este un *Räuberhauptmann* [șef al bandiților — *n.n.*], ceea ce bietul nostru Nando, în mod sigur nu este. Da, din păcate, bani s-au cheltuit peste tot și se găsesc întotdeauna mîini hrăpărețe și inimi parșive care să-i ia chiar și împotriva propriei lor țări. Voi, acolo în Rusia, știți din păcate, mai bine ca oricine altcineva, dar aici lucrul acesta nu va lua astfel de proporții și se va limita, cred, la cîteva „Geschäfte” [afaceri — *n.n.*]. Nu cred însă că va implica vreo dată armata și va face trădători, deși nu-ți poți da seama cît este de oribil atunci cînd vezi că așa ceva este posibil. Bani germani au fost cheltuiți din belșug peste tot; oamenii aștia sînt organizați sub toate aspectele în cel mai sistematic și desăvîrșit mod. Dar politica și politicienii lor sînt greoi, iar „latinii” noștri nu au fost niciodată atît de neghiobi, deși banii, ca peste tot, au un miros irezistibil!

2 octombrie 1915.

Scrisoare către Maria
Pavlovna, mare ducesă de
Vladimir

Urmărim cu interes deosebit „ofensiva” franceză [desfășurată în Champagne între 25 septembrie și 3 noiembrie, fără rezultate însemnate — *n.n.*], rugîndu-ne ca în cele din urmă ea să fie încununată de succes. Ca urmare, aici am avut zile neliniștite, aici miopii încearcă să incite opinia publică împotriva lui Nando, ceea ce este o rușine pentru că indiferent de simpatiile lui, el este, înainte de toate regele României și un desăvîrșit patriot. S-a afirmat că pentru aceasta s-au folosit bani rusești; ar fi un lucru bun dacă s-ar înțelege că aceasta este o enormă eroare. România nu are nevoie să fie cumpărată, simpatiile ei sînt fără îndoială de partea pe care o doreșc rușii. Ar fi mai bine să-și folo-

sească banii pentru Bulgaria, care încă pare să reziste, iar poporul, după cum cred eu, nu dorește să meargă împotriva rușilor; niște fonduri date unde trebuie ar fi mai bine folosite.

În plus, îngreunîndu-i prea mult situația lui Nando, aceasta ar duce în mod inevitabil la o schimbare de guvern și orice schimbare de guvern n-ar putea decît favoriza tabăra cealaltă.

Încă o observație: s-ar putea ca Nando să nu fie foarte energic, dar are o stranie doză de încăpăținare — cu cît este mai constrîns și amenințat, cu atît se va mișca mai puțin. El nu este ceea ce se poate numi un om de acțiune, dar nu este un laș și nu poate fi ușor intimidat. Apoi mă are pe *mine* lîngă el pentru a-l ajuta în lupta sa, în bătlăia sa, iar eu sînt un foarte bun ciine de pază, te asigur. Toate acestea le poți spune unde vei crede că sînt de vreun folos. Sfatul meu este: lasă lucrurile să meargă de la sine sau din dorința de a forța nota prin mijloace nepotrivite și umilitoare, putem pierde în loc să ajutăm cauza. Căderea lui Brătianu n-ar face decît să înrăutățească situația pentru Rusia, nu s-o îmbunătățească și creîndu-i lui Nando o situație insuportabilă, ar însemna schimbarea guvernului. După cum vezi, îți scriu foarte deschis; îți cunosc inteligența și știu cum vei folosi spusele mele în avantajul cauzei.

15/28 octombrie 1915.

Scrisoare către Maria
Pavlovna mare ducesă de
Vladimir

...Ceea ce știu este că înțelegerea dintre noi este ușor de realizat. De fapt ea a fost stabilită din prima zi în ceea ce privește scopul și marile interese care ne unesc. Dacă, așa cum am remarcat din scrisoarea ta și alte indicii, mai există vreo neînțelegere,

(Continuare în p. 49)

CONSTANTIN GUYS

reporter de front în războiul Crimeei

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Fiind un conflict european de mari proporții, în care au fost angajate aproape toate marile puteri continentale, Războiul Crimeei (1853-1856) s-a aflat în centrul de interes al presei vremii, reportajele și știrile de pe front fiind adeseori însoțite de desene înfățișând cititorilor scene din timpul confruntărilor (*Magazin istoric*, nr. 7-8/ 1968).

Printre cei care au transmis atunci reportaje și desene de pe front s-a aflat și Constantin Guys, pasionat reporter de actualitate, colaborator constant al periodicelor ilustrate britanice *Punch* și *The Illustrated London News*, printre ai căror fondatori se și număra. Pe numele său întreg *Ernest-Adolphe-Hyacinthe-Constantin Guys de Saint-Hélène* (1803-1892), artistul a fost un om discret și retras, însă cu o existență aventuroasă și agitată despre care nu a vorbit niciodată, lăsându-se înconjurat de aura misterelor.

În fragedă tinerețe, a participat la Eterie, fiind un camarad al lordului Byron. Reintrors în Franța după înfrângerea mișcării de eliberare a Greciei, s-a înrolat în armată, într-un regiment de dragoni, din care a demisionat însă repede. A fost un admirabil călăreț și toată viața a rămas un iubitor de cai, pe care i-a desenat în mod desăvârșit în compozițiile sale. A făcut lungi voiaje în toată Europa și în Orient. Această viață hoștară a dus-o până către vîrstă de 60 ani, cînd s-a stabilit la Paris. Vocația pentru artă nu și-a descoperit-o decât pe la 40 ani și, perfect au-

todidact, și-a format un stil personal inconfundabil.

În 1863, Charles Baudelaire i-a dedicat mai multe articole, reunite sub genericul *Pictorul vieții moderne*. În ele, marele poet își arăta uimirea în privința excentricității lui Constantin Guys pentru care anonimul era atît de important încît voia să-i fie ascuns numele chiar și în comentariul de specialitate. Lucrările publicate în paginile revistei londoneze *The Illustrated London News* apăreau totdeauna fără precizarea autorului.

Constantin Guys fusese prezent la toate etapele războiului, se aflase pe malurile Dunării, trecuse în Bulgaria, ajunsese în Basarabia și de acolo în Crimeea. Cele cîteva schițe pe care le-a descris Baudelaire punctează cîteva dintre aceste momente: *Ahmet Pașa, comandantul suprem al armatei, la Calafat*; *La Șumla, la Omer Pașa*; *Canrobert pe cîmpul de luptă de la Inkerman*. Guys s-a autoportretizat pe cîmpul de bătălie, înaintînd printre morți și răniți, ținîndu-și calul de dirlogi, precizînd în colțul paginii „My self at Inkerman” (Eu însumi la Inkerman).

Pornind de la aceste sumare indicii, am studiat cu atenție colecția revistei londoneze din anii 1853-1855 și am avut satisfacția să descopăr nu numai aceste desene dar și multe altele, lucrute în aceleași locuri ale teatrului de luptă și care, cu certitudine, îi aparțin artistului francez. Spre această concluzie ne-a îndreptat atît unitatea stilistică a desenelor,

cît și informațiile de pe locurile confruntării, întîlnite în reportajele ce însoțesc desenele și care, de asemenea, par a-i aparține. Amănunțimea descrierilor, referirile directe la schițele trimise — semn că era autorul amîndurora —, detaliile tactice pe care numai un fost oștean le-ar fi putut pătrunde atît de bine, lungile ore petrecute călare fără a se plînge de acest efort (ca unul ce era perfect acomodat cu șaua), precum și nenumărații termeni franțuzești, înserați cu lejeritate și folosiți cu eleganță, ca și conversația cu mușirul Omer Pașa, dusă tot în această limbă, demonstrează că și articolele însoțitoare erau tot opera lui Constantin Guys.

Astfel, prin imagine și cuvînt, se afirmă nu numai un moment istoric insuficient studiat din acest punct de vedere, ci și o remarcabilă personalitate artistică a vremii care, cu toată vîrstă înaintată, avea încă treaz spiritul juvenil al aventurii și vaste disponibilități plastice menite să consemneze totul cu nerv și imediatețe.

În anul comemorării unui secol de la trecerea în eternitate a lui Constantin Guys, am socotit necesar a-l evoca pe acela care, prin desenele sale publicate în *The Illustrated London News*, a făcut cunoscut lumii și ținuturi românești pe care le-a străbătut ca reporter de front. ■

COPERTELE

① Dresda, Florența Elbei, cum mai poate fi denumită, găzduiește celebrele galerii de artă universală, ce au căzut și ele victimă bombardamentului aliat din februarie 1945. În imagine: pictură comandată în jurul anului 1520 cunoscutului artist olandez Joos van Cleve cel Bătrân de o biserică din Genova (**Dresda sau marea conspirație a tăcerii**, p. 84)

② Icoana Maicii Domnului Eleusa (Milostiva), creație a lui Radu ot Râșinari, din sec. XVIII, fusese destinată iconostasului unei biserici: Ion Voina o dăruise în amintirea lui Ana și Stana, care se prăpădiseră. Dar n-a fost să fie așa. Azi ea a ajuns, pe căi ascunse, într-o colecție particulară din străinătate (**Semnal de alarmă pentru cultura română**, p. 6)

③ Bine ați venit într-o lume mai sigură, mai aerodinamică, mai performantă, mai confortabilă. Mase plastice, care să permită formele cele mai complexe, să elimine lubrifierea, să micșoreze coroziunea. Materiale ceramice, pentru ameliorarea randamentului motoarelor. Alumine, pentru realizarea de filtre catalitice. Pământuri rare, pentru ecranele de lectură și captatorii de teleghidaj. Prin chimia sa de înaltă tehnologie, **Rhône-Poulenc** contribuie la pregătirea lumii de mâine (Rhône-Poulenc: **Călătorie într-o lume necunoscută**, p. 33)

④ Îmbogățit în urma descoperirii Americii, orașul Sevilla a deținut — prin portul său pe Guadalquivir — monopolul comerțului cu Lumea Nouă pînă în primele decenii ale sec. XVIII. În imagine catedrala gotică și turnul Giraldei.

Această situație a datorat-o prea-catolicilor regi Ferdinand și Isabel (dreapta, jos — într-o pictură atribuită Școlii Catalane, de pe la 1500, păstrată la Madrid, în Muzeul Lazzaro Galdiano) și mai ales lui Cristófor Columb (stînga — pe care tabloul păstrat la mănăstirea La Rábida îl înfățișează într-o discuție cu García Hernández în sala Capitulare a celebrei mănăstiri).

În acest an Sevilla găzduiește Expoziția consacrată celor cinci veacuri de la întîlnirea civilizațiilor americană și europeană. În 12 septembrie la Expo '92 — Ziua României („America, Lumea cea Noao, o au aflat Cristov Columb”, p. 64).

PLANSELE

①④ Din desenele lui Constantin Guys executate în timpul Războiului Crimeei și publicate în revista **The Illustrated London News**; ① Artistul pe cîmpul de luptă de la Inkerman (sus), baraca lui Teffik Bey la Calafat (mijloc) și, tot în această așezare românească de pe malul Dunării, după darea semnalului de alarmă (jos); ④ Fortificații la Calafat și trei generali otomani fumîndu-și pipele înainte începerii atacului (sus), bașibuzuci venind de la Măcin la Șumla (mijloc) și trupe egiptene defilînd în fața lui Omer Pașa la Șumla (jos) (**Reporter de front în Războiul Crimeei**, p. 31)

②③ Marele pictor Theodor Pallady (1871-1956) a fost un cronicar sensibil al epocii în care a trăit. O dovadă sînt și aceste portrete de oameni politici și de cultură păstrate în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Naționale a României, reprezentîndu-i pe: general Gh. Manu, M. Simionescu-Râmniceanu, Al. C. Bogdan-Pitești, Filip Lahovary, dr. M. Ciucă, I.G. Duca, dr. I. Cantacuzino, N. Kirculescu (**Biblioteca Națională a României. O călătorie spre viitor**, p. 3)

Desenele au fost selectate de doamnele Iulia-Codruța Iordăchescu și Rodica Stamatopol, cărora le mulțumim pentru colegiala lor amabilitate

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI DINTRE PRUT ȘI NISTRU

(Urmare din p. 12)

înainte, la 18 aprilie 1604, Stroici marele logofăt certifică, la Botoșani, o vînzare de ocină făcută de mai mulți către Pătrașco urednicul aceluia oraș. Și tot la 18 aprilie, „Maxim șoltuzul cu 12 pîrgari din tîrgul Botoșani” certifică și el aceeași vînzare. E adevărat că Hotinul are o situație de prim rang între cetățile Moldovei și că pîrcălabii lui sînt în fruntea celorlalți pîrcălabi. S-ar putea deci ca expresia de mai sus să

se refere la o „lege”, adică un obicei local. Am arătat doar mai înainte că existau diferențe, de la oraș la oraș, în ce privește anumite drepturi și privilegii, precum și anumite aspecte ale administrației lor. Pe de altă parte, faptul că speța în legătură cu care se invocă legea este una ce se întîlnește și în alte orașe, fără referință la un obicei local al acelor orașe, permite și concluzia că amintita expresie este, poate, numai o simplă perifrază, designînd autorita-

tea orășenească, adică pe șoltuzul sau voitul și cei 12 pîrgari. Facem această supoziție avînd în vedere cazul similar, al vînzării de ocină certificate în Botoșani atît de marele logofăt, aflător atunci acolo, cit și de șoltuzul și pîrgarii respectivi. O concluzie definitivă nu se poate deocamdată trage numai pe baza documentului din 20 aprilie 1604 privind „legea cetății Hotin”. Rămîne ca material documentar nou să aducă lămurirea acestei probleme. ■

RHÔNE

POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

La prima vedere, s-ar părea că între grupul Rhône-Poulenc și istorie nu ar fi prea multe puncte comune. Și totuși, iată ce citim în nr. 56 (aprilie 1992) al revistei Presence: „Aprilie, 1991. În Tautavel, un sătuc din sud-vestul Franței, lucrurile se desfășurau într-un ritm rapid. Echipele lucrau în schimburi, zi și noapte, pentru a duce la bun sfârșit, o sarcină importantă: să ia, în timp de o lună, mulajul pereților lui Caune de l'Arago, cu o suprafață de 400 m², o peșteră preistorică, unde, acum 20 ani, profesorul Henry de Lumley, directorul laboratorului de preistorie de la Musée de l'Homme (Muzeul omului), din Paris, a descoperit cel mai vechi craniu din Europa (aproximativ 450 000 ani vechime).

Săpăturile au scos la iveală dovezi care arătau că, pentru șase secole (între 700 000-100 000 î.e.n.) vânătorii nomazi au folosit această peșteră ca adăpost. Bogăția informației depozitate pe acești pereți era prea importantă pentru a fi ignorată; cu orice preț, trebuia să se obțină un „mulaj” al urmelor umane de acolo. Și aici a intervenit Rhône-Poulenc, sau mai exact, specialiștii în silicon de la Diviziunea Chimicale Speciale”. Directorul proiectului, Philip de Cohet, prezintă astfel scopul intervenției: „Era nevoie să reproducem, cu precizia unei mișcări de milimetru, aproximativ 400 m² de suprafață de sticlă și de pământ. Apoi, după ce luam matricea, trebuia să o reproducem exact, sute de metri mai departe. Aici, veți pătrunde în cel mai mare muzeu de preistorie din Europa”. Muzeul a fost inaugurat la 17 iulie, acest an.

Pentru realizarea operațiunii, cele două sub-

stanțe — un elastomer și un catalizator — trebuiau ținute separat în tunul cu care urmau să fie improșcate. Jetul de lichid rezultat din amestecul lor în momentul expulzării — se menținea în această stare o microsecundă — se aplica pe fața sticlei și se solidifica chiar în momentul contactului. Elastomerul pătrundea în cea mai mică cută a peretelui, apoi devenea suficient de tare pentru a putea rula matricea ca pe o carpetă, fără a se lipi o parte de alta. Se împrăstiau cam 6 kg pe m². Matricea devenea negativul pentru forma finală, realizată din rășini poliesterice, ranforsate, obținute din fibre de sticlă. În această replică, apropiată de perfecțiune, a peșterii de la Tautavel se adaugă câteva manechine, proiectoare și obiecte preistorice. Vizitatorului i se vor oferi și reproduceri sonore ale tipetelor animalelor, zgomotul vântului, pentru a recrea cit mai complet atmosfera de acum 500 000 ani, din vremea cînd strămoșii omului nu descoperiseră încă focul. Toate materialele necesare au fost donate de grupul Rhône-Poulenc — și au trebuit 2,5 tone metrice de produs chimic — pentru a sprijini cercetarea științifică.

Iată deci o primă și importantă legătură între uriașul industriei chimice Rhône-Poulenc și istorie. A doua legătură o constituie faptul că grupul francez are propria sa istorie, pe care ne propunem să o prezentăm în numerele ce urmează, așa cum se anunța deja în interviul acordat de domnul Patrick de Vallois, Directorul general Rhône-Poulenc România și publicat în revista Magazin istoric, nr. 8/1992.

Cercetările la Caune de l'Arago au început în 1964, ceea ce a permis conservarea urmelor. Între acestea se numără și craniul unui copil, datat acum 450 000 ani

În p. 33: de îndată ce s-a uscat, elastomerul este rulat ca un covor

Totul este să ai idei

Într-o publicație franceză intitulată *Hara Kiri* apărea, în perioada interbelică, o caricatură care prezenta un vagabond beat, ținut de guler de un polițist. Acesta i se adresa cu autoritatea funcției: „*Rhône-Poulenc*, te interesează și pe tine!“. La care, vagabondul îi răspundea, evident intrigat: „Pe mine, oare?“. Răspunsul sosea prompt: „Dar bineînțeles că și pe tine, căci *Rhône-Poulenc* a făcut colorantul kilogramului de vin roșu pe care îl ai în buzunar, tot el materialul plastic al bastonului care tocmăi te-a lovit peste cap și tot cu insecticidele puse de el la punct or să plesnească puricii care colcăie în părul tău!“.

O caricatură cit se poate de semnificativă pentru impactul pe care îl avea firma *Rhône-Poulenc* asupra vieții de zi cu zi a francezului de rând. Istoria grupului coboară însă cu încă o sută de ani.

În 1801, Samuel Debar înțemeiază la Lyon o întreprindere de produse chimice. Este începutul a ceea ce avea să devină ulterior

ramura *Rhône*. Sîntem în plină epocă a revoluției industriale, a cărei primă fază s-a produs în industria textilă. Așa că esența activității domnului Debar o constituie obținerea unei game de coloranți - din plante mai ales - pe care îi vinde textiliștilor, atît de numeroși la Lyon. Întreprinderii înfloritoare i se alătură, în 1848, Jean-Marie Cartier. Totodată, se înmulțesc tentativele de a obține coloranți artificiali, căci multe dintre plantele necesare erau aduse tocmai din îndepărtatul Orient, pe drumuri nu întotdeauna sigure. Intervenția unui alt lyonez, Verguin - descoperitorul unui colorant roșu sintetic - determină pe Gilliard - nepotul lui Samuel Debar - să caute o cale mai economică să de a obține același produs. Și reușește. Din nefericire pentru el, legislația brevetelor, din 1844, interzicea celui ce nu poseda un brevet să producă produsul protejat, chiar dacă reușea să o facă în condiții economice mai bune. În asemenea situații, cel mai important lucru este să ai idei. Și Gilliard are. Așa că va produce colorantul roșu, mai ieftin decît concurentul lui, în Elveția! Și ca să fie și mai sigur, îl angajează pe Prosper Monnet, chimistul care răspundea de producție la întreprinderea concurentă. Noua fabrică este instalată lângă Geneva. Succesul ei este deplin, căci în 1877, la Expoziția Universală de la Paris, obține o medalie de aur. În șase ani, numărul lucrătorilor sporește de la 50 la 100.

Dar nici concurența nu a stat cu brațele încrucișate. Neputînd lupta contra produselor aduse din străinătate și vindute mai ieftin, a creat grupuri de presiune și a impus, la 7 mai 1881, vo-

tarea unei legi care fixa taxe vamale foarte ridicate pentru coloranții derivați din gudronul de huiță. În aceste condiții, Gilliard creează, în 1886, „Societatea Gilliard, Monnet și Cartier“, cu un capital de 800 000 franci și cu sediul la Lyon, care va produce în continuare coloranți, dar se va angaja și în comerțul cu produse de drogherie. Numele societății nu era foarte comercial, așa încît cei trei asociați caută un altul. Și îl găsesc: „Societatea chimică a Uzinelor Rhônului“ sau, mai pe scurt, „Uzinele Rhônului“. Iată deci istoria primului nume din titulatura actuală a grupului.

Kelen și aspirină

Cel de al doilea nume își află originea la Paris, în anul 1858. Etienne Poulenc preia succesiunea socrului său, Pierre Wittman, la conducerea unei drogherii de pe strada Saint-Merri. Poulenc, farmacist de formație, este un tip interesat de tot ceea ce este nou în domeniu. Astfel, el știe că în fața amatorilor de fotografie se deschid noi posibilități atunci cînd se aplică un strat de colodiu pe placa de sticlă. Ca atare, fără a-și neglija ocupația de bază, începe să pregătească o serie de preparate chimice destinate noii arte apărute atunci: fotografia. Intrucît cererea este într-o permanentă creștere, își deschide mai întîi un atelier în satul Vaugirard și apoi, în 1859, o fabrică la Ivry-sur-Seine. După moartea lui Etienne, soția sa, Pauline, preia conducerea, pînă la majoratul celor trei băieți. Din 1881, „Văduva Poulenc și Băiatul cel mare“ devine „stabilimentele Frații Poulenc“, pentru a nu da naștere la

gelozie între frați. Cei trei băieți își împart sferile de activitate și împreună asigură succesul afacerii. Nu fără opintisuri. Căci la sfârșitul secolului XIX, atît ramura *Rhône*, cît și cea *Poulenc* se izbesc de o dură concurență, venită acum de peste granițe, din partea industriei chimice care se dezvoltă puternic în Germania. Acolo, întreprinderile mici se string în mari concernuri, pentru a realiza o producție de masă, la prețuri mai scăzute, pe care o vînd apoi în străinătate practicînd *dumping*-ul, căruia cu greu îi pot rezista ceilalți producători europeni. În plus, întreprinzătorii germani beneficiază de largul concurs al statului. Mica producție franceză rezistă cu dificultate presiunii de peste Rhin. Concurrentul lui *Rhône*, cel care descoperise colorantul roșu sintetic, cade și el victimă firmei Agfa. Pătrund în forță pe piața franceză și Bayer și Hoechst și Badische Anilin. Totuși, *Rhône* și *Poulenc* reușesc să supraviețuiască. Cum?

Mai întîi *Rhône*. Și-a datorat supraviețuirea unei avalanșe de inițiative: diversificarea gamei de produse, descoperirea unor noi sau a unor noi aplicații pentru cele vechi. Un exemplu îl constituie apariția kelenului, în 1890. Este vorba, în fond, de clorura de etil, cunoscută dinainte, pe care fabrica de lîngă Geneva o producea pentru industria coloranților. Chimistii descoperă, din întîmplare, că este foarte eficientă pentru anestezii locale. Ingenioșii ingineri pun la punct o fiolă care, încălzită în mînă, permite să se pulverizeze produsul peste zona care trebuie anesteziată. Aici se află punctul de plecare pentru aerosolii folosiți de

spray-urile atît de răspîndite azi.

În 1902 lansează acidul salicilic, pornind tot de la industria coloranților. Unul dintre derivații săi, acidul acetilsalicilic, va fi vîndut mai tirziu sub numele de *Rhodine*, apoi „Aspirina Uzinelor Rhônului”. Astăzi, grupul *Rhône-Poulenc* este unul dintre primii producători mondiali de acid salicilic și de aspirină.

Un alt medicament, foarte util contra stărilor febrile, pyrazolinul, întîmpină unele dificultăți la lansare: cutia răspîndea un puternic miros de ciine plouat. Prosper Monnet are ideea să pună coajă de lămîie în cutii, mirosul dispare și produsul cunoaște un mare succes comercial.

În 1894, apare vanilina, azi grupul *Rhône-Poulenc* fiind primul producător mondial. Astfel, la Expoziția Universală din 1900, Uzinele *Rhône* expun patru categorii de produse: coloranți, produse farmaceutice,

partumuri sintetice și indigo sintetic. Din catalogul lor, distribuit cu acea ocazie, cei curioși află că ele numără 27 chimiști, 3 ingineri și 700 angajați.

Ramura *Rhône* se extinde și prin colaborări. Una dintre cele mai interesante și mai profitabile în viitor a fost cea cu o altă familie de întreprinzători lyonezi: Mérieux. După unele încercări în domeniul serurilor, sub conducerea lui Marcel Mérieux, *Rhône* se asociază cu Institutul Seroterapic din Grenoble, căruia îi cedează întreaga activitate de producție, rezervîndu-și desfacerea produselor.

Carnaval la Rio

În ciuda acestor succese, Uzinele *Rhône* nu pot scăpa complet de efectele contextului economic în care evoluează. Ca să nu contracteze datorii – căci investițiile pentru dezvoltarea

Pentru realizarea unei machete cît mai exacte a pesterii, firma Rhône-Poulenc a făcut apel la tehnica de virf din domeniu

tare presupun bani - patronii au preferat împrumuturilor la bancă o extindere progresivă, din aproape în aproape. Dar lucrul acesta nu mai este posibil la cumpăna celor două secole. În plus, accesul la materii prime este tot mai dificil, iar prețul produselor la desfacere scade, sub presiunea *dumping*-ului german. În 1903, situația uzinelor devine dramatică.

Dar tocmai atunci se produce miracolul. La 1 decembrie, trei tineri sosiți de curind la *Rhône*, au îndrăzneala să scrie consiliului de administrație, cerându-i să corecteze anumite erori de opțiune. Propun, de asemenea, să fie cooptați tineri ca ei în consiliu, pentru a da o mină de ajutor. Miracolul ține de faptul că în loc să fie dați afară, pentru impertinență, consiliul de administrație ține cont de toate propunerile lor și le mărește responsabilitățile. Produsele deficitare sînt eliminate (au fost astfel condamnate formolul, boraxul și chiar coloranții, cei care s-au aflat la originea întreprinderii) și se sporește producția celor care aduc profit (zaharina, vanilina, clorura de etil, acidul acetic). Iar datorită sînt convertite în acțiuni, ceea ce, este adevărat, sporește numărul bancherilor prezenți în consiliul de administrație. Situația este salvată, dar traumele psihologice, provocate de împrumuturile care erau pe punctul de a nu putea fi rambursate, rămîn pentru multă vreme. Chiar și după al doilea război mondial, grupul va prefera o creștere lentă, bazată pe propriile resurse, în loc să se extindă, rapid, cu bani împrumutați.

În sfîrșit, o ultimă invenție a inginerilor de la

Rhône: înlocuind în capsulă clorura de etil cu un parfum, obțin primul doзатор de parfum. Descoperirea cunoaște un succes fantastic la Carnavalul de la Rio de Janeiro, din 1900. „Lanș a parfume Rodo” - cum a fost numit acolo - a devenit rapid accesoriul nelipsit al oricărui participant la carnaval. Închipuți-vă senzația de răcoare pe care o aduce jetul de parfum pe pielea incinsă, în noaptea braziliană fierbinte și umedă. Săptămîna de nebunie de la Rio asigură prosperitatea anuală a întreprinderii de lingă Geneva. Dar numai pînă în preajma primului război mondial, căci atunci autoritățile braziliene au hotărît să substituie importului produse realizate pe plan local. Uzinele *Rhône* nu se lasă însă. Achiziționează un teren lingă São Paulo și construiesc o întreprindere care este și astăzi una dintre cele mai înfloritoare pe care le are grupul în afara granițelor Franței și, totodată, unul dintre ansamblurile industriale cele mai importante din Brazilia.

Cum s-au descurcat în acest interval cei de la *Poulenc*? Într-un fel mai bine, căci diferențele de caracter ale celor trei frați s-au aflat la originea unei diversificări și a producției. De asemenea, ei au ținut o strînsă legătură cu lumea științifică - cel mai mic, intelectualul familiei, a lucrat cu soții Curie - ceea ce le-a asigurat evidente avantaje. Din această colaborare se naște o idee practică: dezvoltarea unei producții de aparate de laborator. Frații *Poulenc* susțin material activi-

tățile de cercetare care intră în sfera lor de activitate. Iar abatelui *Senderens* - celebru pentru cercetările sale în domeniul catalizei - îi instalează chiar un altar în laboratoarele lor. Rezultatele unei asemenea politici nu întîrzie să apară. *Poulenc* lansează pe piață stovaina, un înlocuitor al cocainei, iar cîțiva ani mai tîrziu, arsenobenzolul, urmat de năvarsenobenzol, două medicamente eficace contra unei boli care face ravagii: sifilisul. Și produsele fotografice și ceramice se vînd bine.

În același timp, frații *Poulenc* urmăresc să se extindă în străinătate. Un rol esențial i-a revenit lui *Georges Roché*. El răspunde de aprovizionarea cu minereu de litiu, materie primă indispensabilă în producția unui antiuric, carbonatul de litiu. Mina de la *Caceres*, din Spania, reprezintă o sursă de aprovizionare esențială. Tot de acolo lua minereul de litiu și o firmă britanică, *May and Baker*. *Roché* a stabilit contacte cu britanicii, iar în clipa cînd „Stabilimentele *Poulenc*” au obținut exclusivitatea exploatarei minei de la *Caceres*, devine și furnizorul lor. Cu timpul, firma britanică se va transforma și ea într-una dintre cele mai importante filiale ale grupului *Rhône-Poulenc*.

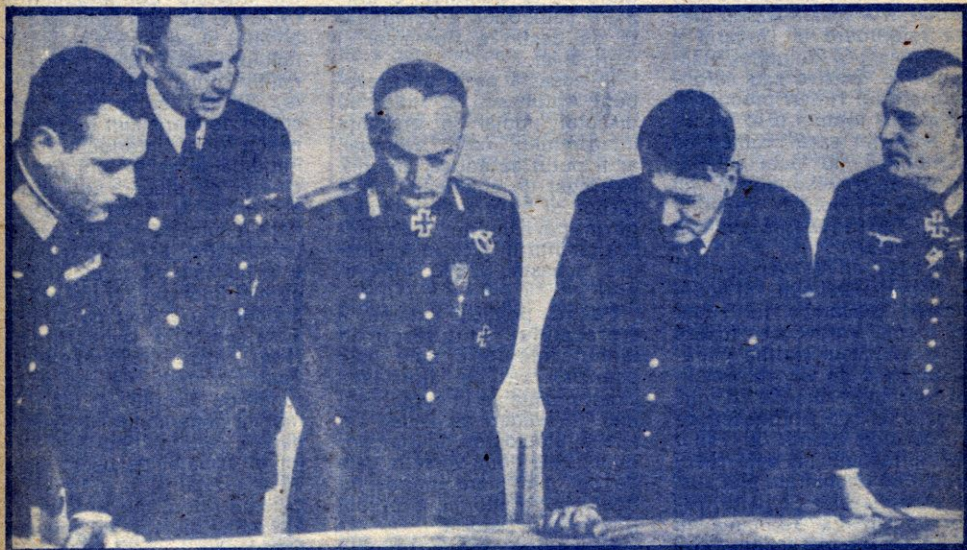
În curind însă, primul război mondial avea să schimbe cursul evoluției celor două ramuri: *Rhône* și *Poulenc*. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

Revista Magazin istoric are meritul de a fi publicat încă din 1968 notele de conversație ale întâlnirii Antonescu-Hitler de la Rastenburg din zilele de 5-6 august 1944 (vezi nr. 5 și 7-8/1968).

Textul german a fost redactat de Paul Schmidt, interpretul lui Hitler (mareșalul Antonescu vorbea în limba franceză), iar cel român a fost dictat de Antonescu șefului său de cabinet, colonelul Radu Davidescu.

DIN NOU DESPRE ULTIMA ÎNTREVEDERE

HITLER-ANTONESCU

FLORIN CONSTANTINIU

Între da și nu

Între cele două versiuni există deosebiri notabile, care îngreunează cunoașterea atitudinii conducătorului statului român față de relațiile cu Germania. În versiunea mareșalului, el spune că s-a despărțit de Führer „după o discuție de 5 1/2 ore, fără să-i fi dat vreun răspuns nici negativ, nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o”. Care era

această întrebare? Iată-o în versiunea mareșalului: „Führerul, uitându-se drept în ochii mei, mi-a spus în mod intempestiv și cu totul neobișnuit în practica dintre conducătorii de state, fără nici o indicație anterioară, că aceasta a fost scopul întrevederii noastre, chestiunea raporturilor viitoare dintre România și Germania, arătând că vrea să știe atunci, deci imediat, dacă România și, în special, conducătorul ei, mareșalul Antonescu, a subli-

niat, sînt decizi să urmeze pînă la sfîrșit Germania”.

În nota sa, mareșalul afirmă că „am declarat categoric și fără cea mai mică ezitare că nu aș putea răspunde la întrebarea aceasta, deoarece am fost surprins și consider că această chestiune trebuie tranșată pe căi diplomatice. În plus nu pot da un răspuns într-un fel sau altul pînă ce nu am eu răspuns la următoarele chestiuni prealabile”. Și mareșalul le enumeră odată cu răspunsu-

rile lui Hitler: 1) intențiile Germaniei în privința sectorului sudic (român) al Frontului din est; 2) apărarea spațiului aerian al României; 3) măsurile Reichului, în cazul în care Turcia va deschide Strimtorile și va accepta baze aeriene anglo-americane pe teritoriul ei; 4) atitudinea Ungariei (în *Magazin istoric* partea referitoare la Ungaria a fost omisă) și Bulgariei. Răspunsurile evazive său nefondate ale lui Hitler, precum și înăsprirea tonului când discuția a deviat spre problemele economice, au făcut ca mareșalul să nu răspundă în nici un fel — potrivit versiunii sale — la întrebarea capitală a lui Hitler.

În nota de conversație întocmită de Schmidt, nu apare nicăieri declarația lui Hitler că scopul întrevederii fusese de a cunoaște poziția mareșalului față de viitorul relațiilor germano-române și nici refuzul lui Ion Antonescu de a răspunde înainte ca Hitler să-i fi răspuns la cele patru probleme enumerate mai sus. În versiunea lui Schmidt, Hitler declară că Germania nu va abandona nici un aliat, dar vrea să aibă un răspuns clar de la fiecare aliat, dacă vrea într-adevăr să lupte pînă la capăt. În cursul dialogului, Antonescu evocînd întrebarea lui Hitler (potrivit versiunii Schmidt) abordase cele patru probleme amintite. La despărțire el îi spusese lui Hitler că Germania nu are nici un aliat mai loial decît România și că ea — România — va rămîne de partea Germaniei și „va fi ultima țară care va părăsi Reichul, pentru că știe că sfîrșitul Germaniei înseamnă și sfîrșitul României”.

Oricine poate lesne observa deosebirea dintre cele două versiuni: la Antonescu, nici da, nici nu, în privința viitoarei colaborări (în versiunea tipărită în 1953 în publicația emigrației române *La Nation roumaine* există un adaos care nu figurează în *Magazin istoric*: „Eram să spun — dar m-am reținut — în privința rupturii dintre România și Germania: un popor

nu poate niciodată să se angajeze orbește alături de un alt popor, cînd acesta duce o acțiune politică și militară greșită. Cine poate spune că Germania nu va face din nou aceleași greșeli? Nu pot să-mi sacrific poporul, dacă sînt comise greșeli asemănătoare”)¹; la Schmidt, o afirmare categorică a comunității de destin a României și Germaniei.

În această parte a întrevederii Antonescu și Hitler au discutat numai în prezența interpretului, care, eventual, ar fi putut să aducă lămuriri. Interogat de americani, după război, și în privința relațiilor germano-române, Schmidt n-a amintit în nici un fel despre această ultimă întrevedere.

Pentru politica externă a mareșalului Antonescu în ajunul înlăturării sale este esențial să se cunoască exact poziția sa în cursul ultimei întrevederi cu Hitler. De aceea, elucidarea diferențelor dintre cele două versiuni este de cel mai mare interes nu doar pentru istorici, în primul rînd pentru istorie.

Procedînd după regulile criticii istorice, putem admite că mareșalul era interesat în prezentarea rezervelor sale în privința continuării cooperării cu Reichul și că, gîndindu-se poate și la judecata posterității, în nota sa de conversație, a accentuat aceste reticențe.

Pe de altă parte, se constată, de pildă, că nota întocmită de același Paul Schmidt privind discuțiile germano-italiene din 18-20 decembrie 1942 dintre Hitler, J. von Ribbentrop — ministrul de externe al Reichului; G. Ciano — ministrul de externe al Italiei și mareșalul Cavallero — șeful înaltului comandament al armatei italiene, a atenuat criticile germane și reproșurile italiene (se discuta despre fuga Armatei 8 italiene la Stalingrad), care apar mai aspre în versiunea italiană. El ar fi putut să procedeze la fel și în cazul întîlnirii Antonescu-Hitler.

¹ Textul fiind tradus în limba franceză, l-am retradus în limba română — n.n.

Pentru cunoașterea exactă a conținutului dialogului de la Rastenburg este important să fie folosite și alte mărturii despre această întîlnire. Amintim relatările generalilor Ion Gheorghe, ministrul României la Berlin, și Titus Gîrbea, ofițerul de legătură dintre înaltele comandamente român și german (ambele publicate) și pe acelea ale colonelului Eugen Tilichi, atașatul militar român la Berlin (*inedite*); la ele se adaugă cele spuse de mareșalul Ion Antonescu unor interlocutori, la întoarcerea sa în țară (însărcinatul cu afaceri ad-interim al Turciei la București etc.). Fără a încerca aici analiza și comparația acestor relatări, este necesar să se sublinieze că nici unul din cei trei ofițeri amintiți nu a fost de față la acea parte a convorbirilor (s-au păstrat însemnările lui Paul Schmidt de la două runde de discuții, iar din memoriile generalului Heinz Guderian, șeful Marelui Stat Major al armatei de uscat, știm că a existat și o a treia) la care se referă Ion Antonescu în nota dictată colonelului Davidescu.

Amintiri tirzii și încarcerate

De curînd a apărut o nouă relatare a unui membru al delegației ce l-a însoțit pe mareșal în cursul vizitei sale la Rastenburg. Este vorba de cea a generalului Arbore, ministrul armamentului, dar ea este o relatare indirectă, întrucît spusele sale sînt prezentate de profesorul clujean Nicolae Mărgineanu, în volumul său de amintiri, *Amfiteatre și închisori* (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 85-87), scris după o detenție de peste 16 ani.

Potrivit generalului Arbore (în versiunea Mărgineanu), Hitler i-ar fi făcut lui Antonescu reproșuri violente pentru negocierile de la Cairo, amenințîndu-l cu distrugerea întregii țări. Mareșalul ar fi invocat negocierile de armistițiu pe care germanii le-ar fi

purtat la Madrid și care îl îndreptăteau să procedeze la fel. Hitler ar fi avut „o criză de isterie” și feldmareșalul Keitel l-ar fi scos de braț, împreună cu generalul Jodl, „pentru a preîntîmpina o convulsie epileptică”. După două ore, Hitler l-ar fi asigurat pe Antonescu că va schimba cursul războiului, în beneficiul Reichului, grație rachetelor lui von Braun. Antonescu nu ar fi fost convins de aceste asigurări. În timpul mesei oficiale, la care Hitler nu a participat, afară se auzau împușcături repetate, la intervale scurte, Keitel explicând celor prezenți că erau executați cei vinovați de atentatul de la 20 iulie împotriva lui Hitler. În avion, în drum spre țară, mareșalul Antonescu ar fi arătat necesitatea încheierii armistițiului. „Că în minuta publicată în *Magazinul istoric* — scrie N. Mărgineanu, în continuarea povestirii generalului Arbore — apare numai încercarea mareșalului Antonescu de a-l asigura pe Hitler de loialitatea sa, aceasta era normal. Cum era să-și trădeze frământările intime de a-l părăsi, care l-ar fi determinat pe acesta [Hitler — n.n.] să-l aresteze și să ocupe țara!”

Datele noi aduse de sursa Arbore/Mărgineanu nu se găsesc în nici o altă versiune și sînt greu de acceptat. Aceasta și pentru faptul că episodul cu execuțiile de la Rastenburg, unde se afla cartierul lui Hitler, este absolut imposibil: în perimetrul cartierului lui Hitler nu a fost executat nici un complotist și chiar dacă am admite că astfel de execuții ar fi avut loc, trebuie să reamintim că pe deasupra capitală aplicată complotiștilor a fost executată prin spînzurătoare și nu prin împușcare.

Generalul Ion Gheorghe a explicat cel mai bine — credem noi — esența ultimei întîlniri Antonescu-Hitler. Führerul a întrebat dacă România dorea să continue lupta. În relațiile dintre cei doi conducători și țările lor se ajunsesse la clipa marii explicații. „Din nefericire — scrie Ion

Gheorghe — mareșalul nu era pregătit pentru acest moment istoric. Pentru a salva națiunea română și onoarea sa ar fi trebuit să-și pună în joc ca un erou propria viață și să respingă continuarea războiului ca fiind imposibilă. Atitudinea ambiguă a lui Antonescu, în acest moment, a fost dictată numai de gîndul de a găsi mijloace și căi pentru a-și putea realiza totuși marea său țel. El voia să continue lupta, dar într-un cu totul alt sens decît dorea Hitler. El nu voia decît să cîștige timp pentru a-i convinge pe aliații occidentali să-i acorde ajutor, pentru a împiedica ocuparea României de către sovietici”.

Departe de noi gîndul de a pune sub semnul întrebării onestitatea intelectuală a prof. N. Mărgineanu, al cărui volum de memorii este remarcabil prin informații și opinii. Să nu uităm însă că el a fost scris după o îndelungată ședere în închisoare, cînd amintirile sale nu mai erau atît de proaspete și ele se contaminau cu lucruri citite sau auzite de la alții. E caracteristic, de exemplu, că N. Mărgineanu dă ziua de 4 august ca dată a întîlnirii Antonescu-Hitler, adică așa cum se află printr-o surprinzătoare eroare a mareșalului însuși (și apărută ca atare și în *Magazinul istoric*). Generalul Arbore nu putea să o săvîrșească, știind că discuțiile se desfășuraseră în zilele de 5-6 august.

„Istoria orală”, altfel spus relațiile unor participanți (care pot căpăta și forma scrisă, ca în cazul de față) trebuie cernute prin grila criticii istorice. Oricît de onorabile ar fi persoanele care narază, spiritul critic trebuie să fie în alertă. În țările foste comuniste, unde accesul la arhive a fost și este încă anevoios sau unele arhive importante au fost distruse, „istoria orală” cunoaște o largă răspîndire. Profesorul american John Archibald Getty avertiza împotriva unei istorii întemeiate pe paradigma: „Un prieten de-al meu a întîlnit-o, într-un lagăr, pe soția lui Im-

harin și ea a spus că...”

Este exact cazul relatării lui N. Mărgineanu.

Ultima întîlnire Antonescu-Hitler este prea importantă pentru ca ea să nu facă obiectul unei cercetări aprofundate. Mai întîi este necesar ca baza documentară să fie cunoscută și în primul rînd este necesar ca textul dictat de mareșalul Antonescu să fie tipărit *complet*; apoi vor trebui editate și alte documente privind întîlnirea, precum notele de convorbiri din cadrul întrevederii Mihai Antonescu-Ribbentrop (cea germană este publicată în colecția de documente a Ministerului de externe al Reichului); în sfîrșit, vor trebui publicate sau valorificate și alte mărturii despre această întîlnire, precum cele ale colonelului von Ambsberg, aghiotantul lui Hitler, utilizată de istoricul englez David Irving în cartea sa *Hitler's War* (Războiul lui Hitler); potrivit ofițerului german, Hitler, conducîndu-l pe Antonescu la mașină, i-a cerut să nu se ducă la Palatul regal, gîndindu-se, evident, la arestarea lui Mussolini, după întrevedere, acestuia cu regele Victor-Emmanuel III la 25 iulie 1943.

Nu mai cînd toate piesele documentare vor fi cunoscute, se va putea reconstitui integral dialogul dramatic Antonescu-Hitler din 5-6 august 1944. ■

UN GLADIATOR CELEBRU

(Monoverb: 4-9)

(Gheorghe BRAȘOVEANU)

„REGELE VALAH SPÎNZURAT...”

Revista noastră a prezentat de-a lungul anilor o bogată suită de articole, documente, mărturii memorialistice privind odiosul dictat de la Viena din 30 august 1940, în urma căruia nord-vestul Transilvaniei a fost cedat Ungariei horthyste, precum și referitoare la calvarul românilor rămași sub ocupația străină. Alături de români, grele suferințe au îndurat și alți locuitori nemaghiari din partea de țară răpită de horthyști.

Acestor mărturii li se adaugă și un document inedit, păstrat în colecțiile Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române — un raport al consulului român de la Cluj din acea perioadă, scriitorul și criticul literar Ion Chinezu (1894-1966), adresat Ministerului educației naționale din București, la 17 iunie 1941.

Îl reproducem în cele ce urmează. (Ioan Lăcustă)

Consulatul general al României
Cluj
nr. 3232/1941

Cluj la 17 iunie 1941

Copie

Domnule ministru,

1. În anexele (nr. 1-5 de la raportul de față se cuprinde o serie de cîntece care zilnic răsună pe străzile Clujului și ale altor orașe și sate din Ardealul cedat, de la începutul regimului unguresc și pînă azi. Nimic n-ar putea caracteriza mai just spiritul otrăvit de ură al noilor „stăpîni” decît aceste cîntece al căror fiecare cuvînt e o provocare și o jignire grosolană pentru noi, o ațîțare pe față la acte de teroare și o delirantă exaltare a virtuților ostășești ale honvezilor.

Soldații în marș. Polițiștii-elevi ieșind la deprinderi de armă, chiar studenții universitari și elevii de liceu, ba pînă și copiii de la școlile primare scoși în excursie trec pe străzi cîntînd aceste strofe imunde al căror conținut trivial întrece adeseori orice închipuire.

Cetățenii unguri le ascultă cu zîmbete încîntate, iar „poezi” ad-hoc se întrec în a născoci variante noi.

Trebuie să adaug că oficiul nostru se bucură de atenții speciale. Zilnic trec pe sub geamurile Consulatului coloane de polițiști, de soldați sau de studenți și ele își potriveșc în așa fel programul

Izgoniți de horthyști din vatra părintească...

încît invecțiile la adresa M. S. Regelui României, a Conducătorului statului și a armatei române să le putem auzi din plin.

Dacă din conținutul acestor producții se pot trage în-

teresante concluzii asupra felului primitiv în care poporul cu pretenții de a ne da mereu lecții de civilizație înțelege să-și manifeste bucuria la o cotitură însemnată a istoriei lui, nu e mai puțin important a constata că în cîntecele de care vorbim, decizia de la Viena e socotită ca un mizerabil petec de hirtie și că, în totalitatea lor, ele nu fac altceva decît să creeze și să întretină o permanentă stare suflească colectivă de răzvrătire împotriva acestei decizii.

Alături de articolele zilnice de gazetă în care aspirațiile cele mai nesăbuite sînt încurajate pe față, alături de o literatură întinsă de calomnii și minciuni, servind aceleași scopuri de imperialism atît de ridicol în raport cu realitățile, alături de hîrțile întrebuițate în școli și afișate pretutindeni, pînă la obsesie, imprimă pînă și pe batiste, în care Ungaria Măre e prezentată în hotarele de odinioară, cuprinzînd și Fiume, aceste cîntece sînt unul din mijloacele cele mai eficace pentru întreținerea spiritului anarhic care s-a înstăpînit în mintea multimilor ungurești.

Dar problema lor capătă o semnificație particulară mai ales dacă o punem în legătură cu atitudinea oficialității maghiare. Pe la începutul acestui an, Parlamentul din Budapesta a votat o lege privitoare la apărarea sentimentului național. Raportorul legii, dl. Huszozsky Lajos, a ți-

nut să accentueze că proiectul prezentat de el înseamnă „o mină frățească a poporului maghiar, întinsă naționalităților”, iar deputatul dr. Mikó Imre, fost deputat și în Parlamentul român (pe timpul F.R.N-ului), reputat ca un specialist în problemele românești, a ținut un mare discurs despre proiectul pe care îl considera „epocal”. Dl. Mikó n-a uitat, firește, să facă o comparație între regimul minorităților din România și acela al naționalităților din Ungaria, și această comparație, sprijinită, de altfel, pe un singur articolas dintr-o mică gazetă românească de provincie, nu putea să fie, în logica maghiară, decât nimicitoare pentru noi.

Dar discursul lui Mikó abundă totuși în promisiuni generoase și cere, ritos, cele mai aspre sancțiuni împotriva acelor unguri care ar îndrăzni să jignească sentimentele naționale ale oricărei cetățean din imperiul Coroanei Sf. Ștefan, neuitând să citeze celebrele cuvinte ale acestui rege ungur, „Regnum unius linguae imbecille est...” (v. nr. din 11 febr. 1941 al ziarului clujean *Ellenzék*).

Vizitându-mă la câteva zile după discursul său, tânărul deputat Mikó mi-a vorbit cu mare satisfacție despre lege, spunându-mi între altele că de acum înainte nu numai că orice calificativ ofensator la adresa românilor va fi imediat sancționat, dar nu se va tolera nici măcar denumirea de oláh în loc de român.

Cîtecele pe care le prezint și în care la fiecare pas se vorbește de „regele valah spînzurat”, de „mutrele murdare de opincari valahi” care „trebuie stîrpiți”, arată că înseamnă o lege adusă în „pa-

tria clasică a toleranței și a dreptului” — cum îi place Ungariei să se numească.

Mai mult decît prin orice, prin aceste cîntece se sapă o prăpastie fără fund între cetățenii de limbi deosebite ai acestui stat. Și aceasta în vîzul și cu încurajarea conducătorilor: a ofițerilor și a profesorilor.

Și pentru a vădi sentimentele strălîmguirești și față de germani, adaugă o informație pe care o dețin de la profesorul universitar Karl Kurt Klein: la ziua eroilor, un grup de tineri unguri defilînd în fața tribunei pe care se găsea și consulul Germaniei, cînta următoarele cuvinte de insultă la adresa Führerului: „Un cal, doi cai, trei cai/ Zugravl ne-a tras pe sfoară”.

Zugravl e Führerul, iar trîgerea pe sfoară este faptul că nu li s-a dat întreg Ardealul. Revendicările ungurești nu se opresc însă aici. Le trebuie și Bratislava și au pretenții și asupra unor părți din Austria, după cum arată ultimele strofe din *Vestea din Ardeal* [unul din textele anexate].

2. La secția românească a liceului de băieți din Cluj, în ziua de 25 aprilie a.c., a fost adus, la catedra de română, profesorul sâcui Szöcs Géza. În lecția de deschidere ținută, în cls. VII, acest tînar profesor a dat elevilor cîteva îndrumări sintetice asupra literaturii noastre mai noi, cam în felul următor:

Este recomandabil ca elevii să citească mai degrabă și cît mai mult din literatura maghiară sau din cea universală, căci o literatură românească propriu-zisă nu există — Eminescu e un poet obscur, incult, dușman al civilizației. Coșbuc îl întrece — și

asta fiindcă imită poezii unguri. Duiliu Zamfirescu n-are cunoștințe suficiente și din această pricină romanele lui sînt slabe. Cîte o cîntică de-a lui are cite cinci prefețe în care nu face altceva decît să se laude cu legăturile lui din lumea mare (regele Belgiei și alte personalități). Liviu Rebreanu are niște scrieri murdare care nu trebuie să figureze în programa analitică întocmită pentru tineretul școlar. Se vede treaba că Ministerul educației din București nu le cunoaște — nici un ministru român, de altfel, nu citește — căci altfel nu se poate explica cum de ele au ajuns obiect de studiu. Din tot ce a scris Rebreanu, nu rezistă decît imitațiile și plagiatele după autorii unguri.

Cezar Petrescu scrie numai pentru bani și urmărește recorduri cantitative, dar nici în această privință nu reușește. În sfîrșit, Ionel Teodoreanu e pur și simplu stupid cu prea multe lui metafore.

Elevii români au ascultat înlemnii aceste valuri de insulte despre care mi-au vorbit apoi fremătînd de indignare.

Am ținut să relatez aceste două aspecte caracteristice din viața de azi a Ardealului și închei cu părerea exprimată în repetate rînduri: toate aceste lucruri ar fi bine să fie adunate sistematic, fiindcă în totalitatea lor se desprinde un tablou cît se poate de elocvent al unei organice incapacități de a înțelege viața normală de stat.

Primiți, vă rog, domnule ministru, asigurarea prea distinselor mele considerațiuni. Consul general Ion Chinezu. ■

NU UITAȚI SĂ VĂ REÎNOIȚI ABONAMENTUL LA MAGAZIN ISTORIC!

Adresați-vă chiar astăzi factorului poștal sau oficiului P.T.T.R., de care aparțineți; trei luni = 225 lei.

Vă asigurați astfel primirea cărții dv. preferate de istorie, în paginile căreia găsiți o bogată, variată și inedită informație istorică, din toată lumea, din toate timpurile și pentru toate preferințele.

Deci, nu lăsați pentru mai tîrziu ceea ce puteți face chiar astăzi: **ASIGURAȚI-VĂ PRIMIREA CĂRȚII DV. PREFERATE DE ISTORIE, ABONÎNDU-VĂ LA MAGAZIN ISTORIC!**

Moscova: 11-12 septembrie 1944

O MINUTĂ ROMÂNEASCĂ A ȘEDINTELOR CONFERINȚEI ARMISTIȚIULUI

Între numeroasele ei consecințe, Revoluția din decembrie 1989 (oricit de controversată la ora actuală, definiția de revoluție este strict necesară fie și numai datorită faptului că ea a schimbat radical destinul României) a adus și o abundență de documente. Ceea ce pentru istoriografie și istorici este o adevărată mană cerească. În cursa pentru documente nu numai autentice, ci și semnificative, revista noastră și-a concentrat absolut toate eforturile. Până în decembrie 1989, numărul documentelor — premieră pentru istoriografia românească, deci publicate pentru prima oară la noi în țară, depășea 500. De atunci și până acum, li s-au adăugat încă peste 100 de piese grele de arhivă sau necunoscute în România. Să amintim doar documentele tatonărilor de pace la Stockholm, obținute în exclusivitate din arhivele diplomatice de la Moscova, documentul preluării marelui Ion Antonescu de către comandamentul sovietic de la București (pe care nu înțelegem de ce specialiștii în istorie contemporană nu-l analizează, el reprezentând după părerea mea, cea de a doua și fatală sa arestare, urmată de deportarea în U.R.S.S.), cel al evenimentelor de la 23 august 1944, scris de însuși fostul conducător al statului, stenograma depozității lui Iuliu Maniu în procesul Antonescu, ca și punctele sale de vedere despre desființarea Cominternului sau cele ale „cazului” grupului Pătrășcanu, ca și multe altele.

Iată că după noile revelații despre 23 august 1944, publicate în numărul 8/1992, sistem acum în posesia unui nou document revelator pentru începuturile istoriei postbelice a României. Ne-a parvenit o minută asupra ședințelor din 11-12 septembrie de la Moscova ale Conferinței reprezentanților U.R.S.S., S.U.A., Angliei și României, pentru încheierea armistițiului. Informații detaliate despre aceste ședințe au mai fost publicate în volumul III al documentelor despre 23 august 1944 (stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri din 15 și 16 septembrie 1944, parțial publicate și în Magazin istoric, nr. 9 și 10/ 1990) și în volumul editat de colegul Gh. Buzatu (Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial) care reproduce ste-

nograma britanică a ședințelor de la Moscova din 11-12 septembrie 1944, și, în sfârșit, relatarea lui Lucrețiu Pătrășcanu publicată în Magazin istoric.

Documentul românesc ce urmează, prezintă însă particularitatea de a fi primul înscris, făcut de un participant român la acele ședințe. Apoi el este esențial deoarece a ajuns până la noi după 48 de ani. Și, în sfârșit în acest document sintetic cu caracter de minută sint reținute (chiar dacă nu într-un totu coerenț cu o face stenograma britanică publicată de Gh. Buzatu), uriașele dificultăți ale delegației române, plecată la Moscova la 29 august 1944, sosită în capitala U.R.S.S. la 31 august, dar care a așteptat până la 10 septembrie începerea discuțiilor cu puterile aliate: Uniunea Sovietică, Statele Unite și Marea Britanie. Între timp, de la 23 august și până la 12 septembrie, când s-a semnat armistițiul (și chiar câteva zile după aceea), țara noastră s-a aflat într-o situație politico-diplomatico-militară sui-generis: rupind o alianță cu consecințele dezastruoase cunoscute și ieșind dintr-un război pierdut, România se alătura coaliției Națiunilor Unite și începea războiul contra celui de-al treilea Reich, adoptând și alte decizii politice și militare în același sens, dar nu avea un statut juridic precizat în raport cu noii aliați și în primul rând cu guvernul de la Moscova, ale cărui armate operau deja pe cea mai mare parte a teritoriului românesc. Orice analiză sau studiu al situației istorice contemporane a României nu poate să ignore acest început tragic al perioadei postbelice. O dimensiune originală a acestui regim de ocupație militară, nenominală dar reală, începe odată cu evenimentele la care se referă documentul pe care Magazin istoric îl publică acum pentru prima dată (sperăm că fiecare cititor va înțelege că am completat punctele de suspensie ale documentului cu cuvintele dintre paranteze drepte, iar conciziunea exprimării o va pune în seama tensiunii nervoase a celui ce redacta minuta și a atmosferei în care s-au desfășurat ședințele).

Cristian POPIȘTEANU

ȘEDINȚA 1

În sala de ședință sînt introduse delegația română, compusă din d-nii, Lucrețiu Pătrășcanu, ministru de stat, general adjutant Dâmceanu, subsecretar de stat al Afacerilor interne, principele Barbu Știrbey, fost președinte al Consiliului de Miniștri, domnul Gheorghe Pop, fost subsecretar de stat, dl. Gheorghe Cussi, consilier de legațiune, secretar general al delegațiunii. (Această primă ședință era numai o ședință de comunicare și prezentare de texte, Comisariatul poporului al Uniunii Sovietice pentru Afacerile străine ceruse telefonic să nu ia parte decît o comisiune a delegațiunii române.)

În sală se găseau: delegațiunea sovietică, compusă din d-nii: Molotov, comisarul Afacerilor străine al Uniunii Sovietice, d-nii Vișinski, Manuiski și Maiski, comisari adj., generalul Vinogradov și amiralul [V.L. Bogdenko]; comisiunea Marii Britanii, compusă din Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, 2 consilieri ai ambasadei, din care unul servea de interpret și secretari stenografi; comisiunea Americii compusă din d. A. Harriman, ambasadorul Americii la Moscova, 2 consilieri din care unul servea de interpret și secretari stenografi.

Se fac prezentările. Se ia loc la masă, care este prezidată de dl. Molotov, avînd în fața lui pe dl. Pătrășcanu.

Dl. Molotov deschide ședința. Dl. Pătrășcanu răspunde cu cîteva cuvinte. Dl. Molotov înmînează textul Convenției de armistițiu, anunțînd că va conține și un protocol anexă care nu a fost încă redactat. Dl. Pătrășcanu are 24 ore pentru a lua cunoștință de text. Dl. Molotov fixează în consecință a doua ședință pentru a doua zi, 12 septembrie, ora 10 seara.

ȘEDINȚA 2

Iau parte dl. Molotov, comisarul pentru Afacerile străine al U.R.S.S., dl. Manuiski, președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor străine

al Ucrainei, dl. Vișinski, vice-comisar al Afacerilor străine; ambasadorul Statelor Unite, dl. Harriman, însoțit de delegația americană; ambasadorul Marii Britanii, Sir Archibald Clark, însoțit de delegația Marii Britanii și delegația română.

Domnul Molotov declară ședința deschisă și exprimă nădejdea că delegația română a luat cunoștință de textul armistiștiului.

Dl. Pătrășcanu răspunde printr-o mică alocuțiune (vezi anexa 1), și prezintă în scris obiecțiunile române la textul prezentat.

Dl. Molotov cere să se citească nota românească.

Dl. min[istru] Christu dă citire notei.

Dl. Molotov. În cursul discuțiunilor se va delibera asupra argumentelor prezentate de delegațiunea României, dar declară de pe acum că o serie de argumente sînt inacceptabile. Este de la sine înțeles că nu trebuie să reamintim cum a început războiul și cum românii au tratat teritoriile ocupate în Ucraina, Crimeea, bazinul Donetului și Stalingradul. Nu putem uita că guvernul român a fost alături de Hitler și armata germană și pentru acest fapt România rămîne responsabilă. Din cele ce preced se vede că armistiștiul se resimte. Am dat atenție trecutului, dar să încercăm să privim spre mîine și mai departe. Trebuie să spun că condițiile de astăzi nu uita ce a fost ieri, dar privesc spre viitor. Vreau să pun concluziuni generale. Dat fiind că delegațiunea a cunoscut propozițiunile prealabile - afirm că nu sînt înrăutățite -, condițiunile corespund, în spirit, declarațiunilor prealabile. Vedeți că documentul prezentat este scurt, precis și definit. Nu conține amănunte tehnice, care de altfel vor fi examinate de către tehnicienii militari. În afară de aceste condițiuni se va face un protocol special (11 documente). Proiectul va fi remis mîine. N-a fost timp să fie redactat încă. Textul de astăzi fiind redactat pe puncte, vom examina fiecare punct în parte. Ambasadorii aliați fiind înțrebați, răspund că sînt de acord.

Dl. Molotov. Propun deci să începem discuțiunea pe puncte.

Se dă citire observațiunilor delegațiunii române, cu privire la preambul.

Dl. Molotov. Este dreptul legitim al Rusiei, ca țară invingătoare, să mențină redacțiunea propusă.

Dl. Pătrășcanu. România era gata să accepte armistiștiul cu cîteva luni mai înainte și opoziția de fapt l-a acceptat deja din 20 iunie, așa că termenii „România recunoaște că a pierdut războiul” ar putea fi săriți din redacțiunea preambului.

Dl. Molotov. De trei ani însă România a făcut război Rusiei și ar fi bine să nu se susțină alt punct de vedere, căci Rusia are mai multe argumente decît România în această privință. De altfel, este suficient să se menționeze că teritoriul român era în parte deja ocupat de trupele rusești și România nu a cerut armistiștiul în acel moment, ci a așteptat noua ofensivă din sud. Propun deci să nu se mai discute și să se mențină textul propus, completîndu-se cu numele marelui Malinovski care va semna armistiștiul.

Dl. Pătrășcanu. Dar armistiștiul s-a cerut de opoziție la 20 iunie.

Dl. Molotov. Da, dar nu s-a realizat. Propun trecerea la art. 1.

Se dă citire art. 1, împreună cu observațiile delegației române.

Dl. Molotov. Cred că s-au ridicat mai multe chestiuni. Lucrul principal este însă sfîrșitul ostilităților cu U.R.S.S. Cred că militarii vor fi însărcinați să precizeze colaborarea militară și nu cred că vor fi divergente. Ei vor discuta chestiunile militare. După cîte am înțeles este vorba de 12 divizii și 2 blindate. Numărul de 12 divizii nu ridică obiecțiuni?

Dl. Pătrășcanu. Nu.

Dl. Molotov. În orice caz baza discuțiunilor este formată de lupta comună contra Germaniei; recunosc, în principiu, necesitatea armării diviziilor române, dar nu este cazul să se precizeze acest lucru în armistiștiu. Tehnicienii vor preciza.

DI. Pătrășcanu. Aș dori ca acest principiu, recunoscut, să fie confirmat în scris, ca să pot telegrafia la București pentru cele necesare.

DI. Molotov. Este de la sine înțeles România este obligată a o face. Aceasta a fost ideea ei. Aliații sînt interesați ca armata română să participe activ în lupta contra Germaniei și Ungariei. Este de la sine înțeles că România trebuie să facă tot posibilul ca să-și armeze armata. Aliații și U.R.S.S., în primul rînd, vor face ce este în posibilitatea lor, pentru a ajuta România conform cererii sale.

DI. gen. Dămăceanu. Nu avem decît o singură divizie armată. Celelalte sînt organizate pentru interior și fără armament, adică numai cu armament individual, iar diviziile retrase din Moldova, armamentul lor a fost capturat de U.R.S.S. Corpurile de armată 5, 6 și 7 au fost dezarmate după 24 august, adică după încetarea focului. Propun soluția de a se restitui armamentul acestor mari unități, pentru a se arma cele 12 divizii.

DI. Molotov. Voi supune propunerea reprezentanților celor două armate.

Ambasadorii întrebați, nu au de făcut obiecțiuni.

DI. Molotov. Cere să se citească art. 2 (se citește împreună cu observațiunile delegației române).

Cred că în ceea ce privește pe evreii unguri, nu încap nici o îndoială. Observațiunea se va trece însă în protocol ca amănunt.

Art. 3. trece fără obiecțiuni.

Se citește art. 4, împreună cu observațiunile delegației române.

DI. Molotov. Acest lucru nici nu se poate discuta. A fost

primită de la început și stă la baza armistițiului. Trecem la art. 5.

Se citește art. 5 împreună cu observațiunile delegației române.

DI. Molotov. Cred că nu ar fi prudent să se atragă atențiunea asupra acestei chestiuni. Comandamentul sovietic și român vor examina în amănunt (concret) rolul pe care armata română îl va avea în război, se va cădea desigur de acord. Pentru moment, redacția art. 5 este suficientă. Propun să se supună celelalte chestiuni examinării unei comisii de militari.

DI. Molotov propune să se mai citească odată [articolul 5].

(Se citește încă odată art.)¹.

DI. gen. Dămăceanu. DI. Molotov este deci de acord în principiu.

DI. Molotov. Este greu să se soluționeze fără avizul militarilor. Trebuie cunoscută situațiunea exactă a cifrelor, pentru a decide, dar nu este nici momentul nici locul pentru a discuta chestiunea acum.

Ambasadorii Marii Britanii și Americii, fiind întrebați răspund că sînt de acord.

DI. Molotov. Trecem deci la art. 6.

Se dă citire art. 6 și contrapropunerilor românești la

¹ Pînă la intervenția generalului Dămăceanu, urmează un pasaj ce reia aproape identic un paragraf anterior. Din confruntările cu alte versiuni, această repetiție nu apare decît în minuta românească necunoscută pe care o publicăm acum. Ea se datorează fie unei reluări a problemei în cadrul general al discuției, fie, mai probabil, unei neglijențe în cursul descifrării și dactilografierii minutilor pe care o prezentăm acum pentru prima oară cititorilor. Desigur că integralitatea documentului nu se alterează prin eliminarea acestei repetiții — n.r.

acest art[icol].

DI. Molotov. Cred că sînt de ajuns cî trei mari p[er]teri aliate au decis astfel.

DI. Pătrășcanu. Dar legile discriminatorii au fost deja desființate.

DI. Molotov. Insist asupra acestui punct. Timp de ani de zile România a activat împotriva acestui principiu. Numai de cîteva zile guvernul român acționează conform acestui principiu. De la 24 august sînt numai 2 săptămîni. Este cunoscut că bunele intențiuni sînt greu de realizat și, în mod practic, a fost pînă acum contra acestei bune intențiuni. Înțelegem că românii care au simpatizat mai mult de trei ani cu Națiunile Unite să fie protejați.

DI. Pătrășcanu. Dar sînt liberi.

DI. Molotov. DI. Pătrășcanu a părăsit România de 2 săptămîni, poate că nu cunoaște exact situația de atunci, guvernele aliate nu au alte intențiuni decît de a ajuta guvernul român în această politică. Pentru aceasta este util să garantăm realizarea acestui principiu. În orice caz, luăm notă de declarațiunea dl. Pătrășcanu.

DI. Pătrășcanu. Le-am executat chiar eu în cele 5 zile cit am stat în țară.

DI. Molotov. Am vrea noi guvernele aliate să garantăm acest principiu și nu văd ce are guvernul român contra.

DI. Christu. Din punct de vedere moral are totuși importanță.

DI. Molotov. Cred că art[icolul] nu mai prezintă obiecțiuni; să se publice situația în România că s-au executat cele prevăzute de acest principiu. Propun trecerea la art. 7. ■

(Va urma)

NU VĂ GRĂBIȚI CU LECTURA ACESTUI NUMĂRI

A mai rămas destul timp pînă la apariția numărului următor, 10/1992.

Dar aceasta nu înseamnă să nu vă gîndiți de pe acum: CE VOM CITI ÎN CARTEA NOASTRĂ LUNARĂ DE ISTORIE DIN OCTOMBRIE? Vă desconspirăm cîteva subiecte: ● Martie 1945 — România amenințată să devină o provincie sovietică ● O văduvă mai puțin veselă în lașii secolelor XVI-XVII ● Poporul Rusiei Kievene, spune A.I. Soljenitin, a creat statul moscovit ● La Mayerling se făcea nu numai dragoste, dar și politică ● Panica și deznădejde pe Wall Street

ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMĂRULUI 10/1992. LA PUNCTUL NOSTRU DE DIFUZARE, STOCUL ESTE LIMITAT

Totul se tulbură. Încep să cred că Hitler este hotărât, orice s-ar întâmpla, să declanșeze marele dezastru universal. Fără îndoială, va crăpa. Dar citi alții înaintea lui! Și citi după! Aceasta este prima consemnare din Jurnalul pe care René de Weck a început să-l țină în timpul misiunii sale în România și ea poartă data de 30 iunie 1939. Ea relevă nu doar antitotalitarismul său de vină democrație, dar are și o funcție vizionară. Pentru René de Weck, victoria Alianțelor contra fascismului a fost tot timpul în afara oricărui dubiu, după cum motivațiile politice pentru excesele sovieticilor n-au eliminat niciodată repulsia lui față de comunism ca o calamitate pentru omenire.

Prin rapoartele diplomatice din anii 1941-1944 publicate în paginile revistei (Magazin istoric, nr. 4-12/1990 și 1-7/1991), cititorii au avut la dispoziție „foile de observație” a evenimentelor politice; în fragmentele de Jurnal din anii 1944-1945 pe care le vom publica acum datele „clinice” sint complete cu sinteze efective, în care soarta României, ajunsă în stare de laborator bolșevic,

este judecată ca o demolare a democrației, ca o faptă înfinit mai gravă decît o simplă cecitate diplomatică. Momentele de obidă pentru neputința românilor îl frămîntă pe diplomat, dar, în mod cu totul surprinzător, cauzele acestei neputințe nu se mai profilează în judecata lui cu aceeași limpezime cu care ne obișnuise.

Poate și datorită grelei încercări la care a fost supus în urma decesului soției sale, petrecut la 14 februarie 1944, René de Weck își prelungește existența într-o dedublare aproape maladivă a dezastrului României. O notă de pesimism și o doză sporită de spirit critic la adresa românilor, cum vom vedea nu numai exagerat, dar chiar neîntemeiat, datorită generalizărilor care depășesc limitele posibilelor cazuri corect sesizate, tind să devină dominantele adnotărilor sale din primele luni ce au urmat evenimentelor de la 23 august 1944. În ansamblul rapoartelor sale diplomatice și chiar în ansamblul Jurnalului redactat pentru sine, René de Weck se arată însă un fin observator și un diplomat cu sentimente de apreciere și prietenie pentru poporul nostru. El devine acum, prin numeroasele pagini publicate în Magazin istoric, o sursă istorică principală pentru ceea ce a însemnat căderea României în comunism. Treptat-treptat, Jurnalul ne face martorii unui complex proces de regindiri și aprecieri izvorite dintr-o faptică doar aparent arbitrară, ea avînd determinări precise în întimitatea relațiilor dintre cei trei mari aliați (U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie). Căci ce altceva se petrecea în România decît tot ceea ce fusese discutat și acceptat de către aceste trei mari puteri?

București, 1944-1945:
pagini de jurnal

CĂDEREA ÎN COMUNISM

RENÉ DE WECK

„Nu se poate spune că prezența armatei roșii la București contribuie să înveselească orașul...”

În contextul gândirii lui René de Weck, România era intrată deja într-un fel de avan-premieră a spectacolului deschis prin capitularea necondiționată a Germaniei la 9 mai 1945, încheiat curind prin căderea „cortinei de fier” și intrarea în ceea ce istoria a înregistrat sub denumirea de „războiul rece”. Să nu uităm că nici René de Weck, atunci cînd așternea pe hîrtie gândurile și judecățile sale de valoare, nu cunoștea înțelegerile dintre Stalin și Churchill, în general înțelegerile privind sferile de influență, în care era inclusă și România.

Deși multe din aprecierile cu privire la situația României ca victimă a jocului de interese ale marilor puteri nu-și găsesc decît rar locul și nu în formulări clare cum ne-am fi așteptat din partea unui diplomat experimentat și lucid, cum ni l-au arătat rapoartele sale diplomatice, Jurnalul lui de Weck conține numeroase și semnificative secvențe din perioada în care România făcea primii pași

din ceea ce am putea numi căderea în comunism. Iată cîteva extrase referitoare la perioada celor două guvernări Sănătescu, timp în care presiunea exercitată de autoritățile de ocupație sovietice tinde să devină factorul hotărîtor în evoluția vieții politice interne în țara noastră. Este suficient să reamintim cititorilor faptul că mareșalul R.I. Malinovski și generalul V.P. Vinogradov, citați în Jurnal în contexte din cele mai relevante, erau președinte și, respectiv, vicepreședinte al Comisiei aliate de control în România, în care S.U.A. și Marea Britanie nu aveau decît o reprezentare formală.

Înainte de a reproduce fragmentele selectate, precizăm că intreruperile de text au fost marcate prin trei puncte; versiunea românească, titlul episodului și completările cuprinse între paranteze drepte ne aparțin.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1944

Marti, 3 octombrie. După o sedere de aproape cinci luni la Mogoșoaia, m-am reinstalat în București, în Aleea Zoe. Mi-am instalat biroul în sufrageria din zilele fericite. Aici mă simt mai liniștit decît la parter, unde-mi aveam altă dată cabinetul, dar în același timp mă simt mai departe de colaboratori...

După lovitura de stat de la 23 august, care a salvat România de la un dezastru total, guvernul a înmulțit, vail, probele slăbiciunii și neputinței sale! El îi acuză pe ruși. Întotdeauna aceeași greșeală: în loc să acționeze prin el însuși, apelează la englezi și la americani, pe care îi acuză că nu fac nimic să-i ajute să se ferească de laba ursului moscovit. Pune carul înaintea boilor. În loc să ia de urgență măsurile care se impun ca să lichideze trecutul, să inspire încredere Alianților și să ducă rapid războiul la un sfîrșit victorios, el elaborează programe asupra cărora se ajunge la dispute, se formează comitete, se face uz de libertate acordată presei pentru a se înjura om cu om și partid cu partid. În acest timp, epurarea, care trebuia să fie rapidă și riguroasă, nu se face.

Miercuri, 4 octombrie. Da, nu se poate spune că pre-

zența armatei roșii la București contribuie să învelescă orașul. Ea se face simțită, incontestabil, mai greu decît ocupația germană care a precedat-o. Dar e acesta un motiv care să justifice văicărelile românești? Eu nu cred.

Mai înainte de orice, românii uită că rușii n-au sosit la ei în aceleași condiții ca nemții. Aceștia din urmă fuseseră rugați de regele Carol, în ultimul timp al domniei lui, să trimită aici o misiune militară ce trebuia să instruiască armata regală... Poziția rușilor este cu totul alta. În ciuda tuturor avertismentelor, românii au lăsat să scape ocaziile ce li s-au oferit să îi negocieze un armistițiu atunci cînd țara lor era încă intactă și armata lor capabilă să se bată împotriva celei a lui Stalin. Trafind cu Moscova la sfîrșitul lui martie-începutul lui aprilie, ar fi evitat toată seria de bombardamente americane, invadarea Moldovei și enormele pierderi suferite în cursul verii. Pe cînd intervenția Coroanei a salvat țara de la catastrofa totală în ultimul minut, Mihai I nu mai avea în mînă atuurile de care ar fi putut dispune în primăvară. Acum nu mai putea fi o chestiune de negociere. Tîrîrul suveran a trebuit să se mărginească la a spune că acceptă condițiile armistițiului formulate anterior de Națiunile Unite.

Ar fi fost surprinzător ca rușii, ajunși în inima României cu prețul unor bătălii dure, să se poarte din primul minut ca invitați curtenitori, preocupăți să nu provoace gazdelor lor nici un deranj, oricît de mic. Ei mărșăluiseră timp de săptămîni și luni pe pămînturi devastate, văzuseră țara lor distrusă sistematic și transformată în deșert de nemții în retragere și, dintr-o dată, intrau în abundență Canaanului. Ce armată s-ar fi abținut de la orice prădăciuni în astfel de împrejurări?...

Joi, 5 octombrie. Pe de o parte, nu se putea spera nici-cum ca, de la o oră la alta, soldații ruși să uite trecutul pînă într-atîta încît să trateze pe români ca prieteni de totdeauna; pe de altă parte, era greu ca oameni intoxicați timp de patru ani de propaganda hitleristă să arunce dintr-o dată otrava pe care o absorbiseră și să primească drept eliberatori pe dușmanii lor din ajun. Poate se va spune că opinia publică românească, în majoritatea ei, a fost întotdeauna favorabilă Națiunilor Unite. Eu cunosc bine oameni care, este adevărat, încă de la începutul războiului au dorit victoria coaliției antihitleriste, dar, trebuie să recunosc, victoriile germanilor din 1940 și 1941 le-au redus simțitor numărul. Acest număr a crescut din nou cînd lucrurile s-au pus în

mişcare mai puțin favorabilă pentru Führer și, mai ales, când românii și-au dat seama că „Conducătorul” lor i-a aruncat într-o capcană fără ieșire. Or, în ajunul loviturii de stat, aproape toți își dădeau seama de asta. Dar rușii nu pot să uite că dorința cea mai arzătoare a noilor lor aliați fusese, să vadă U.R.S.S.-ul „lichidat” de Germania. Cunoscând această stare de spirit, și astăzi foarte răspândită, soldații lui Stalin, chiar cei mai mari comandanți ai lor, nu prea au curajul să se arate încredzători și înfrățiți. Între români și ruși neîncrederea are o tradiție seculară, accentuată astăzi de diferența de regim politic. Incidentele erau deci inevitabile. Ele ar fi putut să fie mai numeroase și mai grave.

În loc să se lamenteze sau să se risipească în profeții sumbre, burghezii din București ar face mai bine să mediteze asupra citorva adevăruri primare: 1. Este o speranță vană, așa cum se încăpăținează ei, să poți să-i arunci pe anglo-saxoni împotriva U.R.S.S.; 2. În loc să aștepte salvarea de la alții, ar trebui să muncească ei înșiși pentru aceasta (regele și cei ce l-au ajutat să elibereze țara de Hitler și de Antonești au ascultat această poruncă, dar un act de curaj nu este suficient: salvarea publică este o creație continuă); 3. Pentru a salva un popor după ce a fost împiedicat în ultimul minut să se prăvălească într-o prăpastie fără fund, trebuie să-i dai un guvern puternic. Și acela care a urmat dictaturii pare că este neputincios. El recunoaște asta, dar în loc să ia toate asupra sa, acuză pe altul; 4. Acest guvern slab predică unirea, dar se dovedește incapabil să o realizeze. De ce? Pentru că are teamă de paralizie. Și această teamă de paralizie a cuprins națiunea întreagă; 5. Un singur remediu: să învingă această panică. Mijlocul de realizare este colaborarea loială și încrederea în armata roșie pentru a grăbi sfârșitul războiului; abandonarea totală a meto-

delor folosite până nu de mult pentru a se furișa cu „șiret-nii” la cererile Reichului; încredere în sine, fermitate și suplete, dar fără nici un fel de înșelăciune; încetarea certurilor între partide și persoane, chemare adresată tuturor oamenilor capabili să „servească”, indiferent de unde vin și oricare ar fi trecutului lor, cu condiția ca, în chestiunea esențială (care este: pentru sau contra lui Hitler), ei să nu fi fost niciodată alături de el...

Miercuri, 11 octombrie. Guvernul Sănătescu ar trebui să răspundă prin fapte nu prin vorbărie la manevrele extremei stingi: se poate câștiga timpul pierdut sau nu se va regăsi niciodată. Dînd satisfacție comunistilor, și încă din ziua următoare loviturii de stat, cînd cererile lor se inspirau din adevăratele interese ale țării, Consiliul de Miniștri și-a consolidat autoritatea, ceea ce i-a permis să respingă toate celelalte revendicări de partid. A făcut o mare nedreptate și eu nu văd prea bine cum ar putea să repare astăzi această greșeală inițială.

În timpul manifestațiilor (de altfel slabe și rău organizate) la care au recurs duminica trecută aderenții Frontului Unic Muncitoresc, partizanii d-lui Pătrășcanu (comunist) și Titel Petrescu (social-democrat), au cerut demisia guvernului cărui aparțineau și șefii lor. Frumoasă ocazie pentru un prim-ministru energic de a-i face pe cei doi domni să înțeleagă că nu este posibil ca, în același timp, să fii și la putere și în opoziție. Dar viteazul Sănătescu, improvizat președinte al Consiliului la 23 august pentru răsturnarea marelui său și care ar fi trebuit să se retragă imediat ce a îndeplinit această sarcină, nu mi se pare deloc capabil să mai țină această poziție cu toată fermitatea.

Eu nu-l cred la înălțimea de unde să poată folosi alt mijloc de apărare care ar consta din a se alia cu rușii împotriva „bolșevicilor” români, cei care, în realitate,

sînt troțkiști întîrziți. Folosită cu adresă și decizie, metoda ar putea să fie excelentă. Da ca să joci o astfel de partidă este nevoie de mai mult simț politic și de abilitate în manevrare, ceea ce îi lipsește generalului.

Trebuie deci să continue cu palavrele, pînă în ziua cînd se va ciocni fie cu armata roșie, fie cu Pătrășcanu și consorții acestuia, fie chiar cu forțele lor reunite. Căci inactivitatea guvernamentală tinde să favorizeze o înțelegere a extremei stingi române cu Kremlinul, pe cînd o acțiune hotărîtă n-ar trebui să nască teama că Moscova nu va respinge ajutorul celor slabi pentru a și-l asigura pe acela al puternicilor. „Arată-ți forța, ca să nu te subjege nimeni”, cum spunea [mareșalul francez Louis] Lyautey. Dar aceasta ar presupune aplicarea riguroasă și rapidă a programului formulat de mine joia trecută.

Marți, 17 octombrie. Care este omul de stat englez care, ca să caracterizeze politica externă a țării sale dintre cele două războaie mondiale, a spus (sau a scris): „Am avut teamă să-i tratăm pe francezi ca și cînd ar fi fost prusieni și pe germani ca și cînd ar fi fost englezi”?

Am pus această întrebare acum peste opt zile lui Archie Gibson, care n-a fost în măsură să-mi răspundă. Nici el, nici alți ziariști anglo-saxoni prezenți în ziua aceea la Mogoșoaia, n-au putut să-mi spună nici autorul și nici data aproximativă a acestei judecăți. Gibson mi-a promis că va consulta pe toți camarazii săi și-mi va spune rezultatul anchetei. Nici pînă în ziua de azi nu am primit răspuns...

Am dejunat la Ștefănescu, „omul de pe stradă”, numai cu nevasta și cu el... Am avut o satisfacție, ascultîndu-l cum îmi aproba formula prin care încercam să rezum, la sfîrșitul conversației noastre, sentimentul meu despre preținșii „șefi” ale căror certuri alimentare de mai multe săptămîni ziarele: „Ipocrizie în cuvinte și brutalitate în fapte”. Fiindcă este vorba

despre Maniu, Brătianu, Titel Petrescu sau Pătrășcanu, lucrurile s-au petrecut după cum urmează: ei nu îndrăznesc să spună în fața fondul gindirii proprii, dar se joacă muștele cele mai urite cărți, pentru a-l pune pe adversar în situație penibilă și în fața faptului împlinit. Care este rațiunea? În loc să se gîndească la țară și să se înțeleagă asupra unui program minimal de realizări imediate, ei pregătesc alegeri. Interesează deci cum să-l atragă la sine pe alegător, promițînd poporului, redevenit suveran, tot ceea ce cred că i-ar place. De altfel, chiar dacă cei patru „sefi” ar fi capabili să se înțeleagă și hotărîți a o face, ei ar fi împiedicați de către prieteni și partizani. Omul care înțelege „să facă carieră” în serviciu de stat nu se gîndește să „servească”, ci să îmbrățișeze o profesie lucrativă. El nu se atașează de o idee, ci de un om pe care-l crede capabil să-i asigure avutul. Cînd îi ajunge patronul la putere, el nu-i cere să salveze patria, ci să-i facă rost de un post bun.

Miercuri, 25 octombrie. Gibson mi-a spus că fraza pe care doream s-o identific are ca autor pe lordul Tyrell, dar că nu este în măsură să-mi afle textul exact, nici să-mi precizeze la ce dată și în care circumstanțe a fost pronunțat. Poate aș avea mai multe șanse consultînd diplomați: Foreign Office-ul are uneori o memorie mai bună decît Fleet Street.

Dejun cu Martha Bibescu la Mon Jardin. Mi se pare că ne-au văzut o multime de oameni. Dacă ea nu ar fi de vîrstă canonică (vanitatea mea masculină nu-mi permite să scriu că eu aș fi la fel sau că, cel puțin, trebuie să par așa în ochii multora), n-ar lipsi să proclam că, văzută pe pămîntul îndrăgostiților dintr-o stea, îndrăznesc să-mi arunc ochii spre Alteța Sa. Zeii mă apără!...

Vineri, 27 octombrie. Dacă aș vrea să închei bilanțul ultimilor ani pentru interesul meu riguros personal, ce ar trebui să scriu?

Material, partea mea din suferințele impuse de război, la cel puțin jumătate din specia umană, este cu siguranță foarte mică: n-am dreptul să mă plîng. Nu mi-a lipsit niciodată nimic din ceea ce reprezintă, în ochii celei mai mari părți a oamenilor, „confortul” existenței: am mîncat după foame, am băut după sete, am dormit cît am vrut. Am avut întotdeauna un acoperiș deasupra capului; n-am fost niciodată constrîns, ca alții alții, să rățesc pe drumuri fără ca să știu unde mă voi opri. Libertatea personală, plînea mea cea de toate zilele nu mi-au fost niciodată în pericol. Socotesc la limita zero cele cîteva zile și nopți turburate de bombardamente aeriene. Nici ultimele zile ale monstrului nemțesc, cînd s-a văzut constrîns să părăsească frumosa lui pradă românească, nici armatele rusești rostogolindu-se peste țară nu mi-au adus o cît de mică pagubă.

Pentru ce sînt atît de plictisit?... Pentru ce meseria mea nu mă mai interesează de loc sau prea puțin? Interzicînd misiunilor diplomatice străine [afiate în România] folosirea cifrului și a valizei, mareșalul Malinovski mi-a dat timp liber. Pentru ce nu sînt capabil să mă consacru unor lucrări literare? Cui trebuie să-i atribui această mare dorință de fugă și în același timp resemnare, fatalismul, indiferența față de viitor pe care le simt că apasă pe toată viața mea? Ar trebui să doresc o misiune nouă, în altă țară? Dacă mi s-ar oferi, aș fi mai puțin nefericit? Nu-mi simt nici curajul de a răbda, nici acela de a acționa ca să-mi schimb destinul.

La toată această zăpăceală, cauza esențială este cu siguranță pierderea ireparabilă, brutală, ruptură pe care am suferit-o la 14 februarie [prin decesul soției]...

Miercuri, 1 noiembrie. Dejun la Titel Petrescu, ministru de stat „social-democrat” (cum spune el). Este un omuleț jovial, împăciuitor, asemănător cu toți ceilalți români despre care Robert de

Fiers [1872-1927, scriitor și diplomat francez, prieten al poporului român] zicea că n-a găsit niciodată măcar pe unul singur capabil să zică nu. Cu vestonul său negru și lavaliera cu puncte verzu, bărbia cu menton ieșit, obrazul căzut, părul gri dat pe spate, gura rotunjită de tenor sau de orator profesionist, își menține înfățișarea de student bătrîn și politician francez, tip a treia Republică. Locuiește în casa cumnatului său, Furnică-Minovici. Ea nu este deloc proletară. Este o vilă din cîrămidă roșie, stil puțin Tudor, plină cu obiecte de colecție, tot ceea ce este mai „capitalist”. Pe deasupra, Titel și soția sa îmi pare că au aspect complet burghez. Vizibil, șeful partidului socialist român deja regretă că s-a imbarcat pe galera comunistă a prietenului său Pătrășcanu; cu prima ocazie se va alătura lui Maniu.

Ne anunță că mîine va fi format guvernul [al doilea cabinet Sănătescu]. Vinogradov, vorbind în numele lui Stalin, îi va face pe comuniștii români să înțeleagă că gluma a durat destul și că a venit momentul să renunțe a mai face dificultăți.

Luni, 6 noiembrie. Micul joc ar mai fi durat dacă rușii n-ar fi sîrșit prin a se supăra. Alaltăieri, simbătă, toate jurnalele au publicat o notă adresată de Vinogradov generalului Sănătescu, președintele Consiliului. În termeni destul de vii, el acuză guvernul român că sabotează executarea armistițiului. Efectul a fost imediat. Încă de ieri a fost constituit un nou cabinet Sănătescu, cu participarea tuturor partidelor de stînga, partide ce nu fuseseră admise în guvernul anterior: „Frontul Muncitorilor” [Frontul Unic Muncitoresc], „Apărarea patriotică” etc.

În această dimineață au apărut numeroase texte demonstrînd că se vor lua în serios obligațiile impuse României: internarea persoanelor inamice, restituirea bunurilor furate din Transnistria, purarea personalului politic, militar, administrativ, din ma-

gistratură și din corpul profesional. Din nefericire, timpul pierdut nu se mai poate întoarce niciodată. Aceste luni săptămâni de tergiversări și de vorbărie au demonstrat rușilor: 1. Că românii au teamă; 2. Că ei sînt incapabili să ia singuri și fără întîrziere măsurile impuse de situație; 3. Că slăbiciunea lui Sănătescu permite U.R.S.S.-ului să ia tot ce vrea.

Cantonat într-o defensivă inertă, bravul general a făcut jocul extremiștilor români și al prietenilor lor ruși. El cedează azi exigențelor pe care le putea prevedea și pe care ar fi trebuit să le satisfacă — în măsura în care acestea se bazau pe drept și pe rațiune — mai înainte ca ele să fie exprimate în stradă sub forma unor slogane și strigăte răzvrătitoare.

Joi, 9 noiembrie. Ieri, la „Clubul miliardarilor”, am dat un mare dejun de 24 taci-muri, în onoarea misiunii britanice prezidată de vice-mareșalul aerului, Stevenson. Convivii au fost opt englezi, opt români și opt elvețieni. Am folosit această ocazie ca să țin un mic „speech”, cu scopul de a explica rațiunile istorice ale „neutralității” noastre, de a arăta că ea nu este o politică de circumstanțe, ci că ne-a fost impusă de condițiile care determină existența noastră ca națiune.

Reflecțiile invitaților mei îmi permit să sper că ei m-au înțeles și, în special, că ei au descoperit greșeala comisă de U.R.S.S. cînd a respins, tratîndu-ne ca „pro-fasciști”, cererea noastră — puțin tardivă, e drept — tinzînd a restabili, între cele două țări, relații diplomatice normale...

Luni, 18 decembrie. Cînd voi putea să scap odată din această țară a minciunii? Ea își zice eliberată, dar n-a schimbat decît stăpînia. În singurătatea în care mă aflu, cu „stingerea” la orele 10 seara, existența la București este total lipsită de farmec. Văd numai oameni care tremură, dacă nu pentru viitorul țării lor, cel puțin pentru averea proprie. Unii, în inconștiența lor, ajung pînă a invi-

dia soarta francezilor „care pot, în sfîrșit, să respire liberi”. Franța; de fapt, a redevenit stăpînă pe sine în chip magnific. Generalul de Gaulle o guvernează cu mină fermă și-i redă locul printre marile națiuni ale lumii. Dar nu așa gîndesc oamenii noștri buni. Pentru Franța ei uită cei patru ani de ocupație inamică, umilînța în înfrîngere, arestările, masacrele celor prinși, muncile silnice, prizonierii și miile de deportați. Pentru România, acești buni burghezi nu vor să recunoască nicidecum că au acceptat de bună voie mai întîi dictatura lui Carol II, apoi pe aceea a lui Antonescu. Pe tiranii pe care-i blestemă astăzi nu ei i-au votat succesiv prin plebiscit? Au încercat ei să-i împiedice cu orice preț? Au roșit de rușine că au ars astăzi ceea ce au adorat ieri sau că au refuzat să se închine înaintea noului stăpîn, oricum s-ar fi chemat, cînd ar fi ridicat cravașa asupra lor? N-au vrut războiului acești buni apostoli. Ce au făcut ca să se opună? Sau mai mult, cît i-a costat? Numai țărani au plătit cu sînge nebulina lui Antonescu. „Lumea bună” s-a arătat foarte econoamă cu ai săi, dar n-a disprețuit micile profituri pe care le aduce războiul celor care știu să dea buzna în timp util în locurile bune. De cît se plîng ei astăzi? De rușii care le cer oarecare dobîndă prăzilor făcute în Transnistria? De comuniștii lor, care la rîndul lor și cu aceleași mijloace folosite mai înainte de ciracii lui Codreanu, acum se amuză să-i îngrozească pe burghezi? Văicărelile lor sînt cu atît mai comice și sună cu atît mai fals, cu cît, pînă astăzi, nu le împiedică nimeni. Viața este scumpă, fără îndoială, dar pentru săraci. Violențele lor au știut să ridice cîștigurile la înălțimea împrejurărilor. Bucureștiul este și azi unul dintre orașele Europei în care se mîncă cel mai bine, unde cei care vor să se distreze găsesc mijlocul cu orice preț...■

(Va urma)

1915: REGINA MARIA SCRIE TARULUI NICOLAE II

(Urmare din p. 30)

eu cred că principala cauză a acestora este faptul că Rusia mai are încă suspiciuni în ceea ce privește intențiile și sentimentele celor care, în fond, sînt foarte hotărîți, dar care sînt totodată și singurii capabili să discearnă condițiile în care ar fi posibilă o acțiune a României. Tu știi că acțiunea noastră poate fi foarte eficientă pentru Antantă, dar, în același timp, poate însemna dezastru pentru scumpa noastră țară, ca acela pe care l-a evitat Belgia, dar nu și biata și mica Serbia.

Nu ne îndoim de sentimentele cu care privești interesele noastre, dar soarta noastră trebuie să fie permanentă noastră grijă; căci pot fi situații ca aceea a Serbiei în prezent, cînd chiar și cea mai sinceră și puternică prietenie nu mai poate împiedica o catastrofă. De aceea, așa cum ți-am mai spus, să se renunțe la presiuni, de care ar fi trebuit să se facă uz la timpul potrivit, cu atît mai puțin cu cît ele nu fac decît să bată la porți deschise. Convingerea guvernului este în afară de orice dubiu, dar aceste presiuni nu fac decît să prejudicieze cauza comună, dînd aparența unui conflict care în realitate nu există și care nu face decît să-i încurajeze pe adversarii voștri. Ar fi mai bine să ajungeți la o înțelegere cu aliații voștri și, de comun acord cu noi, să lucrăm astfel încît să creăm astfel de condiții militare care să facă posibilă cooperarea noastră militară fără să împingem mica noastră țară la dezastru pe care noi nu-l dorim. În rezumat — noi sîntem dornici și pregătiți să ne aducem contribuția, alături de tabăra voastră, dar nu într-un moment în care am risca să fim complet zdrobiți. ■

MĂRTURII RECENTE DIN ROMÂNIA ȘI ISRAEL

MANASE RADNEV

Evrei din comuna Poenii de Munte, Maramures, așteptând ordinul jandarmilor horthyști, pentru a pleca spre ghetou

Pe una din colinele Ierusalimului, de unde privirea îmbrățișează largi spații, se află un ansamblu de construcții, unic în lume, Institutul Yad Vashem. După cum îi indică și numele, în ebraică, este monumentul închinat memoriei celor 6 milioane de evrei exterminați în timpul celui de-al doilea război mondial de către Germania nazistă și acoliții ei. Opere de artă, documente și fotografii, imagini cinematografice și mărturii sonore evocă marea crimă a secolului XX, tragedia denumită astăzi holocaust.

În grădina uriașă care înconjură sobrele clădiri din piatră și sculpturile monumentale există o inscripție pe cit de neobișnuită pe atât de frumoasă: Aleea Dreptilor între popoare, de fapt o suită de drumuri înguste străjuite de pini.

De aici începe povestirea noastră despre o istorie puțin cunoscută, în care un grup de oameni, români și evrei, au înscris o pagină demnă, luminoasă, în anii întunecați ai urgiei fasciste¹.

Primul nostru interlocutor este doamna *Mina Iancu*, directoare adjunctă a Departamentului celor drepti între popoare al Institutului Yad Vashem:

„De data aceasta avem plăcerea să-l primim pe profesorul *Raoul Șorban*, care a fost recunoscut la Yad Vashem și de departamentul nostru, fiind unul dintre acei creștini care și-au pus viața în pericol pentru a salva vieți omenesti. Avem plantați aproape 2 000 de copaci cu numele acelor creștini care și-au sacrificat viața pentru a apăra și a salva evreii în timpul primejdiei naziste. Unul din copaci este cel al profesorului *Raoul Șorban*, pe care am avut onoarea să-l cunosc în urmă cu trei ani la Yad Vashem și să-l întâlnesc acum. Departamentul nostru lucrează pe baza mărturiilor primite de la evrei din toate colțurile lumii. Primim declarații în toate limbile, le traducem și aceste mărturii sînt depuse în fața unei comisii speciale, o comisie compusă din juriști și avocați, profesioniști în domeniul istoriei. În conducerea acestei comisii este un judecător al Curții Supreme și atunci cînd această comisie ajunge la o concluzie, noi punem în aplicare hotărârile ei. Fiecare creștin recunoscut ca „Drept între popoare” are dreptul de a primi o medalie, de a planta un copac. Asta a fost hotărîrea pînă acum; în prezent, întrucît nu mai avem locuri, am construit un nou zid, zidul de onoare și numele celor drepti este înscris pe acest zid”.

¹ Revista *Magazin istoric* a prezentat în mai multe numere momente ale tragediei anilor 1940-1944, cînd autoritățile horthyste din nordul Transilvaniei, ocupat de Ungaria, au deportat populația evreiască în lagărele de exterminare naziste (nr. 6/1976, 3, 10/1989, 5, 12/1991).

După Marea Unire din 1918, în Transilvania și Banat trăiau în bună înțelegere milioane de români, alături de unguri și secui, sași și șvabi, sîrbi și slovaci; printre ei se aflau și aproximativ 200 000 de evrei, locuind în special în orașe. Era o lume pe care atît românii cît și reprezentanții minorităților naționale o evocă și astăzi ca o alcătuire firească, echilibrată: bucurii, necazuri, drame, aceleași în fond, indiferent de limbă, religie, obiceiuri sociale sau naționale.

Acest univers transilvan, pe care nu dorim să-l înfățișăm drept o lume idilică ci doar, accentuăm, normală, a primit cele dintîi unde de șoc odată cu venirea la putere în Germania a partidului hitlerist. Alarmați de legile și brutalitățile rasiste, intuind pericolul ce-i amenință, grupuri din ce în ce mai numeroase de evrei din Europa Centrală se refugiază în România, unde o mică parte a rămas, cel mai mult î îndreptîndu-se spre Palestina sau alte zări.

Valul refugiaților a devenit și mai puternic odată cu intrarea lui Hitler în Viena, în martie 1938, cu ocuparea de mai tîrziu a Cehoslovaciei, cu cîmpirea Poloniei în septembrie 1939. În acel an, la ființă în Cluj Comitetul din Ardeal de ajutorare a evreilor în trecere prin România, comitet ce avea strînse legături cu organizațiile similare din București și Istanbul și cu organizațiile sîloniste.

Revenit pe meleagurile transilvănene în anul 1991, doctorul *Moshe Weinberger-Carmilly* (*Magazin istoric*, nr. 10/ 1989), fostul rabin șef al Clujului, profesor universitar emerit de studii iudaice la New York, își deapănă amintirile legate de clădirile martore ale exodului dramatic; numai în anul premergător dictatului de la Viena au tranzitat prin capitala Transilvaniei circa 20 000 de oameni. „Pe fețele lor se citea o frică de moarte. Nu vorbeau limba română, iar în multe cazuri îi trăda și îmbrăcămintea. Treceau prin iadul iadurilor pînă ajungeau în

curtea Sinagogii din Cluj. Nu-mi amintesc, ne spune distinsul cărturar octogenar, care a avut un rol important în organizarea Comitetului de ajutorare — nici un caz — în care oficialitățile române să fi trimis înapoi pe cineva în întreaga perioadă 1933-1940”.

În august 1940, sub presiunea Germaniei naziste și a Italiei fasciste, România se vede silită să cedeze Ungariei partea de nord-vest a Transilvaniei. Un act odios, cum a fost numit pe bună dreptate, fără nici o justificare istorică sau demografică.

Populația net precumpănitoare a acestui vast teritoriu — aproximativ două milioane de români — intră sub stăpînire străină. Odată cu ei, cad pradă intoleranței oficializate a Ungariei horthyste și majoritatea evreilor din Ardeal.

În aceste noi condiții, deosebit de grele, acțiunea de salvare începută în anii '30 continuă, de data aceasta trecînd pe primul plan curajul, ingeniozitatea, puterea de sacrificiu ale organizatorilor acțiunii. Sub selvele de tun și bombardamentele năprasnice, soseau neîncetat în Transilvania evrei din țările învecinate; în același timp, îngrozită de legile nemiloase ale fasciștilor unguri, o masă mare de evrei din teritoriul ocupat al Ardealului încearcă să se refugieze în România. În aceste momente dramatice, se evidențiază rolul jucat de principalele personaje ale istoriei noastre, pe care le-am întilnit deopotrivă la noi în țară și în Israel. Iată ce ne-a spus profesorul *Moshe Carmilly* la Netanya, oraș pe țărmul Mediteranei, unde a locuit o vreme, după ce a părăsit România:

„Dictatul de la Viena a fost o decizie nenorocită, pentru că în anii 1940, cînd ungurii au venit în nordul Transilvaniei, ei au introdus și legile antiIudaice. Viața a fost schimbată ca de la zi la noapte, în toate domeniile — economic, cultural, religios. Înainte de 1940, evreii din Regatul României au avut li-

bertate. Aceeași libertate am avut și noi, în Transilvania. Da, a fost o schimbare radicală. Dar noi nu cunoșteam atunci tragedia de la Auschwitz. Am fost pregătiți să înfruntăm nenorociri, dar nu bănuiam sfîrșitul, sfîrșitul tragic. Și așa s-a desfășurat viața noastră în nordul Transilvaniei. Activitatea cea mai importantă a fost salvarea refugiaților, pentru că refugiații au venit din tot centrul Europei. Cu profesorul Șorban am lucrat din 1940 pînă în 1944. Am avut o organizație foarte bine încheată. Profesorul Șorban a reușit să intre în legătură cu conducători români, cu intelectuali, care au ajutat să salveze refugiații, trecîndu-i frontiera ungaro-română.

În revista *Magazin istoric*, am dat un interviu în care vorbesc despre acest drum al salvării. Clujul a fost nu departe de graniță, la cîteva kilometri. Satul cel mai aproape de graniță a fost Aiton și am reușit să găsim oameni care, fără să ceară bani luau din Cluj grupuri de refugiați, de cîte 10-12 evrei. Și am reușit, socotesc din anul 1940 și pînă în 1944, să salvăm 4 000-5 000 de evrei. Datorită profesorului Șorban, printre refugiați au fost și cîteva francezi, ofițeri, care au scăpat din lagărele germane. Putem să ajutăm, am spus, nu este nici o deosebire între evrei și neevrei. Erau oameni care încercau să scape din infern. Acest drum al vieții a fost unicul din Europa centrală și răsăriteană. A mai fost o cale de salvare a evreilor prin Spania. Am avut o mare bucurie că într-un timp în care viața nu avea nici o valoare, un evreu a putut să scape de moarte”.

Cum s-au desfășurat în mod concret operațiunile de salvare? Cum au izbutit conducătorii acestor acțiuni și oamenii simpli care îi ajutau să înfrunte cerbia autorităților maghiare și să înșele vigilența grănicerilor români? Pentru a afla răspunsurile, ne-am întors la

Cluj, centrul clandestin de atunci al temerarelor acțiuni.

Pe măsură ce în Ungaria creștea numărul celor deportați în lagărele morții, „drumul vieții” se amplifica; astfel, în 1944, existau mai multe locuri de trecere lângă Cluj, precum și la Luduș, Sărmaș și Arad. O cifră globală precisă a celor salvați e greu de stabilit; organizațiile sioniste apreciază numărul lor la aproximativ 16 000, la care mai trebuie adăugate câteva mii de oameni trecuți prin alte filiere decât cele amintite¹.

Din păcate, imensa majoritate a evreilor din teritoriul ocupat al Transilvaniei de nord-vest ca și din întregul Regat Ungar n-au putut fi salvați. În primăvara anului 1944, atunci când înfrângerea Germaniei naziste era pe deplin evidentă, autoritățile fasciste maghiare, spre stupefacția lumii întregi, au dat curs presiunilor lui Hitler, organizând trimiterea în lagărele de exterminare a zeci de mii de oameni.

La Cluj, cei sortiți morții erau înghesuși într-o cămărușărie de la marginea orașului, transformată în ghetou. De aici un drum scurt îi ducea la gară, unde îi așteptau trenurile morții. Genocidul devenise o realitate cotidiană. În total, aproximativ 140 000 de evrei din teritoriul Transilvaniei, cedat Ungariei prin dictatul de la Viena, au pierit în cuptoarele de la Auschwitz și din alte lagăre.

Dar să ne întorcem la cei rămași în viață, grație unor semeni de-ai noștri care au pus omenia mai presus decât naționalitatea sau religia.

La Cluj, mai exact spus într-un loc situat la marginea orașului, cu prietele vizitei sus-amintite, profesorul Carmilly ne-a mărturisit: „După dictatul de la Viena, linia de frontieră, foarte lungă, trecea pe aici, la aproximativ 20 km.

Acțiunea de salvare devenise mult mai importantă decât în prima perioadă, dintre anii 1936-1940, întrucât presiunile naziștilor i-au obligat pe evreii din Ungaria să se refugieze în România. Din zi în zi, situația se agrava. Trenul devenise foarte periculos, așa încât ei soseau pe alte căi. Între Kosice și București, Clujul ajunsese un punct central, crucial. Tinerii sioniști aveau un rol foarte important, întrucât ei îi ghidau pe evreii din diversele zone pînă ajungeau la frontiera cu România: Raoul Șorban i-a contactat pe episcopul Iuliu Hossu, pe Emil Hațieganu, fost ministru al sănătății, Aurel Socol și

multe alte personalități românești, care au sprijinit acțiunea de salvare. Unul dintre drumurile de salvare se afla aici. Satul Aiton era punctul de sosire pe teritoriul României. Grupuri de 10-12 oameni porneau din Cluj, din aceste locuri, pînă la Aiton. Era foarte periculos, deoarece pe lângă grăniceri existau numeroase garnizoane militare. O mare teamă ne inspirau și cîinii grănicerilor. În ciuda acestei paze severe, datorită călăuzelor românești excelente, nici un grup nu a putut fi capturat”. ■

(Va urma)

Președintele Congresului Mondial Evreiesc

EDGAR BROHFMAN:

„Atît evreii, cît și românii sînt două popoare foarte culte”

Domnul Edgar Brohman este președintele Congresului Mondial Evreiesc. Domnia sa s-a aflat, la începutul lunii iulie acest an, la București, atît pentru faptul că lubește România — cum a declarat la conferința de presă — cît și pentru a participa la sărbătorirea Eminenței Sale Șef Rabin Dr. Moses Rosen, la împlinirea vîrstei de 80 ani.

La conferința de presă ținută în sala „Hora” a Hotelului Intercontinental, la 9 iulie, domnul Edgar Brohman a avut amabilitatea să răspundă, pentru cititorii revistei Magazin istoric, la următoarele întrebări:

— Considerați că au existat deosebiri, în timpul celui de al doilea război mondial, între situația evreilor din România (mă refer la teritoriile românești aflate sub administrație românească) și cea a celor din, să zicem, Franța sau Ungaria, ca să nu mai vorbim de Germania ori Polonia ocupată? Cum apreciați contribuția evreilor plecați din România la făurirea și existența statului Israel?

— Am să vă răspund mai întîi la cea de a doua întrebare, pentru că este o problemă pe care o cunosc mai bine. Evreii din România au fost printre primii din Diasporă care au plecat spre Palestina atunci cînd s-a creat statul Israel. Contribuția lor a fost și este enormă, atît la apărarea statului, cît și pe plan cultural. Și aceasta pentru că ei veneau dintr-o țară cu o cultură deosebită. Atît evreii, cît și românii sînt două popoare foarte culte.

În ceea ce privește prima întrebare, nu cunosc foarte bine situația din România, dar știu că în Europa, în vremea celui de al doilea război mondial, s-a petrecut un holocaust pentru populația evreiască și mi-e teamă că nici în România lucrurile nu au stat mai bine.

D.M.

¹ Trebuie semnalată, ca o importantă contribuție în publicistica românească referitoare la acțiunea de salvare a evreilor, discuția din paginile revistei *Almanahul Luceafărului* (1989), la care au participat dr. Moshe Carmilly, prof. Raoul Șorban, Adrian Riza, Mihai Ungheanu.

Din istoria Serviciului Special de Informații

„În ziua de 18 iunie 1947 Eugen Cristescu, fostul director general al S.S.I.-ului, condamnat la muncă silnică pe viață de Tribunalul Poporului, a fost dus la Curtea Marțială din București pentru a depune ca martor la revizuirea procesului rebeliunii legionare. Numitul a venit însoțit de soție, avocatul său și un gardian.

În timpul prinzului, Eugen Cristescu a mâncat pe sala Curții Marțiale, consumind alimente aduse de soția sa, într-un geamantan (piine, friptură, vin etc.). Gardianul care-l însoțea a fost, de asemenea, servit cu un sandwich, strecurându-l-se în același timp și ceva în buzunar.

Toate aceste fapte, destășurate în văzul celorlalți martori și implicați, au stîrnit numeroase comentarii, spunindu-se între altele că Eugen Cristescu trăiește mai bine decît cei care sunt liberi, în timp ce ceilalți deținuți politici nu se pot folosi de pachete cu alimente ce le sunt trimise de familie, deoarece sunt reținute de administrațiile penitenciarelor pînă se degradează.

Aceste comentarii au fost stîrnite și de faptul că Eugen Cristescu arată foarte bine și este destul de îngrijit îmbrăcat, s-ar putea spune chiar elegant. De asemenea, s-a spus că Eugen Cristescu fiind astăzi încă în viață este o dovadă că regimul intenționează să-l folosească servicii în anumite situații”.

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU (IV) CRISTIAN TRONCOTĂ

Sindromul arhivelor

Ofițerii superiori și șefii serviciilor operative din S.S.I. au fost convocați de Eugen Cristescu în ziua de 23 august 1944, pentru ora 18.00, la sediul serviciului. El a început ședința spunînd că situația era deosebit de gravă și că se impunea evacuarea întregului aparat de stat și deci și a unităților S.S.I. care se mai aflau încă în București. Cum a declarat ulterior un participant, în timpul expunerii a sunat telefonul. După încheierea convorbirii,

Cristescu a plecat precipitat. Iată cum prezenta chiar el momentul respectiv într-o declarație dată la 1 octombrie 1944: „În după-amiaza zilei de 23 august, la ora 18.00, am primit la serviciu o informație telefonică că la Palat se petrece ceva deosebit. Am cerut precizări și completări și să fiu ținut în curent, întrucît aveam indicațiile principale ale marelui de cursul politic al evenimentelor, mai ales că d-l Gh. Brătianu ceruse și refacerea guvernului

tot sub conducerea marelui Antonescu, lucru asupra căruia să se avizeze după proclamații. Fiind încredințat pe toate informațiile ce aveam că acesta este cursul evenimentelor, așa cum îl știam, am trecut la conferința de serviciu cu subalternii mei. Peste o oră aproximativ am fost scos din conferință de generalul Tobescu și chemat la Jandarmerie ca să-mi comunice ceva grav”.

Fuga

Astăzi știm că în acele momente, Eugen Cristescu nu mai conducea de fapt S.S.I. Colaboratorul lui apropiat, locotenent-colonelul Traian Borcescu, șeful Secției contrainformații, fusese chemat cu câteva luni înainte la Marele Stat Major, unde i se ceruse cooperarea, fără știrea lui Eugen Cristescu, la pregătirea întoarcerii armelor (*Magazin istoric*, nr. 8/1974). În dimineața zilei de 23 august 1944, Traian Borcescu — așa cum avea să declare ulterior — a fost informat despre cursul pe care urmau să îl ia evenimentele, dar nu și-a pus în gardă șeful, temându-se că acesta îl va anunța pe Antonescu, care va trece la măsuri represive. După plecarea lui Eugen Cristescu din sediu, Traian Borcescu a preluat temporar — până la 20 august 1944 — conducerea serviciului. El a furnizat Comandamentului Militar al Capitalei lista cu numerele de telefon ale generalilor, care au fost imediat decuplate din centrală. Tot el s-a prezentat la Palat și apoi la Iuliu Maniu pentru „noi ordine”. A mers și la Marele Stat Major, unde i s-a ordonat să treacă la arestarea frunțașilor hitleriști și a iredențiștilor maghiari. Una dintre primele măsuri luate de noile autorități a fost să dizolve Frontul de Est, unitatea S.S.I. care se ocupa cu spionajul contra sovieticilor. Din ordinul generalului Sănătescu — președintele Consiliului de Miniștri — Traian Borcescu a organizat, în cel mai strict secret, o „grupă specială”, destinată să îi urmărească pe comuniștii eliberați din închisori. Pentru constituirea „grupele speciale”, el s-a consultat și cu reprezentantul spionajului american în România, care a contribuit cu suma de un milion lei la reușita operațiunii. Respectiva unitate nu funcționa, oficial, ca parte componentă a S.S.I., ci ca organ aparte. Membrii componenți au primit din partea america-

nilor, la cererea lui Traian Borcescu, documente care atestau că sînt funcționari ai serviciilor de informații aliate. În plus, ei trebuiau să furnizeze date și despre mișcările trupelor sovietice în România. „Jocul” a ținut pînă la 6 martie 1945, cînd, în urma prelucrării puterii de către guvernul dr. Petru Groza, impus de sovietici, „grupa specială” a fost desființată.

Dar să ne reîntoarcem la Eugen Cristescu. După ce a primit telefonul, a mers în biroul lui, a încărcat în patru valize lucruri pe care le păstra în casa de fier și a pornit spre sediul Inspectoratului General al Jandarmeriei. Acolo a analizat cu generalul Tobescu situația. Variantele pe care le-au luat în calcul — potrivit declarației date la 1 octombrie 1944 de Eugen Cristescu — au fost: 1) o lovitură germană contra regelui și a lui Antonescu, în urma aflării intenției lui Mihai Antonescu de a merge la Cairo; 2) o lovitură a S.S.-ului, peste capul Legației germane, ca urmare a ultimatumului dat de Antonescu Berlinului de oprire în trei zile a ofensivei sovietice; 3) o lovitură a grupurilor de extrema stîngă din Blocul democratic, împreună cu ofițerii scoși din armată de Antonescu. „În judecarea situației, se excludea o lovitură dată de suveran și dl. Maniu, fără concursul d-lui mareșal Antonescu sau contra lui, cunoscînd relațiile bune cu mareșalul, mai ales după întoarcerea din ultimul voiaj de la Führer, cum și tratativele de armistițiu duse în comun și cunoscute de M.S. Regele, Antonescu și opoziție, începînd de la plecarea prințului Știrbey, toate mesajele primite și plecate, planul de plecare al lui Mihai Antonescu la Cairo cum și tratativele cu d-l Mihalache și Gh. Brătianu, combinația de guvern și armistițiu cu opoziția și soluția unitară la care se ajunsese ca armistițiul să fie făcut tot de dl. mareșal Antonescu, de acord cu toată opoziția și chiar cu sprijinul ei”.

Telefonul primit în biroul

generalului Tobescu l-a lămurit definitiv pe Eugen Cristescu. La capătul celălalt al firului se afla generalul Picky Vasiliu, care îl chema să vină la Palat. Cristescu a cerut să vorbească personal cu Antonescu, ceea ce evident nu s-a putut și Vasiliu i-a închis telefonul. Atunci, Eugen Cristescu s-a hotărît să plece la Legația germană. Ce a făcut el exact acolo nu ne spune. Greu de crezut că s-a dus doar ca să obțină vize de tranzit prin Germania. Chiar dacă, așa cum spune tot el, cu câteva luni înainte Mihai Antonescu îl silise pe de Weck, reprezentantul diplomatic al Elveției la București (*Magazin istoric*, nr. 3/1990-7/1991, 8/1992), să aprobe o listă de 200 persoane — între care se găsea și Cristescu — care se puteau refugia în Elveția în cazul pătrunderii sovieticilor în România. Cert este că noaptea tîrziu, împreună cu soția și cu generalul Tobescu, s-a întîlnit cu N. Trohani, directorul Oficiului de studii și documentare din S.S.I. și un fel de secretar particular al său, la intersecția bulevardului Carol cu Moșilor. De acolo, Trohani i-a condus în casa socriilor lui, din Calea Victoriei 28, peste drum de palatul Știrbey. Deci Ivor Porter se înșală atunci cînd scrie în cartea sa că Eugen Cristescu „se mai afla acolo [la Legația germană — C.T.] cînd au pătruns soldații români patru zile mai tîrziu”. În 24 august, în urma bombardamentului german, și-au schimbat ascunzătoarea în str. Gogu Constantinescu nr. 1. La 26 august au mers la Joita în apropiere de București, unde fusese dislocată o parte a S.S.I. și se mutase și Cristescu cu casa ca urmare a bombardamentelor din primăvara lui 1944. Dar n-a mers la el acasă, ci la o rudă a soției. Acolo Eugen Cristescu și-a scris demisia din funcția de director general al S.S.I. și a trimis-o la București. După ora 14.00, în 26 august, Eugen Cristescu și cu Tobescu au pornit spre Tîrgu Jiu. Au înnoptat în

casa sorei soferului, Gheorghe Cojocaru, și a doua zi, 27 august, au pornit spre Rimnicu Vilcea. Jandarmii i-au întors din drum și au mers spre Cîmpulung, unde sperau să îl găsească pe ing. Bugheanu, cunoscut și fost subordonat al lui Cristescu. La 28 sau 29 august (Eugen Cristescu dă date diferite în două declarații) s-au întâlnit cu Ion Mihalache la Dobrești. Seara s-au reîntors la București și au dormit în casa lui Tobescu.

A doua zi, aflînd că trupele sovietice au început să intre în Capitală, Cristescu și Tobescu au părăsit Bucureștiul. Inginerul Bugheanu i-a adăpostit în comuna Voinești, unde au rămas pînă la 24 septembrie 1944, cînd au fost arestați și aduși la București.

Un premiu de 10 milioane lei

Dacă în primele zile — 24-26 august — Eugen Cristescu a mai ținut legătura direct cu serviciul, cu Traian Borcescu (care nu l-a denunțat, nici nu a încercat să îl aresteze), ulterior nu a mai avut decît informații disperate. Probabil deci că în intervalul scurt pînă la arestarea lui a știut puține lucruri despre soarta S.S.I.-ului. Acesta trecuse în subordinea directă a Ministerului de război, cu titulatura de Serviciul de informații al armatei. Se încerca astfel salvarea unei structuri utile statului, care începuse să fie atacată din toate părțile. Virulența atacurilor l-a determinat de altfel pe Traian Borcescu să înainteze un raport ministrului de război, la 27 septembrie 1944: „În legătură cu arestarea lui Eugen Cristescu s-au strecurat în ziare o serie de informațiuni false cu privire la caracterul și misiunile ce le-a avut Serviciul Special de Informații. În calitate de șef al contra-informațiilor, deși am avut multe neajunsuri pe tema indiferenței față de germani, suspectîndu-mă chiar la un moment dat că le urmăresc activitatea, fapt care era

just, totuși sînt obligat a supune aprecierii Domniei Voastre adevărul asupra serviciului, în părțile în care am avut posibilitatea să cunosc”. Și urmau cinci puncte în care se demonstra că S.S.I. n-a fost o sucursală a Gestapo-ului, n-a colaborat cu acesta, n-a comis crime de război, a fost un serviciu de informații al statului român care a căutat să protejeze oamenii poli-

Fostul șef al S.S.I., cu puțin timp înainte a datei oficiale a decesului său

tici români de presiunile germane etc. Traian Borcescu încheia: „Aceasta fiind situația reală, am onoarea a vă ruga să binevoiți a aprecia dacă nu este cazul să fie adusă și la cunoștința Domnului Ministru de Război, pentru a interveni prin cenzura militară spre a se interzice în campania de presă formată acele pasagii care lovesc în prestigiul Serviciului Special de Informații și care totodată sînt de domeniul fanteziei”. De altfel, situația nu era nouă. După arestarea lui Moruzov, S.S.I. fusese supus unei campanii similare, ceea ce l-a și determinat pe Eugen Cristescu să ia măsurile de conspirare a muncii de care am vorbit în primul episod.

Dar nu erau vinați doar oamenii. Erau vinute — poate în primul rînd — documentele, arhiva S.S.I. Se pare că toată lumea era interesată să pună mîna pe ea. Generalul Mihail, devenit după 23 august 1944 șeful Marelui Stat Major, a dat imediat ordin pentru prinderea lui Eugen Cristescu și

„găsirea documentelor acestuia”. Din actele vremii rezultă că de problemă „s-a interesat îndeaproape și M. S. Regele Mihai prin generalul Niculescu și mareșalul Palatului Octavian Ulea”. La rîndul său, generalul Sănătescu, șeful guvernului, a oferit un premiu de 10 000 000 lei pentru „găsirea documentelor lui Eugen Cristescu”. Pe lîngă cercetările oficiale întreprinse de echipe specializate din Ministerul de război și Ministerul de interne, au fost pornite și investigații de către detectivi particulari. Iar un raport din 28 august 1944 arăta: „Întreaga chestiune Eugen Cristescu este extrem de interesantă și urmărită îndeaproape de Intelligence Service. Investigațiile făcute de agenții britanici sînt foarte discrete. S-a vorbit foarte mult de documentele și sumele de bani, în valută forte, cu care ar fi plecat Eugen Cristescu”. Iar un alt document spunea: „Două personalități ale Intelligence Service, una fiind faimosul col. Roos, au venit în România pentru a desfășura activități anticomuniste și pentru găsirea documentelor lui Eugen Cristescu”. La fel de interesat era și marele industriaș Max Auschnit, care „a spus categoric că sînt necesare a fi găsite documentele lui Cristescu, arătînd ce avantaje mari se pot obține. A organizat și un plan de activitate, s-a interesat îndeaproape și de înființarea unui serviciu de informații în lumea muncitorească și pentru contracararea acțiunii P.C.R. Max Auschnit pune la dispoziție orice sumă”. În continuare, lucrurile au devenit tot mai confuze. Rapoartele și notele informative ale agențiilor înregistrau aprecieri de genul: „Cercetările oficiale au ajuns la concluzia că documentele lui E. Cristescu nu există, deoarece acesta nu a plecat cu ele”; „minciună oficială, lansată din ordinul generalului Rădescu, de comun acord cu Misiunea Britanică, pentru inducerea în eroare”. Pe unul dintre documente apare următoarea rezoluție: „Docu-

mentele în cauză și valuta forte de circa un miliard au existat și Eugen Cristescu a plecat cu ele". Într-un raport întocmit în anul următor, 1945, de un fost agent S.S.I., se spunea: „E. Cristescu a avut pînă la 23 august documente secrete aparținînd marelui și Serviciului Special de Informații, printre care se aflau: convenții secrete, note de agenți, informatori dubli, cunoscuți doar de marelui și Eugen Cristescu, acțiuni germane, note de activitate politică și a informatorilor ce lucrau în zona comunistă și mari sume de bani în aur și valută. Parte din documentele secrete au fost fotocopyate în mai multe exemplare, în zilele de 25-26 august... Telegramme schimbate, notele și rapoartele, precum și întregul material documentar al acestei chestiuni [tratarele cu Cairo — C.T.] îl avea Eugen Cristescu. A fost văzut de mine acest întreg material, însă el nu a fost găsit pînă în prezent, ceea ce înseamnă că a dispărut o dată cu Cristescu". Raportul se încheie astfel: „Cînd Eugen Cristescu a fost arestat, s-a dat ordin prin col. Teodorescu de la Jandarmi și maiorul Tătaru de la Statul major să nu se facă nici o percheziție unde fusese adăpostit Cristescu și generalul Tobescu. În luna februarie 1945, din ordinul generalului Rădescu, am fost detașat pe lîngă Inspectoratul General al Jandarmeriei, în strict secret, pentru găsirea documentelor. Am făcut investigații și deplasări cu col. Teodorescu și ing. Bugheanu pentru găsirea documentelor. Arestarea mea a întrerupt cercetările”.

„Dacă le aveam, le țineam”

Credem că starea de confuzie era întîrînită. „Un motiv ne-ar putea fi oferit de un pasaj din raportul întocmit de agentul „Basarab II”, din rezidența Frontului de Vest, la 10 octombrie 1945, care

afirma că dacă s-ar studia documentele din servieta galbenă pe care mareșalul Ion Antonescu i-a dat-o spre păstrare lui Eugen Cristescu, „s-ar da naștere la destăinuirea unor secrete de stat ce ar complica situația legăturilor dintre Aliți”. Evoluția reală a arhivei — atît cît poate fi reconstituită pe baza declarațiilor principalilor participanți la evenimente și a unor documente oficiale de epocă — ne va lămuri ceva mai bine.

Arhiva suferise o primă distrugere la începutul lunii septembrie 1940. Moruzov lăsase consemnul ca în cazul în care va fi arestat, principalele documente să fie arse, ceea ce s-a și întîmplat. În timpul rebeliunii legionare, în ianuarie 1941, a fost jefuită a doua oară, dispărînd mai ales dosarele cu sentințele penale de condamnare contra membrilor Gărzii de fier.

Am văzut deja că atunci cînd a plecat din sediul S.S.I., Eugen Cristescu a luat cu el o serie de documente. În aceeași zi de 23 august, seara, Eugen Cristescu l-a sunat pe Trohani, dîndu-i înîltire în oraș. „În biroul meu de la serviciu se găsea o ladă în care erau împachetate pentru evacuare notele de informații și mapele cu acele note aflate în casa mea de fier de la serviciu. I-am dat cheia de la ladă și i-am spus: «Deschide lada, ia tot materialul de acolo și du-l fie la mine acasă fie undeva în siguranță pînă cînd eu voi putea să verific aceste note, să le triez și să restituiesc serviciului ce e bun și folositor și natural să distrug pe cele care între timp nu s-au verificat». Trohani avea să spună că lada respectivă fusese reasusă, la dispoziția lui Eugen Cristescu, cu numai cîteva zile înainte, de la Geoagiu Băi unde fusese evacuată parte din arhiva S.S.I. Ce conținea lada, spune — măcar parțial — Eugen Cristescu tot în declarația din 14 aprilie 1946: „În nici un caz aceste chestiuni nu puteau intra în mina funcționarilor reguțați ai serviciului. Se găseau aici informații despre

personagiile Palatului, începînd cu regele, cu regina, cu Lupeasca, cu diferiți aghiotanți de la Palat, cu dl. Stărcă, diferite combinații politice, pentru că oricine din anturajul Palatului lua contact cu o persoană politică, în special cu Maniu și Brătianu, aceștia vorbeau în cercul lor intim și de acolo transpirau asemenea informații, informații asupra principelui Nicolae, conversații telefonice interceptate de Siguranța generală — C.T.), care priveau Palatul, pentru că mareșalul Antonescu se interesa de aceste lucruri și spunea că rolul lui este că el trebuie să păzească pe rege să nu facă greșeli. Mareșalul avea și alte legături din care afla și dacă tu nu știai îți dădea peste nas. Acele note care erau mai importante se raportau mareșalului și apoi îmi spunea «pune-le la mapă». După aceea erau o multime de mape cu informații politice, era o mapă cu discuțiile indirecte între mareșalul Antonescu și Maniu trecute prin mine, de la Maniu la mareșal, de la mareșal la Maniu”. În sfîrșit mai brau „o serie de denunțuri între ofițeri, scrisori amoroase ale unor personalități politice — nu pentru șantaj, dar dacă le aveam, le țineam — o mapă cu «Dosarul verde» cu informații de la Legația germană și o mapă cu note de informație tot de la Legația germană cu date de la un informator al meu și prieten de la Legația germană. Mai era un dosar cu organizarea serviciului, cu fișe și alte dosare cu alte lucruri”. Într-o declarație dată la 8 septembrie 1944, Trohani relatează și el că Eugen Cristescu i-a motivat astfel necesitatea adăpostirii documentelor din ladă: „din cauza evenimentelor nu se știe ce se poate întîmpla și nu este bine ca germanii să pună, eventual, mina pe aceste documente”. Trohani a ascuns documentele într-o casă sinistrată din București, pe strada Cometa nr. 60. La 5 septembrie 1944 Trohani a fost chemat la Prefectura Poliției Capitalei, unde a raportat și despre do-

Arhiva statului nu a unui regim

cumentele puse la adăpost. A doua zi, însoțit de un inspector de poliție, a mers la locul unde adăpostise documentele, le-a ridicat și le-a predat personal prefectului Cristea. La 13 octombrie 1944 colonelul N. Cristea întocmea un raport în care spunea: „Această arhivă a fost luată la Prefectura Poliției Capitalei unde se găsește și azi. Avind în vedere că Eugen Cristescu, între timp a fost descoperit și arestat [la 24 septembrie — C.T.] ca o comisie specială îl cercetează, sunt de părere și rog să aprobați ca mai sus menționatele dosare să fie numerotate, sigilate și parafate și să fie vârsate Serviciului Secret, unde să fie cercetate, împreună cu restul arhivei Serviciului Secret de către comisia de anchetă”. La 31 octombrie 1944 o adresă a Prefecturii Poliției Capitalei către Ministerul de război menționa: „Conform dispozițiilor date de d-l ministru de interne, comunicate prin adresa nr. 3587 din 15 octombrie 1944, am onoare a vă trimite un număr de 83 dosare, parafate și volumul *Pământul strămoșesc* de Mihai Antonescu care formează „Arhiva personală a lui Eugen Cristescu” cu rugămintea de a fi predată Comisiei de cercetare care funcționează la Ministerul de război”. În sfârșit, un raport întocmit pentru noul director general, N.D. Stănescu, la 8 iunie 1945, confirma că cele 83 dosare ajunseseră la S.S.I. „cu adresa nr. 291 din 6 octombrie 1944. Fiind repartizate Secției de contrainformații, aceste dosare au fost împachetate în patru pachete și sigilate, menționându-se că ele nu se vor deschide decît la ordinul d-lui colonel magistrat Rudeanu sau lt. col. Borcescu Traian. În prezent, aceste pachete sigilate se găsesc la arhiva generală a serviciului”.

Din această arhivă personală lipseau documentele luate de Eugen Cristescu, la 23 august, la care el s-a referit în declarația dată la 14 aprilie 1946. Întrebat de anchetator cu ce bagaje a plecat la Joița, Cristescu menționa două serviete, care, spunea el, „le aveam totdeauna la mine”, negînd că ar fi avut și vreun geamantan. Servietele le-a lăsat la Joița, unde „am revizuit aceste serviete care aveau o multime de note de informație”. Anchetatorul insistă, căci avea date că „servietele cuprindeau acte de o importanță covârșitoare și valută”. Eugen Cristescu neagă: „În serviete erau note de informație pe o perioadă de vreme, note politice dar nici o valută. Multe din notele politice le-am ars. Nu era nimic important, nici un fel de document. Erau ceva mesagii în chestiunea armistițiului, niște comunicări făcute de Maniuc pentru Maresăul Antonescu. Una era plină cu rapoartele «Serviciului special german». Eu creleasem un serviciu pentru urmărirea germanilor. Maresăul Antonescu mă însărcinase”.

Deci, dacă dosarele încredințate lui Trohani — sau oricum cea mai mare parte a lor — au ajuns în mina autorităților, actele luate de Eugen Cristescu s-au pierdut, probabil pentru totdeauna. Documentele din cele două categorii formau doar o mică parte a arhivei S.S.I. Cea mai mare parte a ei fusese deja evacuată, în două puncte. Primul loc de evacuare fusese orașul Turnu Severin, de fapt niște vile pierdute printre vița de vie de pe un deal din apropiere. După cum știa Eugen Cristescu, la 6 octombrie 1944, „tot acest material, via și toate lucrurile personale aflate acolo au fost devastate de ruși”. Grosul arhivei fusese evacuat la Geoagiu Băi. Să-i dăm cuvîntul lui Gheorghe Cristescu, care iată ce declara la 21 septem-

brie 1944: „La data de 6 mai am primit însărcinarea de a lua conducerea eșalonului concret pe care S.S.I. îl evacua în zona Orăștie, jud. Hunedoara... După evenimentele de la 23 august 1944, ca cel mai mare și cel mai vechi în grad din tot personalul eșalonului evacuat, spre a nu lăsa nici un dubiu asupra căii pe care personalul de sub conducerea mea trebuia să o urmeze, am întrunit întregul personal al S.S.I. din zona de evacuare la o conferință generală cu care ocazie le-am adus la cunoștință schimbarea de regim survenită. Cu acea ocazie am explicat personalului că Serviciul de Informații este o instituție de stat în serviciul țării și pentru servirea patriei. Patria este acolo unde se află Majestatea Sa Regele, guvernul, armata și drapelul... Totodată, am atras în mod special atenția personalului eșalonului evacuat să ia măsuri de întărire a pazei arhivelor secrete și a materialelor S.S.I. spre a nu se distruge nimic, spre a nu se ascunde nimic; scriptele S.S.I. constituind o arhivă secretă a statului român și nu a unui regim... În ziua de 8 septembrie am primit dispozițiuni să comunic ce mijloace de transport am și de cîte vagoane aș avea nevoie pentru dirijarea arhivelor și a personalului la București. Comunicînd necesitățile, în ziua de 9 septembrie am primit dispozițiuni de la București să încep imediat imbarcarea tuturor arhivelor și a întregului eșalon evacuat într-un tren special pus la dispoziție de Marele Stat Major în gara Orăștie. Trenul era compus din 29 vagoane și a sosit la București în ziua de miercuri 20 septembrie seara”.

După instalarea guvernului dr. Petru Groza, de S.S.I. a început să se ocupe „Inginerul Ceaușu”, Emil Bodnaraș, care l-a instalat director general pe N.D. Stănescu (*Magazin istoric*, nr. 1-7/1991).

De arhivă s-au interesat intens ofițerii sovietici veniți anume. Ei n-au reușit însă să găsească chiar toate dosa-

rele. Funcționarii S.S.I. au răstăcit o parte din arhivă prin case doar de ei știute, aducându-le la lumină numai după plecarea consilierilor sovietici din țară, la începutul deceniului șapte. După 1960, fosta arhivă S.S.I. a fost triată, cea mai mare parte a documentelor trecând la arhiva fostului C.C. al fostului P.C.R., împărțind, după decembrie 1989, soarta acestuia.

Epilog

După arestarea sa la 24 septembrie 1944, Eugen Cristescu a fost anchetat de autoritățile române. La 12 octombrie același an, el a fost preluat de sovietici și dus în U.R.S.S. unde, împreună cu Ion și Mihai Antonescu, generalii Picky Vasiliu și Constantin Pantazi au rămas pînă în primăvara lui 1946. În absența sa din țară, Eugen Cristescu a fost judecat și condamnat prin sentința nr. 1508 din 17 aprilie 1945 a Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei, Secția a II-a, la 3 ani închisoare corecțională și 5 000 lei amendă pentru fals în acte publice și abuz de putere. Procesul îi fusese intentat de Constantin Maimuca, care îl considera principalul responsabil pentru implicarea lui în rebeliunea legionară (vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1991; 6/1991). A urmat apoi „procesul marii trădări naționale”, desfășurat între 6 și 17 mai 1946. Condamnat la pedeapsa capitală, Eugen Cristescu a beneficiat de comutarea pedepsei la muncă silnică pe viață, în condiții pe care le cunoaștem azi foarte bine (*Magazin istoric*, nr. 8/1991). În sfîrșit, prin ordonanța nr. 3 din 22 august 1946 a Parchetului general al Curții de apel București, Cabinetul III Criminal de război, Eugen Cristescu — împreună cu Constantin Tobescu — erau acuzați pentru infracțiunea de sabotaj al actului de la 23 august 1944. Procesul s-a prelungit trei ani și s-a judecat în lipsa lui Eugene Cristescu. Prin sentința nr. 1026 din 26

august 1949, Tribunalul Militar București, Secția II, i-a condamnat pe cei doi inculpați la cîte 5 ani închisoare pentru „crimă de instigare și lipsă de serviciu fără învoire prealabilă”.

Ce făcea în acest timp Eugen Cristescu, de ce nu s-a prezentat el la proces? Nu putem ști cu certitudine. Dar unele documente — chiar dacă afirmațiile lor conțin și exagerări — ne pot oferi totuși cadrul general al evoluției fostului șef al S.S.I. Astfel, în timpul cît s-a aflat la Moscova, soția lui a aflat o mare siguranță și, deplin liniștită, repeta în anturajul ei că soțul i se va reîntoarce teafăr. Apoi iată ce spune o notă întocmită de agentul „Ares”, la 1 aprilie 1946: „Serviciul informativ din misiunea americană a dat dispozițiuni agenților săi să caute în jurul Bulevardului Carol unul din sediile N.K.V.D.-ului. Se arată că la acest sediu se află fostul șef al S.S.I., Eugen Cristescu. Acesta a acceptat să lucreze pentru N.K.V.D. Actualmente el lucrează la sediul numitului comandament cu colonelul Borisov și lt. col. Leontiev. Eugen Cristescu coordonează acțiunea N.K.V.D.-ului din România. Împreună cu colonelul Borisov s-a deplasat la Moscova și în urmă la Paris. Eugen Cristescu a acceptat să lucreze pentru a-și salva viața. El este prizonier, nu poate vedea pe nimeni și nu iese decît însoțit de cei doi șefi ai N.K.V.D.-ului. Agenții au dispoziții de a raporta despre posibilitățile de a lua contact cu Eugen Cristescu”. În deschiderea acestui ultim episod am prezentat nota S.S.I.-ului din 20 iunie 1947. În sfîrșit reproducem dintr-un raport al Siguranței, din 7 iulie 1947: „Rezidența legionară este informată de mai bine de 10 zile că Eugen Cristescu ar fi fost pus în libertate condiționată. Ministrul de Interne [Teohar Georgescu — C.T.] s-ar fi găsit la un moment dat într-o situație foarte dificilă în ce privește măsurile pe care ar trebui să le ia împotriva ad-

versarilor regimului. Terenul fiind însă prea vast (țărăniștii, liberalii, titeliștii, legionarii), nu se putea hotărî asupra căroră trebuia îndreptat efortul principal. În această situație este chemat Eugen Cristescu, i s-a expus situația și este întrebat ce ar face dacă ar fi în măsură să decidă. Răspunsul nu putea fi altul decît legionarii”. Începînd cu luna aprilie 1949, Eugen Cristescu a fost pus la dispoziția organelor de cercetare penală ale Securității. Ni s-a păstrat din această ultimă perioadă, actul de constatare a morții lui, cu nr. 607 din 13 iunie 1950, eliberat de Spitalul Central al Penitenciarului Văcărești. Protocolul de autopsie încheiat la 14 iunie 1950 de dr. Mihail Condurățeanu — medicul legist șef de la Tribunalul Ilfov — asistat de dr. H. Userson — directorul Spitalului Central Văcărești — menționa că „moartea lui Eugen Cristescu se datorește sclerozei cardio-vasculare (artrită cronică și coronarită cronică), iar cadavrul nu prezintă nici un semn de violență”.

Epitaful și-l scrisese singur, în finalul lucrării despre organizarea și activitatea S.S.I.: „Serviciul de Informații are adesea reputația unui serviciu odios. El este însă impus și justificat de rațiunea de stat. Serviciile de informații au cerut multe jertfe generațiilor ce au precedat și vor mai cere încă. Ele însă nu au putut oferi, niciodată, vreo favoare a recunoștinței celor sortiți să poarte povara acestor grele misiuni. E lung șiragul celor care au sacrificat zeci de ani de zile și nopți și au depus un imens capital de străduință pentru a duce cu un pas mai departe soarta acestor instituții. Sunt mulți eroi necunoscuți cari și-au jertfit viața în dosul gratiilor sau în fața plutoanelor de execuție. Căci serviciul de informații este ca Titantul din mitologie, care își mănîncă proprii săi copii”. ■

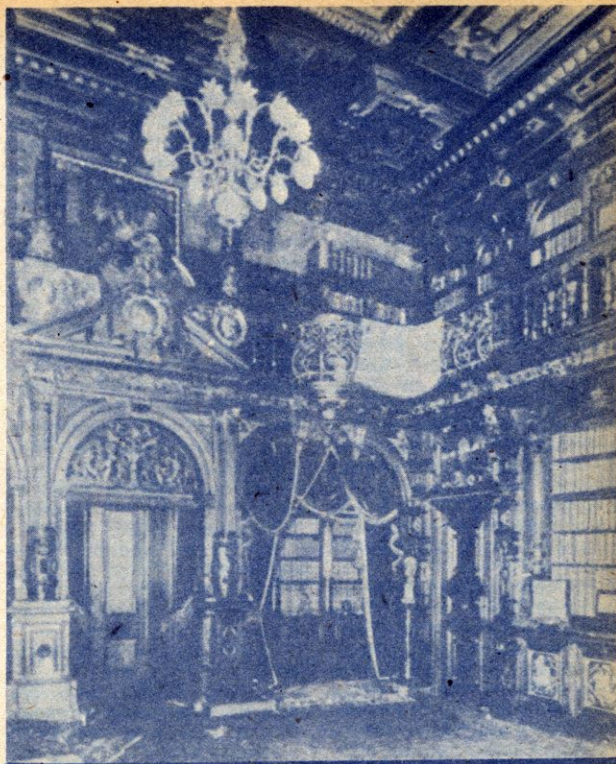
La începutul anului 1921, la putere se afla un guvern condus de generalul Averescu, președintele Partidului Poporului, venit în fruntea țării la 13 martie 1920. Din cabinet făceau parte N. Titulescu, la finanțe, Victor Antonescu, la justiție, Take Ionescu, la externe, Ioan Petrovici, lucrări publice, P.P. Negulescu, instrucțiunea publică, Octavian Goga, culte, general I. Rășcanu, război ș.a.

În mai-iunie 1920, fuseseră organizate alegeri parlamentare, câștigate de partidul de guvernământ (224 mandate), urmat de Partidul Țărănesc (44 mandate), Partidul Național Român (34 mandate), Partidul Socialist din România (20 mandate), Partidul Național Liberal (9 mandate) etc.

Forțele de opoziție se constituiseră în Federația Democrației Naționale, sau, după cum o numea N. Iorga, „opoziția națională și democratică”.

Problemele care se aflau la ordinea zilei la începutul aceluia an erau legate, pe de o parte, de stabilitatea guvernului (care suferise înfrângeri în alegerile parțiale ce avuseseră loc și, pe de altă, de situația matrimonială a prințului moștenitor Carol, care se hotărâse să se căsătorească cu principesa Elena a Greciei (căsătorie oficiată la 10 martie 1921). Mai erau însă unele complicații — nu numai sentimentale — provocate de despărțirea lui Carol de Zizi Lambrino, care, deși primise o rentă de 100 000 franci francezi pe an și încă alți 100 000 franci pentru o parte din corespondența adresată ei de Carol, nu se hotărâra să renunțe la relațiile cu viitorul suveran al României (Maga-zin istoric, nr. 6, 7/1972).

Parcursind, în continuarea celor publicate în numerele anterioare, noi pagini din însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu (1872-1960) păstrate la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, ne aflăm și noi la primele file ale caietului anu-

BIBLIOTECAR

LA PALATUL REGAL (IV)

G.T. KIRILEANU

lui 1921. Deci să vedem ce mai consemnează memorialistul, adevărat cronicar al vieții de la Palatul Regal, în perioada cât s-a aflat aici ca șef al Bibliotecii Palatului, între anii 1906-1930.

Precizări privind transcrierea și publicarea textului am făcut în Introducerile la episoadele anterioare (nr.

6-8/1992). Cititorului doric de a cunoaște și alte momente din viața de la Curtea României, în anii 1914-1919, în consemnările aceluiași neobosit memorialist, îl recomandăm serialul Din vremea când se pregătea Marea Unire, publicat în revista noastră nr. 10-12/1990, 1-4/1991.

1 ianuarie. Sîmbătă. Prințul Știrbey la 8 dimineata plecase la Brătianu. La 9 1/2 înțilnire cu Mișu. La 10 1/2 cu Jean Duca. La 11 la Jacques Elias, bancherul. La 2 1/2 la Palatul Cotroceni, consiliu de familie, la care a fost poftit și prințul Știrbey, nu de alta, dar ca să fie cineva care să facă și opoziție, căci d-l Mișu e gata a primi orice.

Și, într-adevăr, că după consiliu de familie, care a ținut peste 2 ceasuri, prințul Știrbey îmi spune că a avut de furcă (a și răgusit) spre-a putea apăra punctul său de vedere, că nunta prințului Carol trebuie făcută în țară. Dinastia are interes ca la toate serbările ei însemnate să ia parte nația pentru ca să prindă rădăcini puternice în inima ei.

La Atena, ministrul Franciei n-ar lua parte (și nici Take Ionescu nu vrea să se ducă). Regele a zis că asta n-are însemnătate, iar d-l Mișu ca să bată în struna regelui a adăugat: „tant pis pour la France” [cu atît mai rău pentru Franța]. Atunci prințul Știrbey a zis că nu poate fi bătut ca francofil, el care totdeauna a fost naționalist îndrîjit, dar e de prisos să suferim o umilintă ca asta.

Regina i-a dat dreptate, dar a întîmpinat că familia regală greacă dorește o căsătorie la Atena. Prințul Știrbey răspunde: cei favorizați prin căsătoria asta sunt grecii și prin urmare li se poate cere această concesiune.

Prințul Carol părea că i-a tot de ideea asta dar a făcut.

Prințul Știrbey a șoptit că trebuie consultat guvernul. Regele a zis că g-ralul Averescu își ia răspunderea. Prințul Știrbey: G-ralul Averescu își ia toate răspunderile și crede că toate merg minunat.

Dr. Mamulea crede că Mișu are un punct de vedere statornic și hotărît în politica externă, după care orice îndepărtare de Franța îi vine la socoteală.

2 ianuarie. Em. Panaiteșcu

a fost ieri în audiență la regină și a aflat că lorga i-a spus reginei despre neplata listei civile a regelui și a militărilor din cauza goliciunii visteriei. I-o fi spus că de la mine a aflat știrea asta? Omului acestuia nu-i chip să-i spuie un cuvînt fără să-l întrebuinteze pentru urile lui (de altfel chiar atunci cînd i-am făcut această comunicare m-a întrebat de ce nu spuneam și regelui ca să știe cine ne conduce).

Eu i-l spuseseam ca să vadă unde au adus cu toții biata țară prin atîta vorbărie și frămîntări sterpe. Însă partidomania ne roade adînc și nu mai putem vedea interesele țării în afară de partide. Prințul Știrbey încearcă să deschidă ochii reginei Maria în privința afacerilor pe seama țării noastre, „Col. Boyle”.

Regina îi răspunde că cu Boyle este liniștită, știind că este cineva care s-o apere. Voi, prietenii de aici, n-ați prea cetit englezește.

— Am cetit pe Romanovi și vedem...

— Cînd doresc ceva cer prin Boyle și îndată s-a făcut, fără a mai avea nevoie să conving. Vreau să fiu și eu egoistă pentru sănătatea mea.

Trista realitate este că adeseori se observă la regina Maria absență de rațiune și de voință pe de o parte, iar pe de alta constată qu'elle ne doute de rien [că nu se îndoiește de nimic].

Prințesa Mignon, Ileana, Nicolae, nu-l pot suferi pe Boyle, dar nu îndrăznesc a-l critica.

Miss Woodfield a fost concediată. Și totuși Doamne, fereste de mai rău, încheie prințul Știrbey.

Prințul Știrbey a avut asară o convorbire de la 7-10 sara cu Valda, fără a ajunge la o înțelegere. El [Valda] cere ca Transilvania, ca și Basarabia și Bucovina, să se conducă

singure prin oamenii săi, care ar primi să lucreze cu orice guvern din Regat. În felul acesta românii din provinciile alipite ar alcătui un singur partid și ar face față mai bine minorităților, care acum de cînd cu introducerea luptelor de partid din Vechiul Regat și cu dezbinările ei, au prins a rădica îndrăzneț capul.

Prințul i-a răspuns că dacă se plînge de *imposibilitatea* regelui, trebuie să recunoască faptul că generalul Averescu are o majoritate însemnată în Vechiul Regat și prin urmare Capul Statului nu poate să nu fie seamă de acest lucru. Ardelenii urînd schimbarea guvernului cad în contradicție cu neamestecul lor în politica Vechiului Regat.

Valda: Apoi noi voim să lucrăm cu un guvern tare.

Prințul Știrbey: Un guvern tare nu poate fi decît...

Valda:... un guvern liberal!

Prințul Știrbey: Eu nu-s înregimentat în nici un partid și dacă se ivesc asemenea bănueli eu nu mai pît discuta. Dar eu zic: un guvern X va fi tare dacă va avea cea mai slabă opoziție. Eu [G.T.K.]: După capul meu, logic ar fi ca partidul liberal, cel mai bine organizat și mai numeros, să poată da guvernul cel mai tare.

Prințul Știrbey: Da, însă în contra unui guvern liberal s-ar face imediat cea mai formidabilă coaliție.

Eu: Și totuși un guvern tare nu poate fi decît acela care se va alcătui din personalități energice și pricepute.

Prințul Știrbey: Poate să ajungem și la un astfel de guvern, dar pînă atunci țaria unui guvern este în legătură cu slăbiciunea opoziției.

22 decembrie 1920 [stil vechi]/[3 ianuarie 1921, stil nou].

Take Ionescu își dăduse demisia la vestea logodnei prințului Carol, pentru că n-a fost înștiințat. Regina scrisese primului ministru, iar prințul Carol a trimis o scrisoare lui Zizi [Lambrino] (ceea ce nu trebuia să facă). Primul ministru n-a făcut comunicare în Consiliul de Mi-

¹ Colonel canadian, venit la 1 august 1918 la Curtea Regală (aflată atunci în refugiu la Iași); a rămas mai mulți ani în țară, că om de încredere al reginei (vezi și *Magazin Istoric*, nr. 4/1990).

niștri iar scrisoarea prințului Carol a dus-o el în persoană. Zizi a zis că răspunsul ei îl va da la sosirea prințului, când îi va cere o întrevvedere.

Acuma a venit Lulu Lambrino cel cu luleaua-n gură spre a cere socoteală prințului Carol.

— Astea-s urmările relațiilor prea intime cu oamenii de oriunde.

— Ca și relațiile cu Costescu în călătoria spre Japonia. Joaca de cărți și șampanie cu el. Cu asemenea alegere a oamenilor ca rege va fi foarte greu. Costescu trebuie îndepărtat.

23 decembrie 1920 / [4 ianuarie 1921].

D-I Meissner a venit la întrunirea marghilomaniștilor. El crede c-a venit din nou timpul să fie nevoie de serviciile lui Marghiloman, altfel n-ar fi fost chemat la masă cu prințul Carol.

Întrezărește o colaborare cu țăraniștii, care reprezintă și ei ideea conservatoare să-natoasă.

Prințul Știrbey îmi spunea însă: Marghiloman iar își face iluzii.

5 ianuarie. Prințul Știrbey

recunoaște, în sfârșit, ș-ei că sîntem în ajunul falimentului statului. Guvernul a convocat toate băncile, cerîndu-le imperios pe ziua de astăzi suma de 400 milioane, pentru că altfel funcționarii și cheltuielile urgente nu vor putea fi plătite. Cînd prințul Știrbey a spus regelui despre asta, el a zis că nu i s-a raportat nimic în această privință. D-I Basset zice că și băncile sînt lipsite cu totul de numerar, ca la trei miliarde fiind în mîna țărănilor.

S-a găsit atunci soluția ca guvernul să facă un împrumut forțat asupra celor 40% datorate posesorilor de coroane, cărora li se va da rentă în loc de bani.

11 ianuarie. Mișu plecat la Sinaia cu Stamboliiski¹. Brătianu a spus lui Mișu să comunice regelui că partidul liberal nu sfătuiește mergerea regelui la Atena. Mișu a răspuns că guvernul își ia răspunderea și că va merge cu

¹ Alexandr Stamboliiski (1879-1923), om politic bulgar, lider al partidului Uniunea Populară Agrară; prim-ministru între 1919 și 1923; a fost răsturnat de lovitura de stat militar-fascistă la 9 iunie 1923 și asasinat.

regele. (G-ral Averescu iar nu ministrul de externe).

Stamboliiski a lăsat cartea [de vizită] la I. Brătianu și cuvîntul că mîine dorește o convorbire la hotel. Brătianu i-a lăsat bilet de vizită la hotel, iar prin Mișu i-a trimis cuvînt că-i stă la dispoziție acasă la el.

13 ianuarie. Stamboliiski a plecat azi dimineață în Bulgaria. D-I Mișu îmi spune că la Sinaia la dejun Stamboliiski l-a întrebat asupra principiului Mărioara, dacă nu se mărită și ea, căci i-ar plăcea pentru regele bulgar, care este un tinăr vrednic.

D-I Mișu dîndu-i lămuririle cerute, Stamboliiski l-a rugat să întrebe pe mama fetei ce zice. Regele și regina au făcut mare haz. Apoi Stamboliiski a zis că vrea să aducă pe regele lor în România. Mișu a zis în glumă: să facem întîi pod peste Dunăre.

Stamboliiski a văzut pe Mihalache și s-au înțeles pe deplin, punînd la cale o întrunire a țăraniștilor bulgari, români și cehi.

24 ianuarie. A sosit de la Paris Titulescu, ministru de finanțe, după o absență scan-

Calea Victoriei și Piața Palatului, în anii '20; în p. 59
Biblioteca Palatului Regal

daloasă de jumătate de an și mai bine, în cele mai grele timpuri pentru visteria țării¹.

Prințul Știrbey îmi spune că însuși Argetoianu recunoaște că a fost antrenat în cinism și nerușinare.

1 februarie. Asară mă întâlnesc pe stradă cu A. C. Cuza.

— Ai citit discursul meu la mesaj?

— Am citit și am rămas uimit de personalitățile [atac la persoană] d-lui Iorga.

— Vine timpul să-l cunoașteți cu toții și să vă încredințați cât de nul este în politică. O singură dată l-am pus să lucreze la ceva pozitiv (regulamentul Camerei) și rezultatul a fost dovada că nu e în stare a judeca și urmări în chip logic o chestiune. La dînsul memoria este totul, iar judecata zero. Și n-am să mă las pînă ce nu-l voi scoate din viața politică. Văzuta-i pretenția lui ca Vodă să-l ție la putere chiar atunci cînd interesele Țării și ale Dinastiei cer o schimbare de regim? Apoi credea el că o să ne supunem a fi conduși de Lupul d-sale?

— Ce ziceți de alegerea de senator de azi?

— Toți oamenii cu minte sănătoasă trebuie să voteze pe Vintilă Brătianu, căci numai Partidul Liberal va putea ține piept străinilor.

— Ați citit memoriile francezului elvețian Pierre Gillard, care a fost profesor al țareviciului, asupra asasinării țarului și familiei împărătești?

— Nu le-am citit.

— Acolo se arată că Sverdlov a fost capul, la Moscova, iar Iurovski brațul care și-a rezervat sie să împuște pe țar. Amîndoi sînt evrei (*L'Illustration*, din 18 decembrie 1920, p. 480).

— Fii bun și-mi adă aceste memorii, ca să iau însemnare asupra acestui fapt.

Cînd i-am dus numerele din *L'Illustration*, A.C. Cuza îmi spune că Brociner a fost mare pacoste pentru Curtea Regală. Păziți-vă de altul și

mai rău. Aristide Blanc² s-a căsătorit cu Cella Delavrancea anume ca prin mijlocirea ei să ajungă a avea intrare la regină. Spunînd despre asta prințul Știrbey el a zis: regina mi-a povestit odată că are presimțirea cum că „Blanc va juca cîndva un rol în viața mea”.

— Vedeți, Cuza are dreptate. Și mă întreb dacă nu cumva și Boyle este evreu.

— Nu cred. Și apoi Boyle e mai puțin primejdios ca Blanc. Boyle are și calități, el ține la regină cu mult devotament.

— Ce temeii poate să aibă acest devotament în sufletul unui aventurier necunoscut, care nu vinează decît afaceri de milioane?

Uitasem Cuza zice: I. Brătianu a fost cumințe că n-a luat pe Iorgă la Paris. Acolo se cerea un om răbdător care să urmărească firele ce se țeseau. Iorga ar fi stricat la spatele lui Brătianu, tot ce acesta ar fi pus la cale.

3 februarie. Asară prințul Știrbey a fost la Cotroceni și a aflat de unde venise supărarea regelui pentru descifrarea unei telegrame sosite de la Mișu din Atena. Regina a zis prințului Știrbey: Ai avut dreptate, cînd ai observat că mai sunt dicționare cifrate și că regele nu și le păzește sub cheie. Atunci regele a adăugat că Marghiloman i-a restituit dicționarul cifrat, chiar în ziua demisiei lui, pe cînd

Brătianu l-a ținut mult timp după ieșirea lui din guvern. Prințul a apărut pe Brătianu zicînd că putea să restituie dicționarul imediat și totuși să-și fi reținut o copie. Chestia e să știi în cine poți avea încredere și în cine nu. Și prințul și-a arătat mirarea că regele a însărcinat pe Mișu (deși nu-l cunoaște decît de puțin timp și pe care l-a numit numai prin stăruința prințului Știrbey) să-i puie în rînduală niște sertare pline cu hîrtii secrete. Această rînduală trebuie s-o facă însuși regele. Căci Mișu a dat lui Brătianu o copie de pe un raport al lui Marghiloman și nu se știe dacă la o înfierbîntare a luptelor politice Brătianu nu va da la iveală cuprinsul acestui raport.

Prințul Știrbey despre Titulescu. Eu zic: E o nerușinare fără margini să poată rămînea ministru de finanțe dacă avea de gînd să stea în străinătate atîta timp. Dar cinismul sau inconștiența întrece orice inchipuire dacă alcătuirea bugetului și mult trîmbițele reforme financiare se vor amîna și acuma. Prințul Știrbey răspunde: Eu aș propune regelui să convoace un Consiliu de Miniștri sub președinția lui și să ceară discutarea și hotărîrile asupra chestiei noastre financiare, aruncînd astfel răspunderea numai asupra guvernului. Dar îți mărturisesc că de cînd văd cum sfaturile mele sînt considerate mai puțin ca acele ale unui aventurier (Boyle) m-am cam săturat a mai face pe dădaca.

4 februarie. Citesc prințul Știrbey articolul lui Gh. Pop. din *Patria* (Cluj) asupra păcii cu bolșevicii și-l întreb ce crede asupra lui Boyle — este cu bolșevicii, ori cu vechiul regim.

— Ar putea fi și cu unii și cu alții, dar cred că-i cu vechiul regim.

6 februarie. Costescu de la Siguranța generală aduce prințul Știrbey manifestul electoral al Federației în care-i vorba de afacerile colonelului Boyle. Se vede că prințul Știrbey vrea să arate un exemplar reginei.

¹ Nicolae Titulescu, ministru de finanțe, se aflate la Paris, unde lucrase la proiectul unei legi financiare (*Magazin istoric*, nr. 3/1975).

² Aristide Blank (București 1833-Paris 1961) a fost unul din marii bancheri ai României interbelice. El este, între altele, întemeietorul, în 1920, al Editurii „Cultura Națională”, unde au apărut cărți fundamentale ale culturii românești, semnate de Tudor Arghezi, Ion Barbu, Al. A. Philippide, G. Călinescu, Tudor Vianu, Gh. Brătianu, Ion Minulescu, Perpessiciu ș.a. unde Vasile Părvan supraveghea colecțiile *Clasicii antici* și *Literatura universală*, iar Dimitrie Gusti colecțiile *Biblioteca politică* și *Biblioteca socială*, unde în 1930 Paul Zarifopol a început publicarea *Operei* lui I.L. Caragiale. Datorită fondurilor puse la dispoziție de Aristide Blank, Nicolae Iorga a putut construi clădirea „Teatrului Popular” (actualul Teatrul „Bulandra” de pe strada Șchitu Măgureanu). Bancherul român a finanțat și tipărirea citorva lucrări de bază ale savanților, fapte menționate de N. Iorga în *O viață de om așa cum a fost* (Constantin Dărie, în *Adevărul literar și artistic*, 31 mai 1992).

La masă la prințul Știrbey. Îi cetesc articolul din ziarul *Steagul* despre tratatul de la București și despre guvernul generalului Averescu și Al. Marghiloman. Îi găsește drept.

În privința întâlnirii regelui Ferdinand cu Czernin, prințul Știrbey îmi spune că regele a zis: Dacă guvernul hotărăște să fac această umilintă în interesul țării, voi face-o.

Czernin s-a lăudat din gură că regele a plins, dar în memoriile n-a scris decât că era emoționat. Asta este de crezut, dar e sigur că regele a fost demn.

Generalul Berthelot primise condiția trecerii prin Germania a misiunii militare franceze din România. Dar Clemențeaua furios a zis că mai bine să moară cu toții.

G-ralul Berthelot a cerut arestarea generalului Averescu. Din memoriile ce se publică acum se vede cum ne-au tras pe sfoară Aliații. D-na Lahovary cetește acum memoriile generalului Sarail și și-a adus aminte de o vorbă a colonelului englez Thomson: „Totdeauna voi avea remușcarea că am iscălit tratatul cu România, căci știam că nu va putea fi ajutată. Și Italia ne-a tras pe sfoară, căci România a rupt tratatul cu Germania, s-a înțeles cu Italia să intre odată cu Italia în război”. Sonino n-a avut curajul să facă în scris această înțelegere, ci s-a folosit de noi ca să șantajeze înțelegerea, zicând că ne are în mină, spre a căpăta condiții mai favorabile pentru Italia. Dar noi am cerut înțelegerii să tratăm singuri despre noi, și de aceea n-am intrat în război odată cu Italia.

Eu: N-ar fi fost oare mai bine s-o scâldăm ca grecii și să nu intrăm în război nepregătiți și nesiguri de ajutorul Aliaților?

El: Nu cred, căci o țară trebuie să lupte și să facă jertfe pentru idealul său național.

— Da, însă ar fi fost bine să avem fapte de arme înăltătoare, ca sîrbii și din păcate n-am prea avut... Și-apoi chiar interesul aliaților ar fi fost să nu le dea nemților un

succes ușor și o pradă așa de bogată ca România.

La masă, dr. I. Mamulea povestește cum Didina Cantacuzino știa cu două săptămîni înainte că la 15 august 1916 va fi declarația de război contra Austro-Ungariei și-i citea manifestul regal ce-i comunicase fiul Porcului (Al. Constantinescu) despre care spunea că-i autorul manifestului.

D-na Eliza I. Brătianu zice că fiul Porcului a venit în țară după război și că manifestul e făcut de altcineva. Iar prințul Știrbey a adăugat că, chiar în ziua Consiliului de Coroană pentru declararea războiului, nu se știa dacă nu va ieși de acolo un guvern Titu Maiorescu!

Federația¹ a avut azi o întrunire la care a luat parte și Iorga, care a zis că nu se teme de venirea lui I. Bră-

¹ La 25 noiembrie 1919, în urma alegerilor desfășurate la începutul aceleiași luni, s-a constituit Blocul parlamentar, alcătuit din Partidul Național Român, Partidul Democrat al Unirii, Partidul Țărănesc din vechea România, Partidul Țărănesc din Basarabia și Partidul Național-Democrat (al lui N. Iorga). Din sinul Blocului s-a format, la 5 decembrie 1919, un guvern prezidat de Al. Vaida-Voevod, care a fost schimbat la 13 martie 1920, urmat de dizolvarea Parlamentului la 25 ale aceleiași luni. Partidele din fostul Bloc parlamentar — după cum notează N. Iorga în volumul *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi* — s-au grupat în Federația Democratiei Social-Nationale care, în alegerile din mai 1920 (organizate de guvernul Al. Averescu instalat la 13 martie același an) a obținut 20 locuri în Parlament.

tianu la guvern, pentru că e urît de toată lumea și imposibil în întreaga Europă, iar noi trebuie să avem un guvern bine văzut în străinătate.

Pr. Știrbey observă: Venizelos era bine văzut în străinătate și totuși a căzut de la guvern, fiindcă n-a avut încrederea țării sale. În realitate la noi nici un partid nu e tare pentru guvernare. G-ral Averescu are pentru sine faptul că posedă un parlament cu care o poate duce ca pină acum, nefăcînd nimic, dar altfel e slab și el.

Eu: „Guvernul Averescu a trimis emisari la Federație și Iorga înclină pentru o înțelegere cu Take Ionescu pentru că e mai puțin primejdios, avînd și încrederea străinătății.

Prințul Știrbey: Iorga înclină tocmai spre cel ce nu reprezintă nimic, nici în țară, nici în străinătate.■

Selecție și prezentare:
Gabriela DUMITRESCU

ÎNSEMNAȚIILE LUI G.T. KIRILEANU CONTINUĂ.

În numărul viitor veți putea citi: Moartea regelui Carol I — sinucidere sau altă cauză? • De la cine au învățat carte basarabienii • Doctrina egoismului sacru • Nenorocirea cu Zizi • N. Iorga supărat pe Parlament • Cine-l sfătuia pe regele Ferdinand? • Cum să fie guvernul?

Imediat după apariția numărului 7/1992 al revistei Magazin istoric, am primit numeroase semnale de la cititori, care ne reproșau inadvertențe în cronologia miniștrilor de externe ai României. Conștienți de importanța fiecărui rînd scris, de interesul cu care revista noastră este urmărită, dar și întrucît chiar în semnalările trimise redacției, ca și în diversele lucrări publicate apar diferențe de date, ne-am adresat specialiștilor din Ministerul Afacerilor Externe și autorului, care poartă integral răspunderea textului său, cu rugămintea de a verifica datele respective, ca depozitari ai documentelor oficiale cele mai autorizate care pot atesta adevărul istoric în domeniul politicii externe. De îndată ce vom primi răspunsul lor, îl vom face cunoscut și cititorilor noștri, procedînd la îndreptările necesare. Oricum, ne bucurăm atenția sporită cu care este citită revista noastră și în mod special preocuparea pentru orice amănunt al istoriei politicii externe românești. Mulțumim deci încă o dată cititorilor noștri.

„AMERICA, LUMEA CEA NOAO, O AU AFLAT CRISTOV COLUMBUL“

EUGEN DENIZE

Lumea Nouă a intrat în atenția culturii române mai devreme decît în cazul popoarelor din spațiul geografic înconjurător. Au contribuit la aceasta și tendința firească a românilor de a se raporta permanent la universal, de a i se integra, dar și condițiile incomparabil mai favorabile pentru dezvoltarea unei vieți culturale pe care le asigura existența unui stat propriu. Pentru că sintem într-un an aniversar, credem că este utilă o prezentare a imaginii Lumii Noi, așa cum se desprinde ea din scrierile unor români din secolele XVI-XVIII.

„Greșeala“ lui Despot Vodă

Primele mențiuni despre noile țărîmuri descoperite le întâlnim la cărturarul Maximilianus Transylvanus (1490-1538). Descendent din părinți transilvăneni, el a devenit secretar al împăratului Carol Quintul (*Magazin istoric*, nr. 4/1992). În anul 1523, a publicat lucrarea *De Moluccis Insulis*, în care se oferă interesante informații despre expansiunea maritimă a Spaniei. După ce amintește de tratatul de la Tordesillas, din 1494, Maximilianus spune: „spanioli navigind către miazăzi și apoi către apus au găsit continente și insule mari și nenumărate cu belșug de aur și perle și alte bogății“. Deși publicată la Köln lucrarea lui a pătruns destul de repede și în bibliotecile din țările române, contribuind la formarea imagi-

În imagine: foaia de titlu a tomului I din „Gheografie noao...“ alcătuită pentru paharnicul Iordache Darie, în 1786.

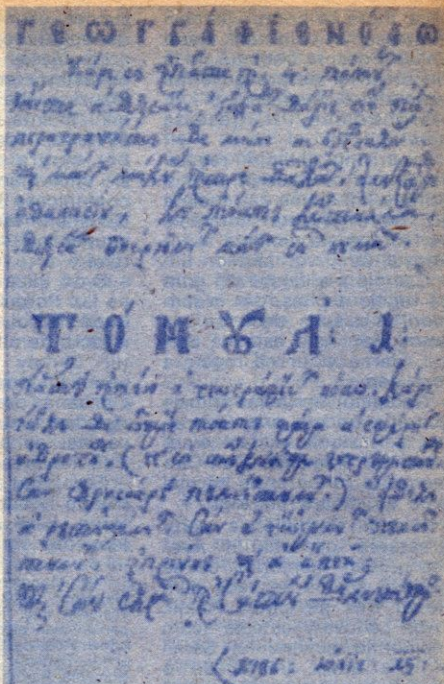
nii despre Lumea Nouă.

Un alt mare cărturar român din Transilvania, Nicolaus Olahus (1493-1568), amintește în treacăt descoperirile făcute de spanioli peste ocean într-o *Cuvîntare improvizată către Carol Quintul*, rostită la Augsburg, la 1 octombrie 1530: „Intr-adevăr, împodobindu-l cu trofee, tu n-ai adăugat strălucitorului tău imperiu numai acea parte a lumii occidentale, care este foarte bine cunoscută, ci ai supus puterii tale și insula aceea maritimă, necunoscută înainte, pe care oamenii o numesc Lumea Nouă“.

În același an, 1530, apărea la Cracovia lucrarea învățatului brașovean Johannes Hontenus (1498-1549), *Rudimenta cosmographica*, a cărei ediție definitivă a fost tipărită la Brașov, în 1542. Pe harta globului pămîntesc apar menționate „America“ (America de Sud), „Paria“ (America de Nord) și insulele „Isabella“ (Cuba) și „Spagnolla“ (Haiti). În textul verificat al cosmografiei - considerată ca primul *Atlas*

Minor din Europa centrală și sud-estică - se fac două referiri la descoperirile de peste Atlantic. Astfel, versurile 851-854 spun că: „Necunoscută în vremuri apuse se află departe o / Insulă foarte bogată-n comori, cu cîmpii roditoare / De căutători de-avuți, de noi lucruri, fu descoperită. / Prima în drum se ivi la extremul soare-apune“. Iar versurile 912-918 adaugă: „Ce mai urmează aici? Fără număr sînt insule multe ce / Zac ele-n mijloc de ape-n Oceanul cel Mare, profund. / Parte-s de om cultivate, iar parte-s deșertului pe unde / Fiarele pasc în neștre în locuri închise de mare. / Unele, astăzi celebre, nici nume nu au celelalte. / Multe pierdute-si-au faima și numele de odinioară. / Noi ancora-vom, aicea în port, obositele nave“.

Pentru a completa tabloul, să mai adăugăm că toți interlocutorii din țările române ai regilor Spaniei - și au fost destul de mulți în secolul XVI - știau că autoritatea acestora se întindea dincolo de ocean,

peste țări bogate în aur, argint și mirodenii. Iată-l, de exemplu, pe Despot Vodă - domn al Moldovei între 1561-1563 - care a publicat la Anvers *De Marini quod Terovanam vocant atque Hedini expignatione*. Era o lucrare în care își povestea aventurile din tinerețe, când luptase în armatele lui Carol Quintul. „Imperiul său se întindea mult în toate părțile pământului - scria Despot - și colosala sa putere e cunoscută nu numai în regatele Germaniei, Spaniei, Italiei, Belgiei, întregii Africi și în celelalte insule, al căror număr nu se mai știe, ci se lățește până la marginile Indiei occidentale, necunoscută, veacurilor anterioare și aflată prin virtutea, curajul și norocul lui”. Ținând cont că lucrarea era dedicată viitorului rege al Spaniei Filip II (*Magazin istoric*, nr. 4/1978; 8,9/1983), îl putem ierta autorului atribuirea descoperirii noilor teritorii lui Carol Quintul.

O întâlnire între două civilizații

Iată deci că avem dovada că în sec. XVI, în spațiul românesc, se știa despre descoperirea, dincolo de Atlantic, a unor noi teritorii, intrate în stăpânirea Spaniei. În secolul următor, știrile sînt, evident, mult mai bogate. Astfel, Miron Costin (1633-1691) nota că „în patru părți împart istoricii lumea... A patra parte este America, care parte așa ieste depărtată și vine cum ar fi suptu noi, că cîndu ieste la noi zioă, la dinșii atunceia ieste noapte și cîndu la noi noapte, la dinșii zioă, că fiind pămîntul rotund, cum ar fi împotriva noastră, suptu noi acea parte ieste”.

Dimitrie Cantemir (1673-1723) amintește doar în treacăt de America. În schimb, în opera contemporanului său, stolnicul Cantacuzino (1640-1716), găsim informații mai numeroase. De altfel, acesta deținea în bibliotecă sa - al cărei inventar îl cunoaștem - multe cărți despre Lumea Nouă. Iată ce scrie stolnicul, referindu-se la dificultățile pe care le avea de

întîmpinat știința geografică a vremii: „Și adevărat așa iaste, că am ispitit aceasta și am văzut că și de acestea țăr(i) ce sînt spre noi și de a noastră, măcară carl-s mai aproape de acei scriitori, încă destule greșeli sînt în nume și în locuri. Și unele care nu sînt, zic că sînt și altele care sînt, le tac. Zic dar de d-acestea țări, povestesc gheografii așa, dară încă de cele Indii ale Răsăritului și ale Apusului și alte locuri ce-s într-acolo, ce de povești și de neadevăruri scriu și zic! Însă nici drept aceste a-i huli de tot trebuie, atît de mult ostendînd și trudind a scrie multe și mai de toate, pentru folosul multora”.

Prima mențiune a numelui lui Columb (*Magazin istoric*, nr. 11/1982; 2/1992) apare într-o traducere făcută de Stoica grămaticul, pe la mijlocul sec. XVII, după un cronograf rusesc din 1620, inspirat la rîndul său din cronica lui Martin Bielski, apărută la Cracovia, în 1551, și considerată drept cel mai important izvor pentru cunoașterea lui Columb în Europa răsăriteană. În *Cartea ce e numită hronograf...* Stoica nota: „... au trimis craii Spaniei Ferdinand om den țara lui în-laturile cele depărtate și în ostroavele mării cu numele Hristofor, după a lui cerere, de neam voloșanin [italian - E.D.]. Și iar de neam se chema Calimbos. Și au mers den pămîntul Spaniei pe trei corăbii și au luat cu sine de toate felurile de lucruri și povări... Și merse pe mare cinci săptămîni și jumătate și pămînt necăiri nu văzu. Și află doo ostrove, celui dentăiu ostrov îl chema Eganna pe numele crăiasei Spaniei... și de la acel ostrov cătră altul au mers și celui ostrov numele i-au zis Ispanna”. În continuare sînt prezentate următoarele călătorii ale lui Columb în America, descriindu-se oamenii pe care i-a găsit, bogățiile acelor locuri. Se sublinia totodată că numele noului continent provine pe nedrept de la navigatorul Amerigo Vespucci (*Magazin istoric*, nr. 3/1979).

Primul cronicar român care menționează numele lui Columb a fost Radu Popescu

(1658-1729). „America, Lumea cea Noao, o au aflat Cristov Columb, călugăr frîncesc, cu cheltuiala Spaniolului, care au fost neștiută de noi și lumea noastră de ei neștiută”. Radu Popescu greșea plasînd descoperirea pe vremea domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521) și numindu-l pe Columb călugăr. Dar sesiza foarte bine o idee mult comentată în zilele noastre, că, de fapt, descoperirea Lumii Noi nu a fost doar o simplă descoperire, ci o întîlnire între două civilizații.

Multă pompă, dar și desfrîinare

Examinînd evoluția imaginii Lumii Noi în cultura română din secolul XVIII, putem afirma că instaurarea regimului fanariot nu a adus o cezură în dezvoltarea ei firească, nici o înstrăinare de cultura europeană. Accesul la cultura scrisă se extinde, dovadă fiind numărul tot mai mare de dieci și grămatici, de școli, copiere și traducere tot mai frecventă a unor opere importante și, nu în ultimul rînd, tot mai numeroși știutori de carte care iscălesc în acte. Pe acest fundal se înscrie și sporirea cunoștințelor despre Lumea Nouă vehiculate în lumea românească atît prin traduceri, cit și prin scrieri originale. Din prima jumătate a secolului XVIII datează un manuscris din care s-au păstrat doar 11 file - aflate la Biblioteca Academiei Române - și care se referă la obiceiurile atecilor. O altă traducere s-a făcut după un opuscul apărut în Occident, în 1740, cu titlul *Pentru descoperirea a multor împărății și locuri care s-au descoperit și s-au aflat de portugali*. S-a păstrat în două copii, una de pe la 1750, alta de la sfîrșitul secolului XVIII sau începutul celui următor. Se spune aici că navigatorul genovez a plecat de la început cu ideea că va descoperi un nou continent, „îndemîndu-să din ispitirile și faptele portughezilor” și „prin cercetarea și luarea aminte a unor harte de lumea noastră”. Se amintește și cucerirea Mexicului de către Hernan Cortez,

(*Magazin istoric*, nr. 4/1978; 5/1979; 3/1982; 4/1983) și a Perului de Pizarro și Almagro. Nu lipesc nici judecățile de valoare: „Nu știm de ce se cade a ne mira de îndrăzneța bărbăție a acelor carii au aflat și au supus atâtea locuri, sau să urim mai mult sălbăticia lor”. Iar răspunsul este: „Această amestecătură a mării și a cruzimii uimește și turbură pe fiește cine. Faptele cele mai mari ale biruitoarelor Americăi să necinstesc de multe grozăvii, a cruzimii lor ce vede cineva citind istoria. Iară slava lui Columb se păzește de a pururea strălucită”.

O altă traducere, de asemenea anonimă și fragmentară, din prima jumătate a secolului XVIII, scoate în evidență scăderea populației Spaniei ca urmare a permanentelor războaie. „Și așa de aice istică ce ceilalți oameni de abia pot apăra ostroavele și țările ce sînt pre țarmurile mării la Lumea Noao”.

Dacă cele două cosmografii – una scrisă de Antim, ieromonah la Cozia, în 1767, cealaltă de Anatolie, ierodiacon în Rimnic, la 1774 – amintesc doar în treacăt de Lumea Nouă, în schimb *Gheografie noao*, tradusă de dascălul Alexandru Atanasiu în 1786 pentru boierul lordache Dariu din Dărmănești descrie, cu amănunte importante, diferite părți ale Lumii Noi. Sînt menționate Mexicul, Noua Mexic, Florida, Peru, Brazilia, Chile, Paraguay, insistîndu-se asupra climei, a fertilității pămîntului, a comerțului, a aspectelor exotice, organizării administrative, a firii locuitorilor și limbii pe care o vorbesc.

Mai ales în Moldova a circulat o traducere anonimă, intitulată *A tot de opștii istorii a lumii*, după o ediție prescurtată a sintezei de istorie universală a unui german, Julius August Remer (1738-1803). În capitolul intitulat *Virsta vremii de al șesele* sînt cuprinse trei idei interesante referitoare la descoperirea și cucerirea Lumii Noi și la consecințele acestui fapt. Prima idee este cea a marilor avantaje economice aduse: „Numai cit de abia descoperise spaniolii Lumea ce Noao supt povătuirea Colum-

bului, și au aflat intru dînsa multe și mari, frumoase, aducătoare de roduri și bogate țări și ostroave, mai virtos în aur, în argint, în pietre scumpe și în multe lucruri al firii folositoare însă pînă acum necunoscute”. A doua idee este că Spania nu avea nici un drept să cucerască și să stăpînească teritoriile găsite: „Deci după aceasta au socotit ei, nu numai cu neștorile să se îmbogățască dîntu-dînsa; că au socotit să se facă ei stăpîni preste dînsa. El nu au avut nici un felu de dreptate la aceste stăpîniri al domnilor și al noroadelor cele streine; ce iubire de stăpînire, patima iubirii de dobinzi și iubire de argint, nu i-au lăsat pre ei ca să facă altă hotărîre”. În sfîrșit, ultima idee se referă la consecințele pentru Lumea Veche ale cuceririi Lumii Noi: „Cele nenumărate bogății cari i-au venit de acolo au adus în Europa bani mai mulți și pompă, dar și preț mai mare la toate cele trebuincioase și desfrînare mai mare”.

Singur Las Casas

Tot în manuscris ni s-a păstrat și tălmăcirea de la sfîrșitul secolului, a lui Gherasim Clipa Barbovschi, arhimandrit al mitropoliei din Iași, mai tîrziu, episcop de Roman. El a alcătuit *Istoria Americăi*, un rezumat „din deosăbîte cărți a celor mai vrednici de credință istorici”. Se vorbea despre împrejurările descoperirii Americii, de formarea imperiilor coloniale spaniol și portughez, erau descrise civilizațiile aztecă și incașă, amintindu-se și descoperirea Oceanului Pacific de către Vasco Núñez de Balboa.

La sfîrșitul secolului XVIII apar și primele tipărituri cu mențiuni despre Lumea Nouă. În 1795 se tipărea la Iași *De obște gheografie*, o prelucrare a lui Amfilohie Hotiniul după o lucrare a francezului Claude Buffier. Din acea carte, cititorul putea afla, spre exemplu, că Peru „este ca un izvor a bogății șpanionenilor, căci pămîntul acesta este plin de mineri de aur și de argint și este și roditoriu de alte bunătăți”.

Peste alți cîțiva ani, la 1800, apare la Viena o reprezentare cartografică aparținînd vornicului lordache Golescu, cu titlul de *Atlas sau hartă cuprînzînd tabele geografice depline a sferei uscatului și apei*. Ea a fost realizată cu ajutorul lui Antim Gazi Meliotu executată de Karl Schindelmayer și oferă o imagine exactă a celor două Americi.

Cărturarul brașovean Nicola Nicolau este autorul a două prelucrări după scrieri străine. Prima, intitulată *Gheografia sau sosirea pămîntului*, este o versiune a lucrării francezului Claude Buffier. În tomul al doilea este descris „Cristofor Columbus, fiul unui Ghenuvez, lucrătoriu de mătase”, care „prinui cele mai mari schimbări în lume. Căutînd el numai pre o hartă a pămîntului, socoti că trebuie să mai fie încă o parte de lume și îi urlă în cap această parte a o căuta”. Sînt prezentate și nedreptățile la care a fost supus navigatorul: „Lumea cea noao nu s-a numi după al său, dară după numele unui florentin Americus Vesputius, care spre această cinste nu prea incuviințată pricină avu”. Cea de a doua traducere – *Plutarh nou sau pe scurt scrierea vieților celor mai vestiți bărbați* – s-a făcut după cartea altui francez, Pierre Blanchard. În cel de al patrulea volum, rămas în manuscris, este prezentată și viața lui Bartolomé de Las Casas (*Magazin istoric*, nr. 4/1985). Pe acesta „sufletul său cel simțitoriu îl făcu spre apărătoriu celor nenorociți, carii sînt împina de Spania foarte fără milă... În mijlocul acestor fără de milă oameni, singur Las Casas rămase cu omîenire”.

Iată deci care erau principalele informații ce-au circulat în cultura română a secolelor XVI-XVIII despre Lumea Nouă și descoperitorii ei. Erău prețuți mai ales oameni precum Columb și Las Casas, în vreme ce jaful și distrugerile săvîrșite în colonii erău prezentate în mod critic. Un lucru este sigur: și din punct de vedere al cunoștințelor despre Lumea Nouă, cultura română era conectată la Europa. ■

Motto

Rădăcinile
Comunității
sînt puternice
și acum ele
sînt împlinite
adînc
în pămîntul Europei.
Ele au supraviețuit
momentelor grele,
ele mai pot
suporta
încă și altele.
Cînd constăți
persistența
sentimentului european
în acest decor
în plină transformare
și stabilitatea
instituțiilor comunitare,
nu te mai poți îndoii
că este vorba
despre o mișcare
puternică
din adîncuri
la înălțimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

și destinul contemporan al Europei (III)

Eram la dîneu la Mur-nane, în Long Island, într-o zi de septembrie a anului 1935, cînd Fostor Dulles a venit cu vestea decretelor împotriva evreilor, emise în Germania de Hitler — scrie în continuare Jean Monnet, în primul volum al memoriilor sale. „Omul care este în stare să facă asta va face război, am spus atunci prietenilor. Spiritul de discriminare și de dominație nu cunoaște limite”. Dacă acest episod, între altele, mi-a rămas în memorie, este pentru că el fixează clipa cînd am știut că nazismul purta în mod irezistibil în el războiul, așa cum uraganul poartă ruina. Mai tîrziu, un alt episod mi s-a

părut la fel de plin de o semnificație sinistă. Mă aflam la New York cu fostul cancelar Brüning. Era martie 1936. Citisem în *New York Times* că Hitler ocupase malul stîng al Rinului. Fostul om de stat german reacționase imediat: „Trebuie ca Aliații să intre în Germania. Dacă nu o vor face, mai devreme sau mai tîrziu va fi război”. Și se explicase: „Dacă nu reacționați, Hitler se va crede invincibil și armata germană va fi convinsă că ea are întotdeauna dreptate”. Avertismentul era înțelept, dar lucrurile au evoluat altfel. Englezii nu au vrut să acționeze, iar francezii nu au acționat fără englezi.

Eu nu lucram în afacerile publice, dar, prin călătoriile și contactele mele felurite, eram mai bine plasat decît mulți dintre guvernanți, pentru a vedea ce le era ascuns de serviciile lor sau de propriul lor optimism, sau dimpotrivă, de teama lor de o responsabilitate copleșitoare. Era suficient numai să deschizi ochii, pentru a măsura starea de nepregătire materială și morală a Aliaților. Din păcate, n-aveam vreme să stabilesc, cum o făcusem în tinerețe, în 1914, unde era slăbiciunea democrațiilor și unde trebuia acționat de data aceasta. S-au încins numeroase controverse între partizanii unei forme sau alteia de

În 1936, în timpul reocupării malului stîng al Rinului de către Wehrmacht, Franța nu a reacționat din punct de vedere militar

apărare națională. Unele, ca cele privind rolul tancurilor în războiul modern, erau de ordin strategic și, așa cum avea să arate viitorul, noi nu duceam lipsă de tancuri. Dar nu știam să le utilizăm, așa cum preconizase, cu luciditate, Charles de Gaulle. În schimb inferioritatea noastră cantitativă în domeniul avioanelor era reală și gravă. Un vâl de tăcere mai plutea încă asupra acestei situații, chiar atunci cînd Hitler și Goering anunțau, cu orgoliu, nașterea Luftwaffe. În 1937, ei dețineau deja mii de aparate de vînatoare Messerschmitt mai rapide decît oricare alt aparat francez și englez. În același an, la Paris, raportorul comisiei pentru Apărare națională în Senat declara: „Aviația germană poate survola cerul francez în afara oricărei pedepse”.

La începutul lui 1938, l-am înînlînit pe Daladier, ministrul Apărării, la niște prieteni comuni, unde mă dusesem cu Pierre-Comert. Era un om

demn de toată stima, ome-nos, căruia îi purtam prietenie. Că nu a fost la înălțimea evenimentelor ce se pregă-teau, n-aș îndrăzni să-i repro-șez. Cine spune că a fost la înălțimea unui cataclism vrut, condus împotriva tuturor, de bruta nazistă, ieșită în față, gata de orice? Singura defi-ciență a lui Daladier, și a ma-rii majorități a guvernelor oc-cidentale, este de a fi înțeles prea tîrziu că Hitler nu se va opri niciodată. Dar din ziua cînd s-a convins de asta, el și-a concentrat toate efortu-rile pentru a pregăti apăra-rea. Începînd din ianuarie 1938, am fost martor al aces-tor eforturi disperate, pentru a recîștiga superioritatea noastră aeriană, ajutat în acest sens de Guy La Cham-bre, tînărul său ministru al Aerului, discret și nu mai pu-țin tenace. Ambasadorul american la Paris, Bullitt, ur-mărea cu nelinește evenimen-te ce amenințau libertatea nu numai în Franța, ci și în întregul Occident. El își amintea de acțiunea mea în timpul războiului din 1914-1918, și mai ales de re-dresarea pe care o operasem în timpul dezechilibrului de forțe pe mare. De aceea m-a consultat în problema deze-chilibrului actual în aer, ce ni se părea — și unuia și altuia — în mod cert, la fel de hotă-rîtor.

Perfect conștient de situ-ație și de dificultățile ce trebuiau învinse, Bullitt m-a convins că experiența mea trebuia folosită și m-a intro-dus în grupul de oameni ce urma să se pună pe treabă. În primăvară a fost redactată o „Notă privind crearea unui potențial industrial aeronau-tic în străinătate, dincolo de raza de acțiune a atacurilor dușmane”. Totuși, în cursul acestor luni nu s-a reușit ni-mic. A fost nevoie de criza de la Mînchen, în septembrie, pentru a fi declanșată acțiu-ne. Abia întors de la această conferință, la care a suportat o totală umilire și care, pen-tru el, nu a fost aceea ușurare resimțită de concetățenii săi, Daladier a luat un dejun cu

mine, cu Guy La Chambre și cu Bullitt: „Dacă aș fi avut trei sau patru mii de avioane, n-ar mai fi fost Mînchenul”, nă-a spus atunci. Am aflat, de asemenea, că generalul Vuillemin îi scrisese la 26 septembrie ministrului Aeru-lui că Franța dispunea de șase sute de avioane de luptă, inferioare ca perfor-manță Messerschmitturilor germane, și din care numai șaptesprezece aveau para-metri moderni. Daladier ple-case la Mînchen cu această certitudine: „Germanii pot bombarda Parisul după bunul lor plac”. La 3 octombrie 1938, președintele Consiliului de Miniștri a hotărît să mă trimită să vorbesc de urgență cu Roosevelt.

Bullitt a telegrafiat îndată șefului Casei Albe: „Situația este atît de gravă, încît tre-buie să v-o descriu pe viu. Omul calificat pentru a trata această chestiune a avioane-lor este Jean Monnet, un prieten intim de multă vreme, în care am încredere ca într-un frate”. Pe 13 octom-brie se afla la Washington și m-a chemat de acolo: „Preșe-dintele vă așteaptă. Veniți în mod discret”. Pe 19 octom-brie am ajuns la New York și am luat direct trenul pentru Hyde Park, casa familiei Roose-velt, pe malul Hudsonului, unde președintele își petre-cea cîteva zile de vacanță. Era un vechi domeniu nobi-liar, unde domnea cea mai desăvîrșită simplitate. Copiii erau foarte numeroși, iar masa permanent la dispoziția oaspeților aflați în trecere. Am fost impresionat încă de la prima întîlnire cu Roose-velt că acolo protocolul nu-și avea locul. Președintele m-a primit în biroul său, una din-tre camerele mici ale casei, cea în care lucrase de copil. Din spatele unei mese mari, Roosevelt a întins ambele mîini vizitatorului său, cu un surîs de întîmpinare, și s-a scuzat că nu se ridică. Stătea într-un fotoliu cu roțile, cu picioarele fixate într-un apar-at. Boala nu-i afecta deloc inteligența, de o rară anver-gură, deschisă la toate pro-blemele marii sale țări, privite

întotdeauna însă în perspectivă mondială. Roosevelt vedea Statele Unite în raport cu lumea și, în ochii săi, pericolele ce se adunau deasupra Europei puneau în pericol democrația, atât de pe noul, cât și de pe vechiul continent. Tocmai de aceea primea un francez, despre care știa puține lucruri, între ele unul singur însă decisiv: acest străin venea cu idei despre maniera de a rezista împreună adversarului comun.

Hitler nu era încă adversarul declarat al poporului american — asta n-avea să vină decât trei ani mai târziu —, dar Roosevelt îl considera deja cel mai mare dușman al libertății, deci și al Statelor Unite. Cîteva zile înaintea vizitei mele, fusese îngrozit — mi-a mărturisit — de violentul discurs de la Nürnberg. După părerea lui, Münchenul deschidea calea spre război. Era decis să evite ca țara sa să cedeze vreedată în fața amenințării, cum o făcuseră Franța și Anglia. Pentru asta, trebuia să obțină o superioritate militară zdrobitoare. Pusese deja la muncă pe toată lumea din jurul lui. Dar, în acel moment, cheia situației era puterea aeriană. Era convins că dacă Statele Unite ar fi avut cinci mii de avioane în acea vară a anului 1938 și capacitatea de a produce zece mii pe an, Hitler n-ar fi îndrăznit să acționeze cum o făcuse. Fără îndoială — recunoștea el — trebuia să se țină seama cu atenție de curentul izolaționist din Statele Unite, iar în caz de conflict, *Neutrality Act* (ansamblul de legi americane emise între august 1935 și mai 1937, fixînd embargoul pe transporturile de arme spre toate țările aflate în stare de război) ar fi jenet serios decizia sa de a furniza avioane Franței și Angliei. Dar șintem aici — mi-a spus el — tocmai pentru a găsi mijloacele de depășire a acestui obstacol.

„Estimăm — a adăugat el — că germanii pot scoate 40 de mii aparate pe an, Marea Britanie și Canada 25 mii, iar

Franța 15 mii. Cele 20-30 de mii de avioane suplimentare, ce vor asigura superioritatea decisivă asupra Germaniei și Italiei, trebuie să fie găsite aici, în Statele Unite”. În vreme ce spunea aceste cifre, Roosevelt le nota pe o foaie cu antet de Casa Albă. La sfîrșitul întrevederii, l-am rugat, dacă ar vrea, să-mi lase ca amintire această foaie. Fără nici cea mai mică ezitare, fără să fie preocupat de ce aş putea face eu cu ea mi-a întins-o. Din nefericire, această dovadă a unei atît de excepționale încrederi, acordate unui vizitator pe care îl vedea pentru prima oară, a dispărut odată cu toate arhivele mele de epocă, arse de familia mea la Cognac, în timpul ocupației germane.

Am examinat apoi mijloacele de fabricare a avioanelor destinate a fi vîndute europenilor, în ipoteza probabilă a unui război declarat, ce ar fi obligat Statele Unite să pună embargo pe ieșirile de arme. Președintele a adus aceste precizări: „Ar putea fi construite trei uzine, lucrînd fiecare în trei schimburi de opt ore, ceea ce ar permite o producție de cinci mii aparate pe an. În ce privește embargoul, există o manieră de a-l ocoli: uzinele de montaj să se afle în Canada”.

Roosevelt a desenat apoi o hartă a frontierei nord-estice și mi-a arătat punctul unde localiza aceste uzine, aproape de Montreal. Atîta exactitate dovedea importanța pe care o acorda el problemei, iar pe mine perso-

nal m-a convins asupra unui fapt: cu un asemenea interlocutor, vorbim și vom vorbi bine întotdeauna despre același lucru, ceea ce este prima și poate singura regulă pentru a te înțelege unul cu altul.

Inainte de a ne despărți, Roosevelt a telefonat lui Morgenthau, secretarul la Trezorerie, pentru ca acesta să ne primească de îndată, pe Bullitt și pe mine. Am revenit la Washington cu trenul și, sîmbătă 22 octombrie, am luat masa la Morgenthau. Era un tip robust, muncitor și întrucîtva dificil. Calitatea sa principală, ce avea să îi asigure un loc în istoria acestei vremi, era devotamentul său absolut față de Roosevelt, ale cărui înstrăinări le executa cu loialitate, într-o funcție de mare importanță, în care a rămas doispzece ani. Mai mult, era într-atît de angajat, cu toată ființa lui, în lupta împotriva nazismului, căruia vroia să-i stîrpească rădăcinile, încît a propus ca, după victorie, Germania să fie o mare țară agricolă inofensivă.

Morgenthau era dispus să ajute democrațiile europene, dar a tresărit cînd i-am explicat ce venisem să caut: „Guvernul francez vrea să facă o primă comandă de 1 700 avioane, pentru o sumă totală pe care eu o evaluez la 85 milioane de dolari”. „Din ceea ce știu eu, a replicat Morgenthau, este absolut imposibil pentru guvernul dv. să găsească aceste deize în conturile sale externe, în termen de un an”. Dar Bullitt

„Mai marii” Apărării naționale franceze, în 1939: amiralul Darian, Daladier, generalul Gamelin (de la stînga la dreapta) și în extrema dreaptă Guy La Chambre, ministrul Aerului

avea o idee: „Patru miliarde dolari în aur au părăsit Franța de patru ani. O parte trebuie să fie în Statele Unite, și guvernul american ar putea să ne ajute să regăsim aceste fonduri, în cadrul acordului tripartit din 1936, dacă dv. decretați controlul schimburilor și declarația obligatorie făcută străinătății”. „Excelentă sugestie”, a răspuns Morgenthau. Apoi mi s-a adresat: „Dar nu trebuie să vă temeți că aveți de trimis mii de persoane la închisoare. Dacă aveți curajul să faceți câteva lucruri ca acesta, țara dv. este la adăpost. Dacă nu, la ce bun să mai vorbim despre investiții în avioane sau în altceva?”

În zilele următoare, Trezoreria americană a trecut la evaluări. Există circa un miliard de dolari de capitaluri franceze în Statele Unite, din care cinci sute de milioane „flotante” puteau fi mobilizate. Devizele nu ar mai fi lipsit deci pentru această operație, de care depindea poate supraviețuirea Franței. În același timp, m-am informat despre tipurile de aparate disponibile și despre posibilitățile de plasare a comenziilor. O dată în plus, Morgenthau mi-a deschis ușile cele mai confidentiale, mi-a pus la dispoziție ofițeri de marină — căci, la epoca aceea, aviația de război era o anexă slabă a forței navale americane. Concluziile anchetei mele, pe care i-am comunicat-o lui Daladier la intoarcerea la Paris, la 4 noiembrie, erau relativ încurajatoare. Cu condiția să se limiteze la unul sau două tipuri de avioane existente, industria americană putea să ne livreze în 1939 numărul de bombardiere și de avioane de vânătoare cerut, primele sosind în aprilie, dacă comenzile erau transmise înainte de sfârșitul anului în curs. Daladier, reconfortat de această perspectivă, era gata să rechiziționeze capitalurile flotante. Dar situația nu era aceeași cu cea de la plecarea mea: de trei zile la Finanțe fusese instalat Reynaud.

Întotdeauna mi-a fost greu să înțeleg natura lui Reynaud, pe care l-am cunoscut sub diverse fațete ale personalității lui: îndrăzneț sau șovăitor, responsabil sau ușuratic, imaginativ sau conservator. Probabil, esența temperamentului său activ se exprima în elocvența lui: limpede, viguroasă, prin care el credea că supune evenimentul. Mare patriot, nu ar fi menajat apelurile la rezistență și la conștiința universală ce ar fi găsit audiență în Franța și poate, la aliații noștri. Dar când se punea problema de a se da concret mijloacele de rezistență și, în caz particular, de a sesiza ocazia pe care ne-ar fi oferit-o America, devenea ezitant, pretexta că rezervele noastre nu o permiteau și că aurul nostru nu trebuia delapidat. Cuvîntul lui de ordine era: „A apăra francul înseamnă a apăra Franța”. În ce privește mobilizarea capitalurilor evazioniste, concepțiile sale liberale erau respingătoare. În ceea ce îi privea, militarii afirmau că modelele franceze erau superioare celor americane, iar partidele de stînga că trebuia pusă la treabă industria națională. Dar Daladier nu dădea drumul la strîsoare. La 9 decembrie, m-a convocat la el și, în prezența lui Guy La Chambre și a lui Reynaud, mi-a cerut să plec din nou la Washington cu un specialist, colonelul Jacquin, pentru a comanda o mie de avioane cu termen de livrare înainte de luna iulie 1939. Ca plată, se descurca. Eu trebuia să cer calități tehnice foarte ridicate, definite de militarii noștri.

Din nefericire, aparatele corespunzătoare erau prototipuri deocamdată secrete, pe care șeful statului major al Aerului, generalul Arnold, a refuzat să ni le arate. L-am alertat pe Morgenthau, recent însărcinat de președinte să urmărească problema furnizării de arme în străinătate. El ar fi tratat în fugă această misiune delicată, dar știa ce importanță avea ea în planurile pe termen lung ale lui Roosevelt, căruia i-au fost

aduse la cunoștință cele mai mărunte aspecte ale misiunii mele. Într-o asemenea stare l-a găsit Morgenthau și i-a spus: „Dacă este teoria dv. că Anglia și Franța sînt prima noastră linie de apărare, acordați-i lui Monnet material convenabil. Dacă nu, spuneți-i că se poate întoarce acasă la el. Dați-i ordin lui Arnold să-i arate avioanele și invocați rațiunea de stat”.

Eram în 21 decembrie. La mijlocul lui ianuarie, generalul nu cedase. „Dacă președintele Statelor Unite vrea ca aceste prototipuri să fie vândute de francezi, i-a spus lui Morgenthau, ei bine, președintele să nu mai conteze pe devotamentul absolut al șefului aviației sale”. Dar Roosevelt era „ferm decis” să cîștige. I se părea normal ca fiecare să se exprime în cunoștință de cauză, dar știa că el avea ultimul cuvînt. Astfel funcționează sistemul de guvernare american, cu care el conviețuia în perfectă armonie. Există un timp pentru discuții, apoi vine momentul hotărîrii, ce găsește toată lumea reunită. La 16 ianuarie 1939 Roosevelt estima că în problema noastră, acest moment sosise, așa că a comunicat în scris ordinele sale generalului Arnold, care s-a supus.

Difficultățile noastre nu se sfîrșiseră. La 23 ianuarie, presa anunța că un prototip al armatei, un D.B.7, s-a prăbușit la Los Angeles, într-un zbor de încercare. La bordul aparatului fusese un francez. De fapt, Jacquin și adjunctul lui, căpitanul Chemidlin, se întorseseră la uzinele Douglas, deîndată ce se primise autorizația de a inspecta faimosul bombardier secret. Chemidlin urcase la bord și, se pare, pilotul american, „întepat” de remarcile sale, accelerase prea tare aparatul, care intrase în vrie. Printr-un miracol, Chemidlin nu avea decît un genunchi rănît și, între cei care s-au grăbit să-i dea ajutor, Jacquin, sub șocul emoției, i s-a adresat în franceză. Izolaționistii au aflat imediat, apoi au declanșat o fur-

tună în Senat și în țară. Roosevelt a trebuit să se explice în fața Congresului și a presei. El a ales linia lui de apărare: „Da, vindem avioane francezilor. Este o afacere excelentă pentru industria noastră aeronautică, care somnolează și care va fi stimulată prin aceste comenzi”. În realitate, el dădea astfel o rațiune fundamentală a interesului ce îl purta obiectului misiunii mele. Dincolo de ajutorul imediat pe care guvernul american consimțea să-l acorde democrațiilor, amenințate în prima linie, nu mai comenzile europene puteau repune pe picioare o producție militară americană greu de deșteptat, în climatul de falsă securitate întreținut de izolaționisti.

Acesta era obiectivul pe termen lung al lui Roosevelt: să utilizeze în public argumentul solidarității popoarelor libere, dar și cel al interesului american, și să facă așa încît în realitate, în mod pro-

gresiv, solidaritatea să devină totală, iar interesul comun. De aceea muncea el fără odihnă, prudent dar cu obstinație, într-o țară prost pregătită pentru o acțiune istorică de această amploare. Și tot de aceea nu fuseserăm noi înțelegi din prima clipă. Comenzile pe care am putut pînă la urmă să le închei prevedeau aproape șase sute aparate moderne, cu o opțiune fermă pentru 50 la sută, iar altele, la începutul lui 1940. Potențialul aeronautic american, care era pus astfel în mișcare în tăcere, fără dezbateri premature în Congres, nu a încetat să progreseze și avea să devină într-o zi formidabilul arsenal al Aliaților. Dar Roosevelt nu putea exprima încă în mod public acest lucru. Mai întîi el avea de depășit în Senat obstacolul lui *Neutrality Act*, apoi de pregătit, printr-o pedagogie răbdătoare, un popor întreg. Avea să-și dea seama, o dată mai mult, cît

de grea era această sarcină, cînd, la 31 ianuarie, primind comisia senatorială a Apărării, în această afacere a avioanelor, a pronunțat faimoasa frază: „Frontierele Statelor Unite sînt pe Rhin”. În fața reacțiilor senatorilor, care au alertat opinia publică, el a trebuit să dezmintă că a folosit o asemenea formulă, pe care — totuși — martori demni de încredere o auziseră bine. ■

Versiune românească:
Florentina DOLGHIN

În loc de un simplu va urma, vă prezentăm câteva din cele relate de J. Monnet în episodul următor: Tratatul la Londra și New York care decid soarta războiului • Ceașca de ceai sub bombardamente • Churchill își modifică ordinele.

DIN NUMĂRUL VIITOR — O PAGINĂ A ȘCOLII

După cum am anunțat și în numărul trecut, pornind de la sugestiile exprimate de numeroși cititori ai revistei noastre din școlile țării, elevi sau cadre didactice, atît cu prilejul Anchelei **Magazin istoric** 1992, cît și prin scrisori sau vizite la redacție, de a acorda în paginile revistei mai mult spațiu istoriei în școală, **redacția noastră inaugurează, începînd cu luna octombrie a.c., o rubrică la dispoziția școlii.**

În cuprinsul ei ne propunem să oferim posibilitatea cititorilor și colaboratorilor noștri din școli să-și poată exprima punctele de vedere privind studiul istoriei, manualele și programa școlară, structura anului școlar, cursurile de perfecționare ale cadrelor didactice etc. În cadrul acestei rubrici, oferim elevilor posibilitatea de a împărtăși colegilor momente din activitatea cercurilor de istorie, de a face schimb de reviste sau de cărți de istorie, de a relata despre acțiuni cu tematică istorică, muzee școlare etc.

Dorim, de asemenea, să popularizăm prin intermediul acestei rubrici activitatea inspectoratelor școlare în domeniul istoriei (sesiuni științifice, schimburi de experiență, alte manifestări) precum și a unor cadre didactice care predau istoria și care s-au remarcat prin activitatea lor. Vom prezenta, desigur, și istoricul unor școli și licee din țară, evocări ale unor personalități care au urmat cursurile acestor instituții de învățămînt ș.a.

Pentru a vă putea ține la curent cu tot ceea ce vom publica în această rubrică a școlii, asigurați-vă din timp procurarea revistei noastre — singura publicație de cultură istorică de la noi cu o largă răspîndire în lumea științifică (în mari biblioteci, la instituții de cultură și știință, institute de cercetare, muzee, colecții particulare din S.U.A., Franța, Italia, Austria, Germania, Rusia etc. etc.).

Pentru a facilita procurarea revistei noastre de către un număr cît mai mare de elevi și de cadre didactice, redacția intenționează — cu sprijinul dv. dragi prieteni și colaboratori din școli — să aplice un sistem avantajos de abonamente în școli, cu reduceri ale taxelor față de vînzarea liberă și, de asemenea, cu avantaje pentru difuzorii **Magazinului istoric**.

Mai precizăm că redacția noastră își propune să acorde ajutor prietenilor din școli și în legătură cu alte probleme privind istoria.

Așteptăm deci stimați cititori și prieteni din școli, colaborările dv. pentru această pagină pe care v-o punem la dispoziție începînd cu numărul viitor al revistei.

În nr. 10/1992, o pagină a școlii, sub semnul Muzel Clio!

fundatia culturală magazin istoric

PRIMELE BURSE „ARMAND CĂLINESCU”

Iată, stimați cititori și iubitori ai istoriei, o veste care sîntem siguri că vă va bucura. În baza Art. 7 din Statut și în conformitate cu hotărîrea Comitetului Director al Fundației Culturale Magazin Istoric din 28 iunie 1992, a fost întocmit, și sîntem în măsură să vă aducem la cunoștință, Regulamentul pe baza căruia vor putea fi acordate burse pentru tinerii pasionați de studiul istoriei. Pentru a fi mai explicită vom reproduce în cadrul acestei rubrici principalele puncte ale Regulamentului:

Dispozițiuni generale

1. În vederea realizării obiectului său de activitate și în limita posibilităților sale financiare, Fundația Culturală Magazin Istoric poate acorda burse.

2. Bursele se instituie la propunerea membrilor Fundației sau a oricărei persoane interesate, care dorește să contribuie la acordarea unor astfel de burse anuale pentru elevi și studenți; bursele anuale pot fi acordate în beneficiul elevilor, studenților dintr-o anumită zonă geografică, localitate, centru universitar etc.

3. Fundația Culturală Magazin Istoric acordă burse anuale elevilor și studenților fără deosebire de naționalitate, religie, sex, apartenență politică, categorie socială și indiferent de forma de învățămînt urmată (de zi, seară, fără frecvență, de stat sau particular).

4. Bursele se suportă de către Fundația Culturală Magazin Istoric din venituri proprii și/sau de către donatori persoane fizice sau juridice din țară și/sau din străinătate prin Fundația Culturală Magazin Istoric.

4.1. Donatorul bursei care poartă numele unei personalități române are dreptul de a solicita Fundației Culturale Magazin Istoric neacordarea acestei burse în cazul în care candidatul sau bursierul proferă atacuri personale la adresa respectivei personalități.

4.2. Cuanumul burselor anuale diferă în funcție de: donația acordată sau de posibilitățile Fundației Culturale Magazin Istoric.

4.3. Bursele se vor acorda într-o sumă anuală. Ele vor fi stabilite în funcție de donațiile primite și de alte posibilități materiale ale Fundației Culturale Magazin Istoric.

5. Bursele de studii se acordă în condițiile criteriilor stabilite de către Comitetul Director. Bursele se plătesc anual la sediul Fundației pe baza unor state de burse, avînd aceeași natură juridică ca bursele școlare, fiind neimpozabile.

6. Reguli generale

6.1. Comitetul Director stabilește: natura, domeniul, perioada de acordare, categoria căreia i se adresează (elevi, studenți); elaborează criteriile și condițiile de acordare a bursei; dă publicității, prin intermediul revistei **Magazin Istoric**, lista bursierilor.

6.2. Condițiile și criteriile de acordare a burselor vor fi precizate prin intermediul revistei **Magazin Istoric**.

7. Bursierul are drepturi și obligații față de Fundația Culturală Magazin Istoric.

7.1. **Drepturile bursierului:** să devină, de drept, membru al Fundației Culturale Magazin Istoric; să participe la activitatea acesteia.

7.2. **Obligațiile bursierului:** să folosească sumele primite în scopul pentru care i-au fost acordate; să frecventeze cursurile; elevii să nu aibă media generală mai mică de 8 și minimum 9,50 la istorie, iar studenții de la facultățile de istorie media generală peste 9; să anunțe conducerii Fundației orice situație care face imposibilă respectarea obligațiilor sale; să comunice Fundației orice modificare a situației care a stat la baza acordării bursei; să nu aducă prejudicii Fundației sau membrilor acesteia prin atitudinea sa; să nu încalce Statutul Fundației în raporturile sale cu aceasta pe perioada cit primește bursa.

8. Acordarea bursei încetează:

- la expirarea perioadei pentru care a fost acordată;
- dacă nu mai sînt îndeplinite condițiile care au stat la baza acordării ei;
- cînd se constată că beneficiarul folosește bursa primită în alte scopuri.

Acestea sînt principalele puncte ale Regulamentului de acordare a burselor Fundației Culturale Magazin Istoric.

Deocamdată, precizăm că, din inițiativa și prin donația domnului arhitect Barbu Călinescu, din Cambridge (Anglia), s-au constituit primele două burse ale Fundației Culturale Magazin Istoric ce se vor numi „Armand Călinescu”. Ele vor fi atribuite unor tineri din Curtea de Argeș și Pitești.

Pină cind în revista *Soverşenno sekretno*, ce apare la Moscova, s-a publicat articolul pe care îl reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, deci pină în toamna anului 1991, cititorului rus nu i s-a explicat niciodată marea, enorma diferență — cum scrie Dmitri Hazanov — între „numărul avioanelor pe care susținem noi că le-am pierdut în al doilea război mondial și numărul celor pe care susțin ei, nemții, că ni le-au prăbușit”.

Cercetînd acțiunile aviației de vînătoare germane

AȘI GERMANI

AI AERULUI

PE FRONTUL

DE RĂSĂRIT

DMITRI HAZANOV

în timpul războiului, istoricii militari americani, au ajuns la o concluzie senzațională: „cel mai buni zece piloți de vînătoare germani — între care Werner Mölders, Erich Hartman, Gerhard Barkhorn, Otto Kittel — au doborât 2 588 aparate aliate. Așa să fie? Istoriografia sovietică avansează o cifră mult mai mică. După 50 de ani, adversarii se privesc unul pe altul cu ochii aproape reci, fără patima încălțării imediate. Deci am putea spera la o autoanaliză cvasi-obiectivă.

Ce a constatat deci istoriografia ex-sovietică, în lumina ultimelor cercetări? Să dăm cuvîntul lui Dmitri Hazanov, care și-a alcătuit articolul din nr. 11/1991 al revistei *Soverşenno sekretno* din documente de arhivă, mărturiile ale participanților și studiile apărute în presa străină a vremii.

După război, mulți ași germani ai aerului au fost luați prizonieri. Ca persoane, ei au interesat însă prea puțin conducătorii statelor din coaliția antihitleristă. În centrul atenției s-au aflat tehnica și tehnologia aparatelor lor de zbor. Prima dată s-a pus problema aviatorilor germani la mijlocul anilor '50, în S.U.A. De atunci pînă azi în Apus au apărut numeroase cărți consacrate lor. În tot acest timp, unii autori sovietici „i-au demascat pe falsificatorii burghezi”, negînd total sistemul german de conferire a victoriilor. Ei au afirmat că dacă o grupare de piloți de vînătoare germană doboră un avion inamic, germanii marceau o victorie (adică un aparat prăbușit) în palmaresul *fiecăru* pilot din grupare. Sau: nemții marceau două victorii pentru un bombardier bimotor prăbușit. Așa au învățat generații întregi de sovietici...

Un lucru este însă cert: germanii știau să numere. Nu-și înregistrau o victorie decît dacă ea fusese reținută pe aparatul de fotografiat aflat la mitralieră sau confirmată de două mărturii. În Luftwaffe nu au existat aparate „doborîte în comun”, ca la forțele militare aeriene americane, sau „victorii în grup”, ca la cele sovietice. Și nici victorii pe jumătate sau pe sfert, ca la britanici. Piloții germani și comandanții lor hotărâau, de obicei, ei înșiși care dintre ei doborise aparatul inamic, deci „la activul” cui era trecut acesta. Germanii au respectat în tot cursul războiului regula: un pilot — o victorie.

Avioanele de vînătoare germane au provocat mari pierderi aviațiilor poloneză, franceză, engleză, apoi sovietică. Supremația asupra celei sovietice a constat în tactică și în buna pregătire a piloților. Cînd Hitler a venit la putere în Germania și a început construirea Luftwaffe, în fruntea escadrilelor au fost numiți ași ai primului război mondial sau ai războiului ci-

vil din Spania. Din păcate, prețioasa experiență cîștigată de piloții sovietici înaintea Marelui război pentru apărarea patriei, în Spania, Mongolia, China, Finlanda a intrat degeaba în „tezaurul” lor de instruire. Măsurile represive staliniste, dintre cele mai absurde, i-au lovit exact pe cei mai curajoși și pe cei mai experimentați dintre ei.

În același timp, hitleriștii și-au ținut la mare preț proprii piloți. W. Mölders, unul dintre viitorii ași ai războiului, fusese prizonier două săptămîni la francezi, în mai 1940, ceea ce nu l-a împiedicat de loc ca, după capitularea Franței, să se întoarcă imediat în formație, în calitate de... comandant de escadrilă de vînătoare.

Și mai neclară apare evadarea din prizonieratul canadian a locotenentului-major F. von Werra, doborît deasupra Marii Britanii. El nu a fost supus unor verificări, ci a primit o decorație, „Crucea de cavaler”, și o avansare în grad. În vara anului 1941, von Werra conducea o grupare de avioane germane pe Frontul de răsărit. În același timp, efectivele de piloți ai Uniunii Sovietice au sporit cu... noveci. În plus, în regiunile de la frontiera apuseană a țării au fost dispuse, în ajunul imediat al războiului, aparate defecte, uzate moral și fizic. În primul an și jumătate de război, la fiecare avion sovietic doborît a revenit 0,28 avioane germane definitiv pierdute sau 0,36 serios avariate.

Dar războiul a durat patru ani și, în toată această perioadă, raportul de forțe s-a „mișcat”. În toamna lui 1942, cînd pe cerul U.R.S.S. au apărut aparatele Iak-9 și La-5, inamicul a pierdut supremația la înălțimi mici și mijlocii, ceea ce a dus la înfrîngerile germane de la Stalingrad, Kuban, Kursk.

Războiul însă a lăsat generațiilor viitoare o multime de nedumeriri. Germanii afirmă că într-o singură lună, martie 1943, au prăbușit 357 aparate sovietice. Rușii că au avut, în aceeași lună, pierderi de 44 aparate. Sau: germanii pre-

tind că au doborît aparate sovietice de proveniență americană, „Bruster Buffalo”, „North-American Mustang”, dar documentele sovietice nu confirmă existența atunci, în dotarea sovieticilor, a acestor aparate. Și, „inadvertențele” continuă: 5 iulie 1943, prima zi a ofensivei germane de la Kursk, a fost înregistrată de germani cu 303 aparate sovietice doborîte, iar de ruși cu... 100. În cărți apărute în Occident sînt, în general, vehiculate, mai ales pentru perioada cînd soarta războiului devenise potrivnică nemților, cifre de două sau trei ori „umflate”. Deseori, și din considerente obiective. Noi am avut avioane ce au fost doborîte de 5-6 ori, dar revenite pe aerodromuri și reparate, au zburat din nou.

Dincolo de aceste nepotriviri de date, două lucruri nu pot fi contestate: piloții germani de vînătoare au avut o înaltă pregătire profesională, o mare experiență de luptă și sute de zboruri înregistrate; unii istorici apuseni afirmă că aviatorii sovietici au învins „fără să știe să lupte”. Or nimeni altul decît Hitler declara în 1942: „Istoria nu cunoaște nici un caz în care victoria a revenit celui mai slab”. ■

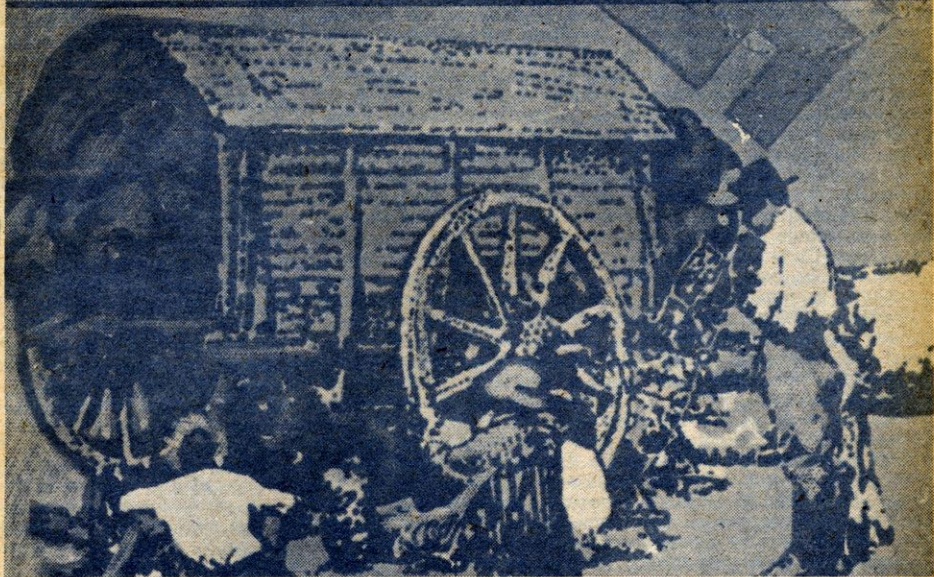
ARC—LITERE, ARTE

Numărul 2/1992 al publicației, apărut în Editura Fundației Culturale Române, București, se deschide cu un grupaj intitulat Puncte de vedere — din care reținem afirmația criticului literar Nicolae Manolescu: „După știința mea, nu s-a publicat nici un roman și nici un volum de poezie scrise după '89”, părerea doctorului Constantin Bălaescu-Stoiciu că nu este firească „pornirea de a interpreta totul și care conduce unele minți să suspecteze orice fapt ca parte dintr-un complot secret” —, acest al doilea număr continuă cu texte semnate de Ovid S. Crohmălniceanu, Octavio Paz, Adam Michnik, Radu Gheciu, Bohumil Hrabal, Truman Capote, George Bălăță, Ștefan Zweig, Georgea Horodincă, Ella Kazan, G.R. Chesterton, John Le Carré, Ileana Mălăncioiu, Ștefan Augustin Doinaș, Mario Vargas Llosa și se încheie, pentru relaxarea noastră, cu rubrica „Risul fără frontiere”.

În p. 73: Werner Mölders, pilotul german cu peste 100 aparate inamice doborîte.

HOLOCAUSTUL ROMILOR: STERILIZĂRI LA AUSCHWITZ

CHRISTIAN BERNADAC

— Într-o zi¹, o gitană sosi la Auschwitz cu pruncul ei². Nu știu într-adevăr cum a reușit să-și ascundă copilul, căci la Auschwitz nu existau nici un fel de scrupule față de copii. Copilul s-a îmbolnăvit și mama nu știa ce să facă. Când Mengele apărui într-o zi în blocul ei, ea luă repede hotărârea și se apropie de el.

— Domnule doctor, soțul meu poartă aceeași uniformă ca și dv. și copilul meu o să piară aici.

Mengele a întrebat-o în ce

unitate servea soțul ei și alte amănunte. După care îl îngriji pe copil.

Peste câteva zile, veni din nou în bloc, examină copilul și spuse femeii că a verificat spusele sale și că erau adevărate. Va putea fi eliberată împreună cu copilul ei, dacă consimțea să fie sterilizată. Femeia acceptă și așa se salvă ea și copilul.

Am arătat într-un alt capitol, că în urma experiențelor lui Mengele, Himmler, și Ahnenrebe doreau să descopere secretul gemenității, spre a repopula de două ori mai repede teritoriile cucerite, ale căror populații inferioare urmau a fi exterminate. Hitler care impusese euthanasia debilor, a incurabililor și a tuberculoșilor polonezi (printre care foarte numeroși țigani), pusese să se pregătească, încă din 1935, o lege a sterilizării. El nu făcea altceva decât să reia o idee dezvoltată pe larg în *Mein Kampf*: „Statul trebuie să declare nevrednică de a procrea și să impiedice materialmente orice persoană aparent bolnavă și împovărată de o ereditate care riscă să apese asupra urmașilor”.

Victor Brack, prietenul lui Himmler, organizatorul și administratorul programului de euthanasie în Germania — care a mers pînă acolo, spre „a servi de exemplu” și „din omenie”, încît și-a ucis cu mina sa soția pe care o iubea, bolnavă de cancer — era omul cel mai potrivit spre a conduce experimentele. Fiindu-i teamă că nu va fi el cel ales, o luă înainte, scriindu-i

¹ Mărturia lui Hermann Langbein, înregistrată de Inge Deutschkon, în cartea sa *Tel était leur enfer* (Așa era infernul lor), 1968.

² Publicăm un nou episod din lucrarea publicistului francez C. Bernadac *L'Holocauste oublié*. Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

lui Himmler.

„Sterilizarea, așa cum e practică în mod normal asupra persoanelor suferind de boli ereditare, nu poate fi aplicată aici, căci ea reclamă mult timp și e prea costisitoare. Castrarea cu raze X e nu numai relativ ieftină, dar poate fi practică asupra a mii de subiecte și în foarte scurt timp.

Un procedeu practic ar consta din a face să se apropie de un ghișeu persoanele care urmează a fi tratate sau a le cere să răspundă la câteva întrebări, sau să completeze niște formulare, timp de două sau trei minute. Persoana aflată în spatele ghișei ar manevra aparatul și ar pune în funcțiune două ampule în mod simultan, căci radiațiile trebuie emise în fiecare parte. Cu o instalație cu două ampule, vor putea fi sterilizate în fiecare zi cam 150 până la 200 persoane. În consecință, cu 20 instalații de acest tip, 3 000 până la 4 000 de persoane vor putea fi sterilizate în fiecare zi. Nu se va putea atinge un număr mai important pe zi. Pot da doar o cifră aproximativă a cheltuielilor unui aparat cu două lampi. Cam 20 000 până la 30 000 de Reutenmark, căroră trebuie să li se adauge în plus prețul construirii unei noi clădiri, căci instalațiile vor trebui să fie pregătite pentru protecția desăvârșită a manipulatorilor“.

Doctorul Strassburghez Robert Lévy, deportat, conducea blocul chirurgical de la Birkenau.

— Rănilor se transformau deseori în cancer, din cauza radiațiilor. Presupun că testiculele erau înlăturate, spre a permite un examen microscopic, având drept scop controlul rezultatului cu rezultate. Presupun că ei supuneau subiecții unor raze cu densitate variabilă, spre a descoperi doza convenabilă. Acești tineri sterilizați erau atinși fizic și mintal. Ei sufereau enorm, căci radiotermita este o afecțiune extrem de dureroasă. Erau diminueți și

din punct de vedere mintal. Nu mai erau oameni, ci epave omenești.

O doctoriță franceză, doamna Hautval, a îngrijit mai multe victime ale sterilizărilor.

— Una dintre cele mai lamentabile experiențe cu sterilizarea cu raze X fu aceea a tinerelor fete între 16 și 18 ani. Ele erau în cea mai mare parte grecoace, creaturi gingașe și delicate, pe care le revoltau suferințele... cele mai mici reveneau seara într-o stare înspăimântătoare. Vomau mereu și se plîngeau de dureri abdominale cumplite. Multe dintre ele au trebuit să rămână ținute în pat săptămîni întregi și chiar luni. Numeroase au fost acelea care avînd arsuri radiologice foarte întinse au necesitat pansamente multă vreme.

Doctorul Lettich fu vizitat de unul dintre experimenterii, doctorul Schumann.

— Am avut favoarea deosebită de a-i fi prezentat, și el ne-a declarat că vrea să aducă în serviciul nostru (la blocul 12), 40 de deținute care erau tratate la el, fără să ne spună despre ce-i vorba. Ne-a cerut să facem pentru fiecare dintre ele o foaie de observație, să le luăm temperatura și pulsul de două ori pe zi și să observăm modificările pe care ar putea să le prezinte.

Noi n-am putut observa decât ușoare eriteme la nivelul scrotului. Acești deținuți declarau că au fost aduși în lagărul femeilor. Acolo, testiculele lor au fost expuse pe un aparat, prin care trecea un curent electric. După descriere, recunoșteai că-i vorba de aparatul cu raze X.

Din opt în opt zile, veneau să ia mai mulți deportați care erau duși la lagărul din Auschwitz. Cînd se întorceau, ne povestea că li s-a prelevat sperma, făcîndu-li-se, cu o brutalitate indescritibilă, un masaj.

Peste două luni, erau duși din nou la lagărul din Auschwitz și cînd se înopoiu, după opt sau cincisprezece zile, ne arătau că li s-au înlăturat un testicul.

Lord Gardiner

întreabă,

dr. Dering răspunde

Mulți dintre ei mureau repede. Slăbiți moralmente și fizic, erau siliți să se întoarcă la lucru, care îi lichea. Cei care supraviețuiau erau duși, după câteva luni, la Auschwitz ca să li se înlătore al doilea testicul. Aceste operațiuni au fost practicate în prezența profesorului Schumann și a unui medic SS, doctorul Entress, de un chirurg polonez internat și el, doctorul Dering. Acest chirurg opera cu o destul de mare brutalitate. Pacienții erau anesteziați local în mod sumar. Era groaznic să auzi țipetele lor înspăimîntătoare. Deseori li s-au înlăturat dintr-o dată cele două testicule. Urmările operatorii au fost catastrofale: hemoragii, septicemie, atonie a rănilor, care nu mai reușeau să se închidă. Mulți dintre acești nenorociți mureau repede în urma operațiilor. Moartea lor nu interesa deloc, căci cobaii își îndepliniseră serviciul ce li se ceruse.

Mărturia doctorului Lettich — publicată în 1946 — nu figurează printre „dovezile de culpabilitate” din procesul doctorului Dering, iar doctorul Lettich n-a fost citat ca martor. Căci Dering a intentat în 1964 un proces de defăimare scriitorului american Léon Uris, pentru că el se referise, în romanul său *Exodus*, la experiențele medicale practicate pe evrei și țigani de diferiți medici germani la Auschwitz, ajutați în operațiile lor de chirurgul „Dehering”. Această ortografie a numelui este de altfel aceea folosită de Lettich în teza sa, pe care poate Uris a cunoscut-o.

Din acest proces, desfășurat în 1964, aș reține acest contra-interogatoriu².

¹ Născut în 1924, scriitorul s-a făcut îndeosebi cunoscut prin romanul mai sus-citat, devenit un best-seller mondial, ce l-a inspirat lui Otto Preninger un film celebru (*n.tr.*)

² Mavis Hill și Norman Williams, *Auschwitz en Angleterre* (Auschwitz în Anglia), Editura Calman Levy, Paris, 1971.

Lordul Gardiner: Ați depus jurământul lui Hipocrat când ați devenit medic?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Și vi s-a cerut să castrați împotriva voinței lui un om dotat cu facultățile sale sexuale?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Aceasta cere, nu este așa, ca medicul să aibă o scuză care să-i justifice fapta?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Vă întreb dacă, în mintea dv., există o scuză care să vă absolve de faptele dv., în afară de aceea care consistă în a spune că ați fi fost omorât dacă nu v-ați fi supus ordinelor?

Dr. Dering: Aș dori să răspund în mod exact la întrebarea dv. De când am intrat la Auschwitz, toate legile normale, umane și divine, erau abolite. Nu exista decât legea germanilor. Întrebările pe care mi le puneți, domnule Lord Gardiner, privesc chestiunile normale. E greu de imaginat condițiile de viață ale lagărului. De aceea îmi este greu să răspund întrebărilor dv. printr-un scurt „da” sau „nu”.

Lord Gardiner: Țin, firește, ca dv. să spuneți tot ce doriți să spuneți. În ce privește experiențele doctorului Schumann, am motive să cred că dv. vă spuneți: „în primul rând, că ați discutat cu alți medici polonezi, în al doilea rând, că oricum, era bine pentru pacienți că se proceda la ablațiunea organelor lor iradiate, deoarece erau astfel cruțați de cancer și moarte, în al treilea rând, dacă n-ați fi făcut-o, ar fi fost trimiși la camera de gaze și, în al patrulea rând, dacă n-ați fi făcut-o dv., ar fi făcut-o un altul. Vreau doar să știu, în legătură cu aceste castrări, care dintre aceste scuze justificate se aplică. Dv. spuneți că n-ați discutat cu medicii și nici nu afirmați că a înălțura, împotriva voinței lui, testiculele unui bărbat normal, îi poți face bine. Spuneți, în realitate „Am făcut-o pentru că așa fi fost omorât, dacă n-o făceam”.

Dr. Dering: Nu puteam re-

fuza. Acesta e un punct de vedere. Al doilea: dacă n-o făceam eu, ar fi făcut-o un caporal SS incompetent și neîndeminatec.

Lordul Gardiner: Dați-mi voie să analizez separat aceste două puncte de vedere. Să ne oprim la primul: „Nu puteam refuza fiindcă era un ordin”. Căpitanul Rodhe a fost spânzurat pentru ceea ce a făcut, or, nu spunea el în apărarea sa: „Dacă n-aș fi făcut ce am făcut, superiorii mei m-ar fi împușcat?” Dv. nu știți asta?

Dr. Dering: Nu.

Lordul Gardiner: Cît privește al doilea punct de vedere: dacă n-ați fi făcut-o, ar fi făcut-o un altul. Nu-i așa că e îngrozitor să folosești stupefianțe?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Când sînt arestați, traficanții de stupefianțe spun în general: „dacă nu le-aș fi vindut eu drogații lor, le-ar fi vindut un altul”. Dar dv. credeți că aceasta vă scuză faptele?

Dr. Dering: Ar fi făcut-o persoane necalificate, iar pacientul ar fi suferit mult mai mult decît dacă operația ar fi fost efectuată în mod corect.

Lordul Gardiner: Numai, firește, dacă ar fi fost vorba de medici. Vă atrag atenția că la Auschwitz unii, pe care îmi propun să-i citez, au refuzat să execute ordinele germanilor.

Dr. Dering: Nu-mi amintesc de nici unul dintre ei.

Dering recunoșc că în cazul „nr. 2” ce figura pe listă, în ziua de 12 aprilie 1943, era vorba de sterilizarea unui țigan, operația fiind efectuată de medicul SS Entress, asistat de Dering.

Lordul Gardiner: Era un bărbat care n-a fost iradiat, un bărbat dotat cu facultățile sale sexuale?

Dr. Dering: Nu. Avea o boală ereditară, pe care n-o pot preciza acum.

Lordul Gardiner: Operația a fost efectuată cu sau fără consimțământul lui?

Dr. Dering: În urma unui ordin al unui tribunal.

Lordul Gardiner: Cu sau fără consimțământul lui?

Dr. Dering: Nu i s-a cerut consimțământul.

Lordul Gardiner: Există vreun motiv medical?

Dr. Dering: Diagnosticul și sentința erau fondate pe debilitate mintală.

Lordul Gardiner: Unde vedeți dv. în registru o indicație despre starea lui mintală? În el nu figurează nimic cu privire la un ordin al tribunalului?

Dr. Dering: Nu, nimic.

Lordul Gardiner: În cazul „nr. 1”, dv. ați trecut în coloana „observații” că operația a fost făcută în prezența doctorului Rodhe, dar nu s-a înîmplat așa în cazul „nr.2”?

Dr. Dering: Nu, dar el a organizat operația.

Lordul Gardiner: De ce ați acordat asistență acestei operații?

Dr. Dering: Ca deținut aparținînd serviciului chirurgical, aveam obligația să pregătesc cu o zi înainte orice operație de la sală și să particip la operația efectuată de un medic SS.

Lordul Gardiner: Dacă doctorul Entress ți-ar fi spus: „Vreau să sterilizezi pe omul acesta. Nu există nici un ordin al tribunalului, dar vreau să efectuez această operație și dumneata ai să mă asiste”, ce-al fi făcut?

Dr. Dering: L-aș fi asistat, chiar dacă exista sau nu un ordin al tribunalului.

Lordul Gardiner: Aceasta pentru că dv. încercați să vă negociați situația cu germanii?

Dr. Dering: Domnule lord Gardiner, eram deportat și trebuia să execut ce mi se cerea să fac; ca medic, am încercat pe cît mi-a fost cu putință, să salvez un număr cît mai mare de persoane. În primul caz, l-am ajutat pe pacient, supraveghind ca operația să fie efectuată în mod corect. Am acordat ajutorul, nu doar ca o datorie omească, dar am făcut tot ce îmi stătea în putință pentru aceste victime.

Judecătorul: Doctore Dering, n-ați răspuns la întrebarea lordului Gardiner. Poate pentru că a pus-o, folosind o turnură de frază specială. Ați

înțeles bine ce a vrut să spună prin „a-ți negocia situația”?

Lordul Gardiner recapitulă. Doctorul Dering recunoscu că la început a lucrat în lagăr ca muncitor, fiind bătut ca și ceilalți deportați, că apoi a devenit asistent medical, după aceea deportat chirurg, însărcinat cu tot spitalul, apoi chirurg șef al spitalului.

Lordul Gardiner: Germanii trebuie să fi avut o mare încredere în dv., oferindu-vă această situație, nu-i așa?

Dr. Dering: N-am discutat problema cu germanii; am fost pur și simplu numit și a trebuit să accept postul acesta împotriva voinței și dorinței mele.

Lordul Gardiner: Ai fost răspălit, dumneata și doctorul Grabczynski, de ajutorul pe care l-ați acordat experiențelor, ați fost eliberați de la Auschwitz.

Dr. Dering: Nu.

Lordul Gardiner: Ai fost la cinema după ce ai fost eliberat? Doctorul Dering răspunse că a fost la spitalul civil, ca deportat și n-a avut voie să iasă în primele șase săptămâni. Abia mult mai târziu a avut autorizația să meargă la biserică și ocazional la cinema.

Lordul Gardiner, după ce examină din nou registrul: Iată ce este notat în ziua de 6 mai. În ziua aceea, s-a efectuat ablațiunea testiculului stâng la 15 bărbați, șapte de dumneata și opt de doctorul Grabczynski.

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Aceste operații n-au fost practicate din motive medicale, nu-i așa?

Dr. Dering: Toți acești oameni fuseseră iradiați.

Lordul Gardiner: Aceste operațiuni n-au fost practicate din motive medicale, nu-i așa?

Dr. Dering: Depinde. Ele puteau fi efectuate în circumstanțe normale.

Judecătorul: Dar, doctore Dering, cine voiăți să efectueze aceste operații, doctorul Schumann sau pacientul?

Dr. Dering: Doctorul Schumann.

Lordul Gardiner: Și dv. știți, nu-i așa, că doctorul Schumann avea nevoie de aceste experiențe?

Dr. Dering: Da.

Lordul Gardiner: Atunci, dacă știți că doctorul Schumann avea nevoie de aceste experiențe, înseamnă că era vorba de operații experimentale?

Dr. Dering: Experiențele fuseseră făcute înainte cu razele X. Prima fază, iar aceasta era, ca să spun așa, faza a doua a experiențelor.

Lordul Gardiner: Prin urmare, era o operație experimentală?

Dr. Dering: În acest sens, da.

„Metoda este pusă la punct”

O noapte de speranță, o dimineață de angosă, căci tuturor deportatelor li se spune să fie „pregătite” pentru operație!

Clauberg își plimbă statura lui scundă de 1,50 m. Un taur orbit de soarele arenei.

— Tu, vino încoace.

I...G... își încearcă norocul.

— Domnule doctor, ieri un medic a spus că nu sînt bună pentru experiență.

— Ei bine, eu cred contrariul. Mă interesezi.

Asistenții o instalează pe deportată pe uriașă masă ginecologică. Curele de piele îi blochează miinile, gleznele. Un infirmier o prinde de cap.

— Te-ai înșelat. Lui nu-i plac astea. Nu ți s-a spus niciodată că nu trebuie să le vorbești înainte de a fi întrebată?

Clauberg se apropie. Flu-tură seringă în aer.

Ea închide ochii, repetîndu-și: „Să nu mă mișc, ca să nu mă rănească, să nu mă mișc!”

Lichidul viscos pătrunzîndu-i în corp irită mai întîi, apoi carnea la foc, arde, se carbonizează, înainte de a se topi.

Cureaua miinii stîngi a alu-

necat. I... G... își mușcă degetul ca să nu urle... o secționează pînă la os. Trupul ei violat, sfîșiat, se scaldă într-un lac de sudoare.

Infirmierul o desprinde.

— Pleacă. Ai tot interesul să stai liniștită.

Îndărătul ușii o așteaptă camaradele ca s-o ducă la patul ei.

Clauberg se va înversuna împotriva tinerei deportate, care a avut îndrăzneala să-i vorbească. El va organiza cu ea o nouă „ședință”.

— De ce eu, de ce eu iarăși? Celelalte n-au fost decît o dată, cel mult de două ori...

Șefa blocului îi va răspunde:

— Ți-ai făcut-o singură. Te credeai într-un salon. Nu trebuie să te faci remarcată.

Clauberg a făcut experiențe mult timp cu femeile evreice și țigănci. Fuseseră însărcinate de Himmler să descopere o „metodă” mai rapidă, mai eficace și îndeosebi mai puțin costisitoare ca cele practicate de echipa Brack-Schumann.

În ziua de 7 iunie 1943, Clauberg putea scrie Reichsführerului său:

„Metoda este pusă la punct. Ea poate fi practică print-o singură injecție la intrarea în uter, în cursul unui examen ginecologic obișnuit. Cu un medic bine antrenat, într-un laborator bine echipat, poate, cu zece asistenți, va fi posibil să se sterilizeze mai multe sute, chiar mii de persoane pe zi”. ■

În românește
de Paul B. MARIAN

Sterilizare la Ravensbrück • „Îmi plac frunzele...” • Seringa de oțel • În episodul următor — noi pagini cutremurătoare din calvarul osîndiților din lagărele de exterminare naziste.

1 Mărturie înregistrată la Paris, în februarie 1967.

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

ATENTATE DE-A LUNGUL ISTORIEI

ORIZONTAL: 1) Vestit om politic, orator și scriitor român, asasinat în Senat, la ideile lui Marte ale anului 44 i.e.n., de către o conjurație condusă de Brutus și Cassius - Inginier german refugiat în Cehoslovacia, ucis la Hotelul "Zahoril" din apropierea Pragăi, din ordinul Gestapoului, la 23 ianuarie 1935, pentru vina de a fi construit și dirijat un post clandestin de radio antinazist. 2) Tar al Rusiei supranumit "nemuritorul" datorită multelor atentate nereușite, asasinat în cele din urmă de complotistul Grinevițki la 1 martie 1881, pe când se îndrepta spre locul unde urma să se desfășoare o paradă militară - Olga Anton. 3) Notă muzicală - Capitală europeană în care complotistul Louis de Condé intenționa să-l asasineze pe generalul de Gaulle cu prilejul unei vizite oficiale, dacă nu s-ar fi îmbătărit și nu și-ar fi pierdut toate actele într-un restaurant - Stop hipic. 4) Inima Ligiei! - Soția regelui Serbiei Alexandru I, asasinată împreună cu soțul ei în palatul regal din Belgrad de o mină de complotiști, condusă de conspiratorul Dragulin Dimitrijević-Apis, în ziua de 11 iunie 1903. 5) Acuzat printre altele de atentat împotriva bunelor moravuri, acest mare poet latin a fost relegat de împăratul August la Tomis, pe țărmul Pontului Euxin - Olga Ionescu - Folosință. 6) Schița unei opere de artă - Calitate provenită dintr-o legătură de sînge, care nu i-a împiedicat pe unii atentatori să-și lichideze adversarii politici din aceeași familie. 7) Localitate în județul Bacău - Duca Ion - Sofia Vicoventană. 8) Primele la clasă! - Contele Anton von... - Valley, atentatorul care l-a împușcat în stradă pe Kurt Eisner, președintele guvernului Republicii Bavaria, la 11 ianuarie 1919, la München - Rege german asasinat la Roma în anul 982, cu ajutorul unei mănăstiri imbatate cu o otrăvă puternică. 9) În centrul Cărelui! - Intre cal și călareț - Notă muzicală. 10) Din puțin, puțin! - Atentatorul de origine italiană care la 9 septembrie 1898 a înjunghiat-o pe străzile Genevei pe împărăteasa Elisabeta a Austriei, soția rigidului împărat Franz Joseph. 11) A hotărî cu exactitate ora și locul unui atentat - Sultan al Turciei, asasinat la 4 iunie 1876 în cursul unei lovituri de stat, deși abdicase cu puțin timp în urmă. 12) Atentațiunea la viața lui Jean Paul Marat, pe care l-a înjunghiat în baie la 13 iulie 1793, pentru a răzbuna înfringerea prietenilor ei girondini - ...poporului!, ziar iacobin editat de Marat în timpul Revoluției Franceze (pl; nearl).

VERTICAL: 1) Om politic român asasinat de membrii organizației "Garda de Fier" în septembrie 1939 - Paul Cernovodeanu. 2) Împărat roman de o imoralitate notorie, ucis împreună cu mama sa în anul 222, după care conspiratorii le-au aruncat în Tibru cadavrele - Pentru. 3) Zaharia Enescu - Fiul nelegitim al lui Priam, ucis de Agamemnon, după spusele lui Homer - Ministru bavarez asasinat în momentul cînd își încheia discursul în Parlament, de către măcelarul Alois Linder, la numai cîteva clipe după atentatul comis de altcineva împotriva adversarului său politic Kurt Eisner. 4) Alianță politică și militară Roma-Tokio-Berlin - Denumirea operațiunii cuprinzînd planul (nereușit) de atentat la viața generalului Charles de Gaulle - Constantin Dima. 5) Consilierul Ambasadei germane la Paris, împușcat în ziua de 7 noiembrie 1938 de către tînărul evreu Herschel Grynszpan, pentru a-și răzbuna coreligionarii masacrați de naști la granița cu Polonia - Mama lui Cezar. 6) Împărat roman care a ordonat uciderea propriei sale mame Agrippina, pentru a scăpa de tutela politică a acesteia - Tudor Constantin - Localitate în Franța. 7) Frontul Democrat Național - Aliflie - Oraș iberic la poalele Pirineiilor. 8) Oficiul Regional de Aproximare și Desfacere (od.) - Ieșit din baie - Otrăvit și pia-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												

sat în virful unei umbrelor, a cauzat moartea scriitorului bulgar Gheorghe Markov, asasinat pe străzile Londrei, de guvernul comunist de la Sofia, cu complicitatea Moscovei, în anul 1978. 9) Intrarea în Rucăr! - Unul dintre cei șase conspiratori din grupul italianului Felice Orsini, care în ziua de 14 ianuarie 1858 a încercat să-l asasineze pe împăratul Napoleon al III-lea al Franței, în timp ce acesta se îndrepta spre Opera din Paris - Localitate pe Somme, în închisoarea căreia au stat alți Ioana d'Arc, cit și prințul Charles Louis Bonaparte, viitorul împărat Napoleon al III-lea al Franței. 10) Organizată din timp în jurul unei personalități importante, pentru a se evita riscurile unui eventual atentat - A deștepta din somn. 11) Marele nostru istoric, victimă a unui odios atentat comis de legionari lângă comuna Strejnic, în noaptea de 27 spre 28 noiembrie 1940 - Întăritor. 12) Localitate de tristă faimă din Bosnia, unde la 28 iunie 1914 tînărul Gavrilo Princip l-a asasinat pe arhiducele Franz-Ferdinand și pe soția acestuia, ducesa Sofia, atentat care a avut ca urmare declanșarea peste puțin timp a primului război mondial - Centru fizic!

Dicționar: UZY, OSCA

Andrei CIURUNGA

Soluția careului Brașovul medieval: TESĂTOR - ALB - ACUM - CORONA - RĂDĂCINA - GS - ATA - IN - UN - T - BENKNER - OSI - IRE - A - CANTO - RIZA - MARTIN - SN - NOI - SEC - EAT - GHE - RLD - I - ȘCOALĂ - AA - NEGRI - TURC

Soluția jocurilor din nr. trecut:
p. 67 minotaur (M - ÎN - O/T - AU - R)
p. 53 Cezar (CE - ZAR)

SEPTEMBRIE
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● O anchetă organizată în lumea scriitoricească bucureșteană în legătură cu întrebarea: Poate fi adus Eminescu pe scena Teatrului Național? se soldează, printre altele, cu următoarele răspunsuri contrastante: Tudor Arghezi: „Este inutil și abuziv de a recurge la figura lui Eminescu, cînd aveam atîtea subiecte banale care pot deveni frumoase prin transformarea scriitorului”. Al. O. Teodorescu: „În conștiința populară, Eminescu este și trebuie să rămînă un simbol și o figură de legendă. Pe scenă se aduc oameni nu eroi, nici zei, măcar că personajul principal se numește impropriu «eroul»”. Tudor Mușatescu: „Orice personaj din patrimoniul național și spiritual al unui neam poate fi adus pe scenă, dacă autorul a putut găsi, în viața sau în legenda acestui personaj, elementele unui conflict dramatic susceptibil să suporte examenul rampelor, tot așa cum — într-o carte — aceeași viață se poate constitui în materialul literar al unei «vieți romănăte»”.

● Legăturile cu trupele aflate departe de țară, între Don și Voiga, devin tot mai nevoioase. De aceea, la 2 septembrie 1942, Direcțiunea Generală P.T.T. aduce la cunoștința publicului că „pînă la noi dispozițiuni nu se mai admit la expediere nici un fel de colete destinate ostașilor de pe front”.

● Privățiunile legate de mersul războiului pe frontul de răsarit se fac tot mai puternic simțite. Un comunicat al Subsecretariatului de stat al aprovizionării transmis tuturor ziarelor, tot la 2 septembrie, anunță: „Art. 1. Cu începerea de la data publicării prezentei decizii în Monitorul oficial consumul de carne proaspătă de bovine și porcine este permis în toată țara numai în zilele de joi, sîmbătă și duminică. În celelalte zile ale săptămînii, restaurantele,

în plină desfășurare a operațiilor militare, semnalate continuu în presa bucureșteană, economistul dr. N.C. Angelescu, în articolul *Urmările financiare ale războiului*, apărut în revista *Vremea* din 27 septembrie, atrage atenția asupra unui aspect al conflagrației mai puțin discutat: „Actualul război mondial constituie un eveniment fără precedent — nu numai prin spectaculoasa desfășurare a ostilităților și prin incalculabilele efecte ce va avea asupra soartei noastre, a tuturor — dar mai ales prin uriașele cheltuieli necesitate de finanțarea lui. Sumele cheltuite pînă acum — în cei trei ani care au trecut din septembrie 1939, cînd cel de-al doilea război mondial și-a început cariera-i nefastă — au depășit cu mult pe acelea angajate în primul război mondial.

Cu fiecare zi care trece — chiar atunci cînd comunicatele oficiale anunță o stagnare a operațiilor militare pe toate fronturile — sargina financiară a statelor beligerante crește în proporții nemaîntinse pînă acum. Menținerea a milioane de oameni sub arme, înzestrarea armatei cu material de război de toate categoriile, întreținerea unui sistem de transporturi cît mai perfect — iată cîteva numai din capitolele care absorb sume considerabile. După cum atît de just scria de curînd Claude Farrère «pentru a ucide odinioară un om, era nevoie de greutatea lui în plumb materializată în gloanțe, astăzi este însă nevoie de greutatea lui în aur fin exprimată în bomba de avion, torpile și rachete».

Venitul național al tuturor țărilor — chiar al celor zise neutre — care se mîngîie la gîndul că nu participă direct la ostilități este absorbit aproape în întregime de nevoile financiare ale statului. Standardul de viață al populației civile este redus tot mai mult în folosul exclusiv al conducerii războiului.

Fondurile rezultate din impozite nu sînt însă nici pe departe suficiente pentru a procura statului sumele de care are nevoie. De aceea se recurge la oficiul creditului, care duce tot greul laturii financiare a războiului¹. În concluzie, ca exemplu, N.C. Angelescu în *Anglia*: „După cum reiese din cifrele publicate de tezaurul britanic, războiul a costat pînă acum pe Anglia suma fantastică de 8,6 miliarde de lire sterline; costul lui zilnic este de 12 milioane de lire, dintre care aproape 10 milioane sînt consacrate cheltuielilor de înarmare. Acesta este, după cum a declarat dl. Kingsley Wood, cel mai scump război din întreaga istorie a Angliei”.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Mareșalul
Ion Antonescu
și prof. Mihai Antonescu
la Expoziția
Agricola

Semnănd apariția volumului de corespondență a economis-
tului transilvănean Visarion Roman cu Gheorghe Bariț și
Iosif Hodoș, ediție prevăzută cu un amplu comentariu de Vasile
Netea, *Revista Fundațiilor Regale*, din septembrie 1942, subli-
niază aportul editorului la lămurirea unor aspecte mai puțin cu-
nosute ale luptei de eliberare națională a românilor din Transil-
vania: „Interesul deosebit al corespondenței de față — remarcă
Ion Ștefan, autorul recenziei — constă în accentuarea importan-
ței contribuției a economiștilor transilvăneni, fie ei întemeietori de
bănci, de asociații meșteșugărești, fie teoreticieni, la menținerea
elementului românesc din Ardeal, pentru că prin intermediul in-
stituțiilor bancare, întemeiate de economiști, au putut foștii jo-
bagi români, cu care se putea face o revoluție, dar nu se putea
înjgheba o alcătuire politică, cum remarcă Iorga, să redevină
treptat proprietari de pământ. Într-adevăr, subliniază V. Netea,
„abia după apariția băncii *Albina* în 1872 și a zecilor de institute
financiare ce i-au urmat, țărănimea română din Transilvania a
pornit acea cuceritoare ofensivă pentru cucerirea de drept a pământului strămoșesc, despoind, cu banii în mână, pe risipitorii la-
tifundiați. Odată cu aceste institute a apărut apoi și acea susți-
nută ajutorare financiară a tuturor asociațiilor noastre culturale,
precum și a bisericilor și a școlilor de tot felul, dînd astfel naș-
tere acelei vertiginoase afirmări culturale ce caracterizează viața
Transilvaniei în ultimele trel pătrare de veac”.

In același număr al revistei se găsește și o admirabilă con-
fesiune a lui Gala Galaction despre anii copilăriei și ai primei
lui tinereți, din care extragem: „Eram în clasa a șasea de li-
ceul. Pe lângă prietenii făcute în internat, am încheiat noi prie-
tenii. Cu N.D. Cocea fusesem coleg în clasa a treia. Era și el in-
tern, dar a stat puțin; ne-am reîntîlnit, încă o dată, tot la liceul
Sf. Sava, în clasa a șaptea. M-am întîlnit în cercul extraordinarului
Alexandru Macedonschi, cu Tudor Arghezi. Ceva mai tîrziu,
ne-am legat, cîte trei, prieteni cu Vasile Demetrius.

Arghezi, Cocea și Demetrius, toți laolaltă și fiecare în parte, cu
prietenia lor inalterabilă, au făcut, în largă măsură, podoaba și
mingiiera vieții mele de scriitor. Timp de patruzeci și mai bine
de ani n-am avut cu nici unul dintre ei nici o ceartă, nici o în-
străinare. Ceasurile grele n-au lipsit, ispitele și durerile vieții nu
ne-au cruțat. Dar am păstrat prietenia mea față de ei cu o vigi-
lență adevărată sacerdotală. Era, pentru noi, un fel de capital com-
un, un fel de energie folositoare fiecăruia.

Contractul nescris al acestei prietenii ne-a dat puterea să rămî-
nem independenți și să nu căutăm adăpost în nici un cenuclu li-
terar. Directorii revistelor care ne-au găzduit vremelnice au văzut

Cronică mărunță

berările și orice alte localuri de
consum, precum și magazinele de
desfacere, nu pot servi decît
carne atumată, slănină atumată
sau sărătă și mezeluri”. Începînd
cu data de 19 septembrie, fabrica-
rea și consumarea prăjiturilor pre-
parate din făină de grâu sau de
orz este permisă, în coafetării și
patiserii, numai două zile pe săp-
tămîna: sîmbăta și duminică.

• Un puternic incendiu aler-
tează toată Calea Victoriei. Res-
taurantul-berărie „Royal”, situat
pe Calea Victoriei, colț cu strada
Sărindar, este complet mistuit de
flăcări. Focul se extinde și asupra
etajului întâi, unde se află „Cafeul
Cuban”. Proprietarii acestuia
scapă cu viață numai datorită fap-
tului că sare în stradă. În schimb,
un rîndaș, de 24 ani, este complet
carbonizat. Pagubele materiale
sînt evaluate la peste cinci mi-
lioane lei.

• Un număr de 77 lăptari găști
că vînd în piețele Bucureștiului
lapte falsificat sînt internați în la-
gar pe timp de un an. Ziarele din
6 septembrie 1942 publică numele
celor pedepsiți.

• La rubrica De pretutindeni
din ziarul *Timpu*, cu data de 6
septembrie 1942, citim următo-
rea știre valabilă și astăzi: „De ce
este mai sănătoasă piinea rece”.
Iar argumentele invocate sînuu
astfel: „În timp ce piinea proaspă-
tă formează, cînd este meste-
cată, buclăi tari, sîrăce în aer,
care lasă să pătrundă încet per-
sina în stomac, piinea rece ajunge
la digestie în particule mult mai
fine, amidonul se descompune și
astfel alimentarea este superioară
calitativ”.

• Și tot în aceeași zi, dar în ul-
tima pagină, de știri externe, zia-
rul *Timpu* anunță: „Trupele ger-
mane au intrat în periferia de vest
a orașului Stalingrad”.

• Comandamentul Militar al
Capitaliei anunță că în perioada
7-20 septembrie 1942 va fi organi-

SEPTEMBRIE
1942

Pavilionul
Bailor
din Vatra Dornei

Cronică măruntă

zat un sever control de verificare a măsurilor de camuflare a luminilor la imobile și vehicule.

Publicul și instituțiile publice sînt prevenite să verifice „materialele de camuflare”, întrucît organele de control sînt investite cu dreptul de a-l ridica imediat pe cel găsit în culpă; ei vor fi deci judecați în stare de arest.

Cu același prilej sînt reamintite și sancțiunile de care sînt pasibili vinovații: închisoare corecțională de la 6 luni la 4 ani.

● La 19 septembrie 1942, scriitorul Ion Agărbiceanu declară revistei *Vremea*: „Cît mă privește pe mine, cel șalzei de ani nu-l încă o povară, mulțumită lui Dumnezeu. Ba mi se pare uneori că am încă mult de lucru în viață. Văd parcă de la mari înălțimi și pătrund și înțeleg mai adînc tragedia omenească ce, în această vreme, e lupta cea mai mărească ce se dă în Univers... E vreunul care scrie mai bine decît mine? Cu atît mai bine Tărlî și lui, cu atît mai bine. Și apoi mai știu că „eternitatea” e una singură — în spiritul nemuritor”.

● Anunțînd că Mahatma Gandhi se află din nou închis de autoritățile coloniei engleze din cauza luptei sale pentru independența Indiei, ziarul *Curentul* relatează, sub titlul *Omul care n-are nevoie de cartea, regimul de viață pe care înțelege să-l ducă el, la vârsta de șaptezeci și trei ani*: „Dimineața zece minute rugăciune, o jumătate de litru lapte de capră și patru portocale. La prînz, zece minute rugăciune, o jumătate litru lapte de capră, 250 gr. struguri și două pere. Seara, treizeci de curmale, o linguriță de pastă de migdale, o lapă-tucă și patru pâlișoare roșii”.

● Printr-un comunicat datat 17 septembrie 1942, Ministerul apărării naționale, prin Marele Stat Major, face cunoscut următoarele: „1. Toți evreii care în cursul anului 1942 au împlinit sau vor împlini 18 ani se vor prezenta pînă

în noi, întotdeauna, colaboratori liberi, nesolidari cu bisericuțele lor. Ne știam legați noi între noi, ne prețuiam și eram imens incredințați că vom cuceri, într-o zi, cununile notorietății. Dar credințele noastre întime, gusturile noastre, simpatia noastră, planurile noastre de viață, peripețiile și durerile prin care era să trecem fiecare... ne despărteau și ne-au despărțit de-a pururi.

În fresca mea literară *La răsplată de veacuri* am căutat să rechem, dar și să transfigurez zilele, preocupările, figurile și contractul prieteniei noastre, încheiat în cei din urmă ani ai secolului trecut”.

Puțini sînt, fără îndoială, aceia care mai știu astăzi că delicatul poet și atît de reabilul și spiritualul epigramist Cincinat Pavelescu a fost martor al revoluției ruse din 1917.

Împrejurările care l-au dus în Petrogradul revoluționar au fost povestite chiar de poet prietenului său Basil Clénay care, la rîndul lui, le-a relatat în ziarul *Curentul* din 22 septembrie 1942. Iată-le, deci, în versiunea acestuia: „Prin mijlocirea lui Take Ionescu și Mișu Cantacuzino, miniștri în cabinetul de concentrare, aflați la Iași în timpul refugului, Cincinat obținuse autorizația să meargă la Paris, spre a se alia grupului de intelectuali aflați acolo în vederea unei intense propagande naționale și pregătirii terenului pentru conferința păcii.

Acolo se aflau Octavian Goga, Alexandru Vaida-Voevod, Jean Th. Florescu, dr. Demetrescu-Brăila, Constantin Mille, Pavel Brătesanu și mulți alții.

Nu era altă cale de mers la Paris decît drumul destul de lung și de ocol prin partea de nord a Rusiei. Așa se făcu că în ajunul revoluției găsim pe maestrul Cincinat rătăcind hoinar pe străzile Petrogradului. Cît timp a stat la Petrograd, toate diminețile le petrecea în vasterle săli ale muzeului [Ermitaj], iar după-amiezele, în mod obișnuit, se preumbla pe neîntrecută în frumusețe «Perspectiva Nevsky», artera cea mai umblată din capitala Rusiei țariste. Dar întîrzierea aceasta a fost cu ghinion, deoarece într-o dimineață a constatat cu stupefacție că ghietele și costumul de haine lăsate în ajun în fața ușii camerei de la hotel, spre a fi curățate potrivit obiceiului, au dispărut fără urmă.

Zadarnic s-a plîns direcției hotelului Astoria — unde era găzduit — unul din cele mai elegante și moderne din Petrograd. Direcția amabilă și preventivă a dat explicații, a promis, dar nu a fost în stare să restituie nici efectele pierdute, nici costul lor, atît de multe reclamații aveau de satisfăcut.

Și nefericitul trubadur a fost silit să poarte smochingul și să circule ziua, astfel îmbrăcat, întocmai ca chelnerii și țătarii”.

Consemnăm, în continuare, alte cîteva evenimente aflate în paginile presei de acum 50 ani:

● Toate ziarele din 10 septembrie primesc spre publicare ur-

Magdalena
Radulescu:
Portret și...

Compoziție

mătorul comunicat, din care spicuim: „Domnul mareșal Antonescu a dispus a se face cercetări în legătură cu articolul *Un caz de speculă dublat de o neobrăzată îndrăzneală*, apărut în ziarul *Timpul* din 2 august 1942.

În cuprinsul acestui articol se aduceau grave învinuiri patronului bodegii Istru din blocul Bavaria din Capitală.

Făcându-se cercetări, de către un organ de control al Președinției Consiliului de Miniștri, s-a constatat că cele scrise în ziar nu corespund adevărului. Articolul a fost scris din răzbunare de ziaristul V. Făgărășanu, care a provocat scandal la bodegă, fapt pentru care a fost reclamat la prefectura poliției.

Pentru faptul de a fi scris neadevăruri, abuzînd de situația sa de gazetar, fapt pedepsit de lege, din ordinul domnului mareșal Antonescu ziaristul V. Făgărășanu este internat în lagăr.

Se atrage în același timp atenția ziarelor și ziaristilor că din ordinul conducătorului statului, scrisul lor este urmărit de aproape de Serviciul presei din Președinția Consiliului de Miniștri.

● La împlinirea a 80 de ani de la înființarea Înaltei Curți de Casație, un amplu studiu semnat de Ion V. Gruia, în ziarul *Curentul*, semnaleză profunda semnificație a acestei aniversări: „La răgazul istoric al sărbătorii de azi se cuvine să privim lucrarea dăruită țării de truda celor opt decenii în care s-a jertfit de atâtea ori în tăcută și mindră contribuție personală viața atitor mari jurisconșulți și cărturari, să cercetăm monumentul ei jurisprudențial, doctrina vie statornicită în interpretarea legii și a dreptului”.

● La 10 septembrie se stinge din viață Constantin Meissner, pedagog de mare valoare, dascăl al multor generații, de mai multe ori ministru (al industriei și comerțului, lucrărilor publice și comunicațiilor), președinte al Camerei Deputaților, membru al *Junimei* și frecvent colaborator al *Convorbirilor literare*.

Într-un articol din *Timpul*, publicistul George Ivașcu, care l-a cunoscut personal pe profesorul ieșean, îl evocă astfel: „O mare pildă de echilibru interior îți inspira orice prilej de întîlnire cu prietenul atît de prețuit al lui Titu Maiorescu. Acest echilibru părea acela al unui filosof stoic și poate așa se explică, între altele, și apropierea lui — în politică — de structura rece, închisă în sine, a lui Averescu.

Dragostea de oameni a lui Constantin Meissner se concentrase după trecutul război într-o școală de îndreptare a minorilor, la Copou. Vocația de pedagog a lui Meissner era dublată de o minuțioasă pregătire științifică. Mai presus de orice însă, omenia era factorul cel mai fecund al pedagogiei lui, după cum ea constituia elementul fundamental al caracterului său.” ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTA

Cronică maruntă

la 15 octombrie a.c. la cercurile de recrutare respective spre a fi înscrisi și repartizați pentru muncă obligatorie; 2. De asemenea, se vor prezenta tot pînă la aceeași dată, pentru recensămint, toți evreii care vor împlini vîrsta de 19 ani în cursul anului 1943, cunoscînd că obligațiunile de muncă pentru aceștia încep cu data de 1 aprilie 1943; 3. Cei care nu se vor prezenta pînă la data susmenționată vor fi sancționați cu trimiterea în Transnistria, împreună cu familiile lor”.

● Începutul toamnei aduce, ca în fiecare an, reluarea stagiunilor teatrale. Și deși țara se află în cîlestă într-un război care-i impune sacrificii tot mai grele — ori poate tocmai de asta — bucureștenii apreciau, se pare, foarte mult spectacolele de comedie și revistă. Astfel, Teatrul Savoy, de sef conducerea lui C. Tănase, anunță prelungirea reprezentațiilor cu Apartamentul 54, „excelenta comedie muzicală a d-lor St. Cristodolu și V. Vasilache”. Teatrul Comedia, director Sică Alexandrescu, sărbătorește „un mare triumf” cu cea „mai bună comedie din stagiune”. Stăpinul sint eu — interpretată de G. Timică, R. Bulinski, Silvia Dumitrescu, Angela Mateescu ș.a. Trupa „Alhambra — N. Vlădianu” juca „celebra comedie de uriașă montare Vinzătorul de pasări”. În fine, Teatrul nostru juca seară de seară *Bărbatul — comedie dramatică de Deny Amiel* — cu Dina Cocca, Al. Critico și Tanți Cocca.

● Comisia de control pentru literatura de aventuri decide, în ședința din 15 septembrie 1942, a primărea următoarelor colecții de romane polițiste și detectiv: Fama, Colecția romanelor de dragoste, Femei extraordinare, Colecția As de pică și Colecția Vampir. În vederea lichidării stocurilor existente, comisia de control acordă editorilor un termen de 60 zile de la data luării hotărîri.

DRESDA

SAU MAREA CONSPIRAȚIE A TĂCERII

DAVID J. IRVING

Pînă în ziua de azi nu există o singură declarație oficială a guvernului britanic privind distrugerea Dresdei¹. A fost transmisă la BBC, la 14 februarie 1945, în buletinul de știri de la ora 18.00. În ea se spunea:

„În cursul nopții precedente și în această dimineață, bombardiere britanice și americane au aplicat lovituri puternice, în centrul Germaniei, lovituri promise de conducătorii aliați rușilor, la Ialta. În timpul nopții, R.A.F.-ul a trimis 800 de aparate asupra Dresdei, capitală a Saxeiei, ce se află în afara sectorului de atac al trupelor sovietice ale mareșalului Konev. Acesta a fost primul mare atac întreprins de Bomber Command asupra acestui oraș industrial. Incendii de o intensă concentrare s-au aprins în centrul aglomerației urbane.”

Buletinul de știri descria apoi Dresda ca „un mare

oraș industrial”, comparabil, ca importanță, cu Sheffield, centru al industriei oțelului britanic. Pentru prima oară, guvernul declara deci că acest atac fusese promis rușilor la Ialta. Dar și pentru ultima oară. Această precizare a dispărut din toate buletinele ulterioare.

Tăcerea autorităților a dat naștere la nenumărate zvonuri privind motivele acestui atac misterios asupra unui oraș de artă de pe Elba, atac ce a costat viața a peste o sută de mii de persoane: refugiați, femei, copii, prizonieri de război, civili, soldați, răniți și bolnavi din foarte multe spitale.

Pe fondul acestei tăceri, responsabilitatea îngrozitorului masacru a fost imputată poporului britanic, dar, în realitate, acesta nu a vrut niciodată să comită un asemenea act barbar împotriva umanității.

Vestea despre inimaginabi-

lele distrugeri de la Dresda a provocat un veritabil șoc în rîndul numeroșilor și influenților prieteni din lumea întreagă a acestui oraș, de o excepțională frumusețe. Revistele britanice și americane au protestat, în cercuri foarte înalte. Presa din țările neutre a publicat, indignată, lungi și emoționante relatări ale unor martori oculari. Winston Churchill, furios, a scris o notă șefilor săi de stat major, în care se distanța de această acțiune nesăbuită a bombardierelor sale.

„Se pare că a venit momentul să ne întrebăm dacă trebuie să bombardăm orașele germane pentru a spori efectul de teroare, chiar dacă există alte motive pentru aceste atacuri. Distrugerea Dresdei conduce la grave întrebări privind ducerea războiului cu bombe de către Aliați. Consider necesar să concentrăm puternic aceste atacuri asupra unor obiective

¹ Reproducem acest fragment din lucrarea *La Destruction des villes allemandes* (traducerea franceză a volumului *Und Deutschlands Städte starben nicht*, apărut la Zürich), semnată de cunoscutul istoric militar britanic David J. Irving, autor al multor studii — în limba engleză și germană — privind al doilea război mondial, titluri între care amintim: *Die Geheimwaffen des Dritten Reichs*; *Accident. The Death of General Sikorski*; *The Destruction of Convoy PQ 17*; *Die Tragödie der Luftwaffe. Aus den Akten und Erinnerungen von Feldmarschall Milch*; *Hitler's War*; *Hitler und seine Feldherren*. Subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

În pp. 84 și 85: același cartier după bombardarea orașului, respectiv după înălțarea ruinelor. Între ele o statuie supraviețuitoare — ingerul de la Primăria orașului.

militare ca industria petrolieră și căile de comunicație situate imediat în spatele fronturilor, în loc să efectuăm bombardamente de teroare nesăbuite, oricât de impresiionante ar putea fi ele".

Înțelesese astfel să proclame în fața istoriei că nu avea nimic de-a face cu această distrugere a Dresdei și chiar o dezaprobase categoric. Totuși, cîteva lucruri extraordinare s-au produs: mareașul aerului Portal, șeful de stat major al Aerului, l-a constrîns pe primul ministru să retragă această notă.

Marii comandanți ai R.A.F.-ului au încercat o vie

indignare, căci Churchill părea a vrea să arunce în întregime asupra lor răspunderea acestui război al bombelor, al cărui adevărat inițiator era el.

Ordin de la Churchill

De la începutul ofensivei sovietice, în ianuarie 1945, milioane de refugiați au părăsit provinciile răsăritene ale Germaniei ca să ajungă în centrul țării. În cîteva zile, numai în Dresda se numărau peste 500 000 persoane, găzduite pe străzi sau dormind pe paie în imensele centre de ajutorare. Autoritățile munici-

pale le-au limitat sejurul la 72 ore, dar încet-încet aproape nimeni nu respecta acest ordin. Dresda constituia un fel de paradis pentru acești refugiați: rămăsese total neatinsă, cu buticurile și magazinele sale încă impresionant de divers aprovizionate și cu toate geamurile păstrate la ferestre. Dar Dresda, această Florență a Elbei, ce atrăgea ca un amant, avea să le provoace moartea, căci ea constituia un obiectiv real pentru un mare atac.

În seara de 25 ianuarie 1945, telefonul a sunat pe biroul ministrului britanic al Aerului, Sir Archibald Sinclair. Winston Churchill, care se pregătea să plece la laltă, s-a prezentat. Dorea să-i oblige pe ruși să facă concesiile, ușurîndu-le, printr-un ajutor militar, rapiditatea înaintării.

— Ce aveți ca planuri pentru a-i distruge pe germani în timpul retragerii lor din Breslau? a întrebat el.

— Nu sînt foarte bine informat despre acest subiect, s-a eschivat ministrul.

Bineînțeles că el știa foarte bine că nimeni la statul major al R.A.F.-ului nu se gîndea să-i ajute pe ruși, căci străpungerea pe frontul occidental nu fusese încă realizată. Dar știa la fel de bine, din experiență, plăcerea pe care o avea Churchill să se amestece în planurile militare... cînd nu se desfășura totul cu viteza cu care ar fi vrut el. Sir

Archibald Sinclair vroia deci să cîștige timp.

— Statul major al Aerului vă va trimite un răspuns detaliat, a spus el.

Acest stat major nu aștepta nimic bun de la atacurile efectuate pe îndepărtatul front oriental. El propusese „un mare atac asupra Berlinului, altele asupra Dresdei, Chemnitzului și Leipzigului, acolo unde se putea perturba serios evacuarea din regiunile de est”, dar numai cînd n-ar mai fi rămas de distrus o rafinărie de petrol, o fabrică de avioane de vînătoare cu reacție, un șantier de submarine, acestea avînd prioritate absolută pe lista obiectivelor. Era un refuz politicos, Churchill nu era satisfăcut de el. I-a spus, atunci, ministrului Aerului, pe un ton sarcastic:

— Nu vă întreb cum s-ar putea accelera retragerea germanilor din Breslau. Aș vrea să știu dacă Berlinul și alte mari orașe din Germania orientală nu pot fi considerate la ora asta obiective interesante în mod deosebit. Aș fi fericit dacă s-ar studia această posibilitate. Vă rog să-mi aduceți la cunoștință miine ce se are în vedere să se întreprindă.

Era un ordin. Statul major va rămîne totuși pe pozițiile sale. El i-a spus lui Sir Arthur Harris să bombardeze Berlinul, Dresda, Leipzig și alte orașe ale Germaniei centrale... în condițiile cînd ar fi avut de distrus toate obiecti-

vele mai importante.

La Cartierul General al lui Bomber Command se vor găsi cu febrilitate informații despre Dresda. Era prima oară când se vorbea despre ea ca obiectiv. Până și zborurile de hărțuire ale Mosquito-urilor o cruțaseră. Nu exista nici o hartă detaliată.

În 1943, câteva aparate Mosquito luaseră fotografiile de la mare altitudine. Nu se făcuseră probe pentru a servi la studii. Atacul contra Dresdei părea undeva foarte departe.

Dar în acele zile, Roosevelt și Churchill s-au întâlnit la Malta, pentru a-și pune de acord politica înaintea conferinței cu Stalin¹. În același timp, șefii de stat major s-au întreținut între ei despre ultimele eforturi ce erau de făcut pentru a îngeunchea Germania. Aveau de discutat cereri cu caracter politic, formulate de șefii de stat pentru a ușura negocierile cu sovieticii, care se vedeau tot mai dificili și intransigenți. Șefii de stat major ai Aerului s-au înțeles să dea noi instrucțiuni aviatorilor lor. Uzinele de hidrogen și rafinăriile își păstrau prioritatea, dar, cum timpul nefavorabil nu permitea să fie lovite aceste obiective de dimensiuni relativ reduse, bombardierele britanice și americane au atacat Berlinul, Dresda, Leipzig și Chemnitz. Conform acestor instrucțiuni, peste o mie de Fortărețe zburătoare au bombardat Berlinul pe 3 februarie 1945. Câteva zile mai târziu, mareșalul Aerului Harris a primit ordinul formal de a ataca Dresda. El i-a spus de îndată adjunctului său, Sir Robert Saundby:

— Încercați să aflați de ce a căpătat acest oraș o asemenea importanță. Trebuie cel puțin să știm unde urmează să cadă bombele noastre.

Mareșalul Aerului Saundby nu i-a dat explicația cerută.

— Serviciul nostru de informații nu știe nimic despre

Dresda, i-a spus șefului său. Din câte am putut afla, orașul nu pare a servi drept centru de concentrare pentru trupe. Acum este încărcat cu sute de mii de refugiați, venind dinspre est.

Harris și-a mușcat buzele, a ezitat o clipă, apoi a ridicat receptorul și i-a sunat pe ministrul Aerului. Pe un ton iritat, a întrebat pentru ce era absolut necesar să fie bombardată Dresda. Un înalt funcționar i-a răspuns, după unele ezitări, că ar trebui să transmită această întrebare unei autorități competente.

— Înutil, a spus Harris. Spuneți-mi numai cine a dat ordinul acestui atac. O să mă adresez lui direct.

După câteva secunde, a pus receptorul jos, încet, apoi i-a spus adjunctului său:

— Churchill personal a dat ordinul.

Meteorologii amină

Mareșalul Saundby, actualmente în retragere, într-un mic sat din Berkshire, mi-a declarat:

— Nici Harris, nici eu n-am fi vrut acest atac. Harris l-a contactat imediat pe Churchill. El i-a spus foarte franc că acest atac contra Dresdei era departe de a ne place și l-a întrebat care îi era scopul. Trebuie să îl cunoaștem, i-a precizat el, pentru a găsi punctul vizat. Primul ministru i-a răspuns că ar vrea să dea rușilor o dovadă a dorinței noastre de a-i ajuta și, în același timp, să le facă o demonstrație de forță. Nu am aflat nimic mai mult despre obiectul atacului, dar ordinul formal ne-a fost reiterat. Fronda noastră n-ar servi la nimic. Cu inima grea, am înscris Dresda pe lista de obiective...

Dresda a beneficiat de o aminare, pentru că nori groși de iarnă au acoperit întreaga Europă. Ultimele pregătiri au fost însă efectuate. La Moscova, generalul de aviație american Edmund B. Hill, din misiunea militară, a informat oficial armata roșie că Flotila 8 de bombardiere americane urma să atace instalațiile fe-

roviare din Dresda la 13 februarie în zori. Dar, la această dată, stratul de nori păstra unul sau doi km grosime. Generalul Hill a primit un mesaj: „Atacul replanificat pe 14. Informați-i pe sovietici”.

17 ani mai târziu, directorul Institutului de economie de război din Moscova a încheiat prin a răspunde la întrebările mele insistente. „Este exact. Americanii ne-au prevenit în două rânduri că vor bombarda Dresda”.

Nici armata roșie, nici guvernul sovietic nu au protestat pe lângă generalul Hill. Cea mai mică obiecție venită din partea lor i-ar fi făcut pe comandanții bombardierelor să-și retragă un ordin dat de ei împotriva voinței lor. Cu acest fapt, ei au pierdut orice drept să se prezinte, în consecință, ca adversari hotărâți ai războiului cu bombe.

Deasupra Germaniei centrale norii au început să se împrăstie în după-amiaza de 13 februarie. „Începând de la ora 21, cerul va fi degajat mai multe ore deasupra Dresdei”, a anunțat meteorologul. Mareșalul Aerului Harris a mai ezitat încă o clipă, apoi s-a ridicat de la bătrînul lui birou.

— Domnilor, a spus el, vom ataca Dresda în această noapte. Nu văd nici o rațiune a acestui atac, dar mi s-a ordonat de la instanțe superioare.

Nimeni nu-și amintește să-l fi auzit pe mareșalul Harris făcînd un asemenea comentariu într-o altă ocazie. În Memoriile sale, el se mîrginește să spună: „Oameni mult mai importanți decît mine au considerat la acea epocă atacul contra Dresdei o necesitate militară”.

El a explicat tactica de urmat. Atacau două formațiuni. Prima se compunea din faimoasa Flotilă 6, ale cărei lansări concentrate aduseseră deja moarte unei întregi serii de orașe germane. Ea urma să lovească la 2.15, care era ora H. După o pauză de trei ore, a doua formațiune, cu un efectiv dublu, își făcea și ea apariția. De câteva luni,

¹ Este vorba despre 30 ianuarie-2 februarie 1945, cînd, în drum spre Italia, cei doi se oprișeră la așa-numita întîlnire „Cricket”.

această tactică a atacurilor duble nocturne adusesese succese frumoase lui Bomber Command.

Totuși, nimeni, la cartierul general, nu își imagina rezultatul îngrozitor pe care avea să-l obțină aceasta, căci mareșalul Harris nu și-a angajat toate mijloacele. O flotilă întreagă și-a destinat-o atacării rafinării de la Böhlaus.

Măsurată la scara efectivelor, operațiunea se clasa la capitolul „mare atac normal”. Kölnul, de pildă, suferise zece de atacuri de forța celui de la Dresda. Dar aceste atacuri îi învățaseră pe locuitorii Kölnului ce trebuiau să facă pentru a supraviețui. Această experiență le lipsea total celor de fel din Dresda, ca și miilor de refugiați care se imbulzeau în oraș.

La aerodromul Conningsby tânărul locotenent-colonel Maurice A. Smith, pilot pe un Mosquito, a primit instrucțiuni de la comandantul Flotilei 5, care i-a spus că ei nu cunosc practic nimic despre apărarea antiaeriană.

— Misiunea noastră constă în distrugerea căilor de comunicații ale orașului, a spus generalul.

— Dacă aceasta este misiunea noastră, a observat apoi Maurice A. Smith, de ce Gara principală nu se află în sectorul nostru? De ce nu se vede măcar o cale ferată?

Generalul și-a dres glasul. Nu cunoștea — mai mult decât subordonatul său — rațiunea acestui atac și căuta doar să-l dea o explicație plauzibilă.

— Americanii vor ataca ziua instalațiile feroviare. Mare grijă ca un covor de bombe de o densitate egală să fie întins pe tot sectorul nostru. Veți avea 15 minute pentru asta.

La ora 17.00, cele 244 Lancastere ale Flotilei 5 au decolat din Anglia și au survolat Franța în formație strinsă, îndreptându-se spre Dresda. La 19.57 un aparat Mosquito KB-401, pilotat de lt. colonelul L. Smith, a plecat la rîndul său, urmat, două minute mai târziu, de celelalte șase Mosquito ale escadrilei sale.

A 173-a alarmă

Între timp, se găsisse o nouă motivare pentru atacarea Dresdei. De exemplu, directorul operațiunilor de pe terenul Oulton a declarat:

— Obiectivul nostru comportă toată suprafața construită a Dresdei. Cei care ar putea avea scrupule, morale să știe asta: după informațiile primite de la Ministerul Aerului, la Dresda s-ar afla pe lângă o uzină de gaze de luptă, o întreagă serie de mari fabrici de muniție.

După o asemenea declarație, nici unul dintre cei 4 000 oameni care au urcat în aparate nu putea bănui adevărul, și anume că la Dresda nu exista nici o fabrică de muniție, în schimb se găseau acolo foarte multe spitale și clinici.

În aceeași zi, orașul avea peste 1 milion de persoane. Coloane interminabile de mașini se grăbeau pe străzi, bară la bară. Oamenii mergeau pe jos, pe lângă cai costelivi. Femei și copii se înghesuiau sub prelate. Spectacolul unei imense fugi, unui imens exod. Nenumărați oameni se instalaseră în oraș. Nu era casă care să nu ofere adăpost refugiaților. Pretutindeni posturile de radio funcționau.

Deodată muzica a încetat. S-a auzit un tic-tac de deșteptător. Avioane inamice se apropiau de Germania centrală. Toate posturile au fost racordate pe unda de alarmă.

— Atențiune! Atențiune! a anunțat crainicul. Citeva avioane de hărțuire, semnate înainte în regiunea Hanovra-Brunswick, se găseseră deasupra orașului Magdeburg-Dessau. O mare formațiune de luptă se apropie de Germania de sud-vest.

La Gara principală, domnea o dezordine indescribibilă. Refugiați, soldați în permisie, femei, copii, funcționari se precipitau pe persoane. Trenuri se goleau de oameni și plecau din nou, fără oameni, pentru că nimeni nu voia să se întoarcă în est.

Printre refugiații din Silezia

se afla și Frau Hanne Kessler, al cărei soț era soldat la Dresda. În ianuarie, el îi scrisese:

— Vino aici cât mai repede posibil pentru că există o convenție conform căreia Dresda, ca oraș al artei, trebuie să fie cruțată.

Frau Kessler s-a înghesuit împreună cu cei doi copii mici ai ei, în lunga coadă formată în fața cabinelor telefonice. A reușit, în sfîrșit, să comunice cu soțul ei.

— Rămii cu cei doi micuți în adăpostul gării. Într-o oră voi fi lângă voi.

Hanne Kessler și-a privit ceasul. Era 21.30. Se simțea salvată.

Liselotte Seifert și-a ocupat postul la Centrala prefecturii, în fața microfonului, prin care informa posturi de poliție din Saxa despre situația aeriană. Nervoașă, a consultat pendulul 21.40. De zece minute nu mai primise nimic. Deodată a izbit-o un trosnet în cască. „Atențiune! Atențiune! Marta Heinrich!” Liselotte Seifert a trebuit să-și înghită de două ori saliva, înainte să transmită informația, pentru că Marta Heinrich desemna careul în care se găsea Dresda pe marea hartă a sistemului de pază.

Eva Miersch, în vîrstă de 19 ani, era telefonistă la centrala mare telefonică, situată în inima bătrînelui oraș. Lucrînd, colegile ei și ea, ascultau distrase radioul.

— Atențiune! Atențiune!... O mare formațiune inamică deasupra Germaniei.

Tineretele fete s-au uitat una la alta. Serviciul lor lua sfîrșit la ora 22.00, în 20 minute. Eva Miersch era deja cu gîndul la mica serată la care era invitată. Deodată sirenele au început să urle. Alarmă plină, fără avertisment.

Era a 173-a de la începutul războiului și Eva nu s-a îndoit un singur moment că n-ar fi falsă, ca și precedentele.

Și-a luat paltonul pentru a putea să se întoarcă direct acasă, apoi a coborît în centrala de siguranță, amenajată în aripa cea mai sigură a marii clădiri. 10 pînă la 12 fete

aveau acolo posturi, ca și ea. Pălăvrăgeau, animate, și rîdeau. De curiozitate, Eva și-a potrivit casca de ascultare pe circuitul comandamentului DCA. Toate bateriile fuseseră trimise pe frontul oriental, dar organizarea încă rezista.

La început, ea nu a auzit nimic. Apoi, deodată, o voce de bărbat, foarte agitată, a tipat: „Bombardierele își schimbă drumul... Se îndreaptă acum spre Dresda!” Îngrozită, cu o nuanță de neîncredere în voce, Eva a spus încet: „Iată-le! Apar!” Și-a privit colegile fără să se îndoiască că va fi singura supraviețuitoare.

Simbol al insanității militare

Din punct de vedere militar, atacul asupra Dresdei a constituit un veritabil non-sens. Aceasta a fost concluzia pe care a tras-o generalul german Erich Hampe în dimineața de 14 februarie. El comanda 40 000 oameni din unitățile tehnice și era însărcinat, de mai mulți ani, să mențină deschise căile de comunicații vitale de-a lungul și laturii Reichului, în ciuda bombardamentelor fără număr, sarcină de care s-a achitat atât de bine, încât marile comandanți aliați, după război, l-au calificat drept „autor al miracolului transporturilor germane”.

El a plecat din Berlin, cu mașina, în aceeași noapte. Când a reușit să ajungă la Gara principală din Dresda, în ciuda dărâmurilor, echipajele de salvare ale Wehrmachtului se aflau deja la lucru. Dar, la momentul acela, ele nu mai puteau salva decât morți. Un soldat a spus unui general că erau între 7 000 și 10 000 morți în adăposturile de la gară. Generalul a văzut personal oameni ridicînd cu lopata, într-un tren incendiat, cadavre de tinere din Hitlersjugend, pentru a le încălca în vagoane descoperite.

Oriunde te uitați, nu vedeai decât cadavre și iar cadavre. Gara din Dresda avea două niveluri, pentru trenurile de

mare circulație sus, pentru cele din regiune jos. Vagoanele gemînd de refugiați se găseau jos. Toate au fost lovite de al doilea atac și puțini dintre ocupanții lor au reușit să scape de moarte.

Generalul Hampe nu a crezut niciodată că atacul fusese dirijat contra rețelei ferate. Vederea căilor distruse, la Gara principală, nu l-a emoționat deloc. Specialiștii puteau să le repare într-un timp extrem de scurt. Dar el s-a nălmășit pentru podul feroviar de pe Elba. Distrugerea sa ar fi putut paraliza traficul prin Dresda vreme de câteva luni. El s-a grăbit să trimită un ofițer pentru a-l recunoaște și a afla, o jumătate de oră mai târziu, că singurul obiectiv militar important al orașului rămăsese neatins. Trei zile după atac, traficul funcționa la fel de bine ca înainte.

Dar cetatea barocă a Elbei, această comoară de arhitectură, era distrusă. Patru zile după atac, un locuitor al Dresdei scria familiei sale:

„M-am dus în Postplatz, în cartierul frumoaselor edificii baroce. Zwinger a ars, bineînțeles, dar îl calific repărabil. Bisericii Sofia gotică îi lipsește un turn. Palatul, castelul, Opera, satul italian, marile hotel Bellevue, Biserica catolică sînt arse și distruse. Marea cupolă de la Frauenkirche, cel mai caracteristic dintre monumentele Dresdei, este prăbușită. Noua Primărie arde și ea. Din turn nu am mai rămas decât scheletul de oțel, cu personajul ce ține mîna întinsă, salutînd sau binecuvîntînd orașul”.

Nimeni nu știe cîte victime au făcut aceste trei atacuri efectuate în mai puțin de 24 ore. Biroul de statistică al Reichului nu a funcționat decât pînă la 31 ianuarie 1945, apoi haosul ce s-a instalat în Germania l-a împiedicat să mai lucreze. Acest haos a avut asemenea proporții, încît a fost imposibil de stabilit numărul morților. Ruinele au fost atât de numeroase, încît multe pivnițe nu fuseseră deschise nici la sfîrșitul războiului. Căldura neobișnuită

din acea lună februarie 1945 a complicat și mai mult lucrurile.

Profesorul Hanns Voigt, care a creat un birou al disperaților la Dresda, pe care l-a condus pînă la 7 iunie 1945, este una dintre puținele persoane capabile să-și facă o idee mai apropiată de numărul real al victimelor. Cu cei 70 colaboratori ai săi, el a putut identifica în mod cert 40 000. Un număr considerabil de morți nu a putut fi identificat, alte mii nu au putut fi numărate: este vorba despre ocupanții pivnițelor, unde, după săptămîni întregi de muncă, echipajele de salvare nu au descoperit decât un pat de cenușă.

„N-aș fi crezut niciodată, a scris el, că moartea poate lua forme atât de diverse, că niște cadavre pot fi coborîte în mormînt în stări atât de felurite: arse, carbonizate, ciopîrțite, aparent adormite, schimonosite de durere, chiricite, îmbrăcate, goale sau un simplu morman de cenușă...”

Este în mod natural imposibil de a indica fie și o cifră aproximativă. Numărul morților, cunoscuți sau necunoscuți, care au fost înregistrați, s-a ridicat, dacă memoria mea este bună, la 80 000 - 90 000. Evaluînd numărul total la 135 000, am putea fi aproape de realitate”.

Acesta a fost rezultatul celui mai atroc atac aerian pe care l-a cunoscut Germania în timpul războiului. Atacul asupra Dresdei a devenit, pe bună dreptate, simbolul insanității militare, în care a degenerat războiul bombelor. Conform statisticilor cele mai prudente ale oficiului statistic de la Wiesbaden, bombardamentele au ucis 593 000 civili în rîndul populației germane.

Cenzura a vegheat

Cine poartă răspunderea? În timpul ostilităților, Ministerul german al Propagandei nu a încetat să afirme: „Aviația engleză a început la 10 mai 1940 să atace metodic orașele și aglomerările deschise. Pe 10 mai 1940, cîteva

bombe au căzut deasupra Fribourgului, bombe germane, destinate unui oraș francez. Căpeteniile naziste au știut-o; dar asta nu i-a împiedicat să ia „atacul de la Fribourg” drept pretext pentru a bombarda orașe engleze, între care Londra, fără menajarea populației civile. R.A.F.-ul a ripostat. În ambele tabere s-a instalat o pericolasă psihoză a „represaliilor”.

În 1940, pe toate hărțile cu obiective ale Bomber Command, spitalele din orașele germane erau marcate cu o cruce roșie. În februarie 1942, când mareșalul Aerului Harris a luat comanda lui Bomber Command, toate aceste cruci au dispărut. Harris era el însuși un aviator experimentat. Era și este — pentru todeauna — un dușman al ipocriziei. El știa că, în bombardamentele nocturne, echipajele sale nu erau în măsură să atingă obiectivele militare lăsând bombe de la mare altitudine, deci spitalele nu puteau fi cruțate.

Noul șef al lui Bomber Command nu a inventat el „atacul asupra orașelor”. El a găsit pe biroul său ordinul de a bombarda cartierele locuite. Dar, cu încăpăținarea de-

monică de care era capabil acest om, a făcut din această distrugere a orașelor propria sa strategie. Mareșalul Aerului Harris nutrea convingerea că va reuși să facă Germania să capituleze distrugându-i toate orașele mari. Și-a pus în practică această convingere prin atacul a mii de bombardiere deasupra „Kölnului”, în 1942.

În timpul războiului, guvernul britanic a ascuns în mod deliberat poporului său atrocitățile acestor bombardamente. Cînd oameni bine informați, ca episcopul din Chichester, sau deputatul socialist Richard Stokes au vrut să lămurească opinia publică, ministrul Aerului, Sir Archibald Sinclair, a dat false asigurări Parlamentului, iar cenzura a vegheat astfel încît cuvintele emoționante ale acestor adevărați apărători ai umanității să nu fie publicate.

Am vorbit despre războiul bombelor cu un număr de mareșali britanici ai aerului. Cu o singură excepție, care nu a fost Sir Arthur Harris, toți s-au arătat foarte afectați de volumul devastărilor și al pierderilor de vieți omenești survenite în Germania. Sir Robert Saundby, adjunctul lui Harris, mi-a declarat des-

chis că el înclinase să conside-
dere, la epoca dată, marile
atacuri de deasupra Hamburgului ca o necesitate militară.
Dar, doi ani mai târziu, în timpul bombardării Dresdei, el a recunoscut ineficacitatea distrugerii orașelor asupra purtării războiului de către germani. Atunci însă oamenii politici nu au luat în seamă obiectiile militarilor.

Sir Robert Saundby rămîne convins că distrugerea Dresdei a fost cerută de ruși lui Churchill. Dar *Istoria ofensivei aeriene strategice împotriva Germaniei*, lucrare oficială, dezmințe această teză. „Nu se cunoaște nici o probă că rușii au cerut în mod expres bombardarea Dresdei”, a spus el. Singurul lucru cert este că ordinul a fost dat de Churchill și că, din prima zi cînd a ocupat funcția de prim-ministru, el a ordonat să fie intensificată ofensiva împotriva orașelor germane. Cine dă un ordin trebuie să-și asume responsabilitatea consecințelor sale, oricît de grele ar putea fi ele, în cazul unor bombardări de întregi orașe. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Dan Berindei — **ROMÂNII ȘI EUROPA. ISTORIE, SOCIETATE, CULTURĂ. VOL. I. Secolele XVIII-XIX.**

Editura Muzeion, București, 1991, 96 pp., 115 lei: o carte care demonstrează că românii au fost totdeauna în Europa, deși la marginea continentului, dar înăuntrul lui, și doar că Occidentul a uitat, din cînd în cînd, acest lucru.

• **MAREȘALUL ION ANTONESCU. SECRETELE GUVERNĂRII** (cuvînt înainte, selecție, note și indice de Vasile Arima și Ion Ardeleanu).

Editura Românilor, București, 1992, 288 pp., 180 lei: rezoluții puse de conducătorul statului, între septembrie 1940 - august 1944, pe documente păstrate la Arhivele Statului.

• Kurt W. Treptow — **DRA-
CULA. ESSAYS ON THE LIFE
AND TIMES OF VLAD TEPEȘ.**
Iasi, 1991, 334 pp.: texte despre

Vlad Tepeș semnate de C.C. Giurescu, Veniamin Ciobanu, Matei Cazacu, K.W. Treptow, Nicolae Stoicescu, Radu R. Florescu, Eric D. Tappe, Stefan Andreescu, Anton Balotă, P.P. Panaitescu, Raymond T. McNally, Grigore Nandris, Alexandru Duțu, George D. Florescu, Constantin Rezachevici, apărute în seria **Românii în istoria universală**, coordonată de Gh. Buzatu.

• **TEMPS ET CHANGEMENT
DANS L'ESPACE ROUMAIN;
FRAGMENTS D'UNE HISTOIRE
DES CONDUITES TEMPORELLES** (culegere îngrijită de Al. Zub).

Editura Academiei Române, Iasi, 1991, VIII - 262 pp.: volum editat sub egida Institutului de istorie „A.D. Xenopol”, cu ocazia celui de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, care a avut loc la Madrid, în august 1990.

• **ASOCIAȚIA TINERETULUI
SIONIST.**

40 pp.: publicație editată de Comitetul pentru activitatea culturală-iudaică în rîndurile originarilor din România, în seria **Documente mărturie** (colecția A.C.M.E.O.R.) și consacrată istoriei „Asociației Tineretului Sionist”. Publicațiile viitoare ale seriei vor cuprinde mărturii orale și memorialistică referitoare la alte aspecte ale istoriei evreilor din România.

• **Petre Țuțea, ÎNTRE DUMNE-
ZEU ȘI NEAMUL MEU** (ediție patronată de Fundația Anastasia și îngrijită de Gabriel Klimowicz, cuprinzînd interviuri, eseuri și alte texte apărute în diverse publicații în anii 1990-1992, difuzate în emisiuni ale Televiziunii sau publicate acum pentru prima oară; **Cuvînt înainte și în loc de post-față de Marian Munteanu**).

Editura Arta Grafică, București, 1992, 399 pp., 450 lei.

AȘA VA PLACE ISTORIA ?

Soarta unui favorit imperial:

LUCIUS AELIO SEIANUS

GREGORIO MARAÑON

Numele împăratului roman Tiberius (14-37) a rămas în istorie strins legat de cel al favoritului său Seianus, considerat — aproape fără excepție — un monstru de răutate. Atât partizanii, cât și dușmanii lui Tiberius au acceptat perfidia lui Seianus. Primii sperau ca în felul acesta să arunce pe umerii sfetnicului răspunderea pentru faptele comise de împărat. Ceilalți, amplifiind perfidia favoritului, sperau să lovească și mai tare în stăpînul său. Sigur este că Seianus a fost un om foarte ambițios, care s-a ridicat la o mare putere, dar a sfîrșit în mod tragic, doborît de minia fostului său protector¹.

„Toți priveau cu băgare de seamă”

Lucius Aelio Seianus s-a născut în anul 20 î.e.n., într-o familie de cavaleri din Volsinii, Etruria. Tatăl său, Seius Strabonius — ajuns prefect al pretoriului și mai apoi guvernator al Egiptului —, s-a căsătorit din interes cu o membră a castei Iulia. Fiul său i-a urmat exemplul și, hotărît să parvină cît mai repede s-a căsătorit de tîrziu cu Apicata, fiica bogatului Apicius. Tacitus l-a taxat cu promptitudine, spunînd că s-a prostituat pentru banii lui Apicius.

Abil jucător, Seianus a intuit că viitorul împărat va fi Tiberius. Cînd Tiberius a urcat pe tronul imperial, în anul 14 e.n., nu l-a uitat pe Seianus, numîndu-l locțiitor al prefectului pretoriului — care

nu era altul decît tatăl său. De altfel, el i-a și succedat în această magistratură, cîțiva ani mai tîrziu. De atunci, puterea lui Seianus a sporit necontenit.

Mai întîi, l-a convins, pe Tiberius să adune toate cohortele pretoriene — pînă atunci împrăștiate prin Roma și în împrejurimile ei — într-un singur campament. Tiberius, care avea o încredere nemărginită în favoritul său, l-a trimis să îl însoțească pe propriul lui fiu Drusus², în expediția de potolire a legiunilor din Pannonia. În scurtă vreme, imaginea lui Seianus a putut fi întîlnită alături de busturile împăratului, în jocurile publice cele mai importante, pe insignele legiunilor și pe monede.

Un pas mai departe pe calea care ar fi trebuit să îl ducă spre tronul imperial l-a constituit încercarea lui Seianus de a se căsători cu Livilla, văduva lui Drusus. Autori antichi i-au acuzat pe cei

doi că ar fi complotat împreună pentru a-l asasina pe moștenitorul imperial. Nu putem stabili cu exactitate cît adevăr este în această afirmație. Dar atunci cînd Seianus i-a cerut împăratului aprobarea pentru a se căsători cu tînăra văduvă, acesta i-a dat un răspuns evaziv, solicitîndu-i un răgaz pentru... a-i propune ceva mai bun!

Cu toate acestea, influența lui Seianus era, în continuare, foarte mare. Mai mult chiar, împăratul a acceptat propunerea lui și s-a retras, în anul 27, în insula Capri, lăsîndu-i favoritului său puteri depline. Seianus a ajuns astfel adevăratul stăpîn al imperiului.

Așa cum rezultă din izvoarele antice — și mai ales din *Analele* lui Tacitus — el a instaurat la Roma o adevărată teroare, încurajînd delațiunea și executînd fără milă pe cei bănuîți că i s-ar opune. Cazul cel mai tipic îl constituie procesul intentat lui Sabinus, prieten al lui Germanicus, nepotul lui Tiberius. Patru pretori care aspirau la consulat, conștienți că drumul către această magistratură trecea prin anticamera favoritului imperial, i-au promis că îi

¹ Reproducem în continuare un capitol din biografia pe care academiciantul spaniol — cunoscut cititorilor români din volumul *El Greco și Toledo* apărut în traducere la Editura Meridian — a consacrat-o împăratului roman Tiberius. Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin Istoric*.

² În imagine: împăratul Tiberius (14-37).

² Au existat trei personaje cu acest nume în perioada respectivă, în afară de fiul său — căsătorit cu Livilla — Tiberius a mai avut un frate cu acest nume, căsătorit cu Antonia. Fiul lui Germanicus — căsătorit cu Agrippina — a avut trei fii: Nero, Drusus și Caligula.

vor oferi capul lui Sabinus, căci știau cât de tare îl ura Seianus pe acesta. Unul dintre cei patru pretori, prefăcându-se a-l fi prieten și confident, l-a ațîțat mereu pe Sabinus prin criticile sale la adresa împăratului și a favoritului său. Treptat, bietul om a căpătat încredere în acest trădător și a început să îi destăinuiească toate gândurile sale. Într-una din zile, falsul prieten și-a condus victima la el acasă și a provocat o nouă discuție, cu asemenea talent, încît Sabinus i-a destăinuit, în cuvinte mai dure ca oricînd, durerea pe care o resimțise în urma morții lui Germanicus și indignarea pe care i-o stîrneau Tiberius și Seianus. El ignora încă prezența celorlalți trei complici care, ascunși în podul casei, ascultau convorbirea prin niște crăpături anume făcute.

Cîteva ore mai tîrziu, Seianus era informat despre cele discutate și porunca arestării, judecării și condamnării la moarte a imprudentului. Efectul procesului asupra locuitorilor „cetății eterne” a fost imens: „Roma nu s-a arătat niciodată mai neliniștită, mai fricoasă și mai neîncrezătoare chiar față de rude — ne spune Tacitus. Toți ocoleau întîlnirile, convorbirile, pe cunoscuți și necunoscuți; toți priveau cu băgare de seamă chiar lucrurile mute și neînsuflețite, acoperișul sau pereții”.

Pretorienii schimbaseră deja tabăra

O altă victimă celebră a lui Seianus a fost Agrippina (*Magazin istoric*, nr. 12/1974, 11/1975). Fosta soție a lui Germanicus beneficiase pînă atunci de protecția Liviei. Dar odată cu moartea mamei împăratului, acțiunile ei au devenit tot mai imprudente. Dorind să-și vadă fiul cît mai repede pe tron, ea a căutat și a reușit să-și asigure sprijinul unor senatori influenți. Popularitatea tot mai mare a Agrippinei și a fiului ei Nero

(*Magazin istoric*, nr. 3/1970) a stîrnit reacția agresivă a împăratului, atent întreținută de Seianus. Atunci cînd a considerat că a sosit momentul, favoritul i-a denunțat lui Tiberius existența unui pretins complot al celor doi — mamă și fiu — îndreptat contra lui. A urmat procesul și exilarea. În anul 29, a Agrippinei și a fiului ei Nero, în vreme ce Drusus, alt băiat al ei, a fost închis.

Se părea că nimic nu-i mai stătea în cale lui Seianus, în afară de împărat, bineînțeles. Și totuși, peste numai doi ani, el pierdea totul, inclusiv viața. Cum s-a petrecut această spectaculoasă răsturnare?

În anul 31, Tiberius a primit la Capri — în ciuda atenței supravegherii pe care Seianus o exercita asupra sa — o scrisoare din partea Antoniei, mama lui Germanicus. În mesajul ei — strecurat cu ajutorul unui libert credincios, numit Palas — Antonia îl avertiza pe împărat de conjurația pusă la cale de favoritul său pentru a-l răsturna de la putere. Nu este exclus ca în acel moment Tiberius să fi luat deja o decizie. Unii dintre adulterii lui Seianus începuseră să îi întoarcă spațele, simptom infailibil al slăbirii puterii sale.

În acest caz, scrisoarea Antoniei nu a făcut decît să precipite lucrurile.

Tiberius a hotărît să termine cu favoritul său cu acea ferocitate de care dau dovadă cei slabi atunci cînd se revoltă împotriva celor care i-au dominat o viață întreagă. Dar a-l doborî pe Seianus nu era un lucru prea ușor, nici măcar pentru împărat. Prefectul pretoriului dispunea, pe lîngă cohortele sale, și de o vastă rețea de partizani printre libertii, cavalerii și senatorii din Roma. Tiberius însă, dînd dovadă de deosebită viclenie, a pus la punct un plan minuios gîndit pentru a-l amăgi și lua prin surprindere. Mai întîi, pentru a-i potoli eventualele bănuieli, l-a ales drept coleg de consulat în acel an. Continuîndu-și țesătura de ipocrizie și

duplicitate, l-a trimis pe Macro, noul lui om de încredere, la Roma cu o scrisoare către Senat. Seianus a fost informat că urma să i se acorde, din porunca împăratului, onoruri magnifice, între care și magistratura de tribun. Orbit de vanitate, el a căzut cu ușurință în capcana care îi fusese întinsă și s-a îndreptat grăbit spre clădirea Senatu-lui.

În vremea aceasta, Macro sosea în tabăra pretorienilor. Aducea cu el o altă scrisoare, prin care el era numit prefect al pretoriului, în locul lui Seianus. A fost clipa cea mai grea, căci totul depindea de atitudinea pe care urmau să o adopte soldații. Pînă la urmă, lucrurile s-au terminat cu bine pentru împărat. Cohortele au jurat credință noului lor comandant; este adevărat, și cu ajutorul unei substanțiale sume de bani care îi s-a promis.

Pe cînd i se răpea astfel puterea militară, Seianus asculta în Senat o foarte lungă scrisoare imperială, al cărei text începea prin a-l elogia pentru ca, încet-încet, laudele să se schimbe în critici, iar în final fostul favorit să fie acuzat de complot. Senatorii au ascultat cu stupoare ordinul de arestare a celui mai puternic — pînă în acea clipă — om din imperiu. S-au convins de adevărul celor auzite abia în momentul în care i-au văzut intrînd pe pretorienii și au înțeles că ei schimbaseră deja tabăra. Nimeni nu s-a ridicat în apărarea celui căzut. În aceeași zi, 18 octombrie 31, Seianus a fost judecat și condamnat la moarte.

„Niciodată nu a existat un sclav mai bun”

Unii istorici s-au întrebat dacă a existat într-adevăr o conspirație. Mai ales că — au adăugat ei — lui Seianus i-ar fi fost mai ușor să aștepte moartea lui Tiberius pentru a încerca să îi ia locul, decît să se amestece în jocul periculos al unei conjurații. Dacă

analizăm însă cu atenție faptele, existența ei nu mai poate fi pusă la îndoială.

Este adevărat că unele izvoare antice se referă în mod vag la acest eveniment. Dar din textul lui Tacitus — chiar dacă multe pagini s-au pierdut — rezultă că el admitea ca lucru sigur conjurația. Și din punct de vedere logic este evident pentru noi că Seianus, în condiții normale, nu putea aspira să-i succedă împăratului, după moartea lui. Singura lui șansă fusese căsătoria cu Livilla, dar Tiberius i-o refuzase și, mai apoi, îl proclamase succesor oficial pe Caligula. Onorurile pe care împăratul le-a revărsat asupra favoritului său îi permiteau acestuia să aspire, cel mult, la calitatea de tutore al moștenitorilor legitimi până ce aceștia aveau să preia puterea. Deci singura cale pe care Seianus putea ajunge la purpura imperială era cea a violenței sprijinită pe cohortele sale și pe imensa lipsă de popularitate a împăratului. În fond, din anul 14 și până în 96 din zece împărați șapte au murit asasinati și de cele mai multe ori le-au urmat asasinii lor.

Suetonius, referindu-se la acest episod, relatează că Tiberius notase în *Memoriile* sale că îl pedepsise pe Seianus aflând de ura implacabilă față de fiul lui Germanicus. Intervenția Antoniei îl lămurise probabil pe deplin pe împărat că persecutarea nepoților săi avea o singură rațiune: eliberarea drumului către tronul imperial. De aceea, a hotărât Tiberius ca Antonia și Caligula să fie aduși la Capri, salvându-i astfel de o amenințare ce se contura tot mai clar.

Ajungem astfel la cel de al doilea mare semn de întrebare pe care și-l pun istoricii care se apleacă asupra evenimentelor zbuciumate de acum aproape 2 000 ani. De ce s-a preocupat Tiberius numai de unul dintre cei trei fii ai Agrippinei, Caligula? Desigur, după un interval de timp

asa de mare, putem reconstitui, într-o oarecare măsură, faptele oamenilor, dar nu putem pătrunde în misterul suferințelor lor. Probabil că atitudinea Agrippinei și a celorlalți doi fii ai ei — Drusus și Nero — l-a nemulțumit profund pe împărat. În schimb, Caligula nu și-a urmat niciodată mama în aventurile ei politice, ci a căutat — evident, din calcul — tabăra împăratului. O dovadă o găsim în cuvintele lui Suetonius: „La Capri, în ciuda aluziilor cu care unii căutau să-l stîrnească pe Caligula, niciodată nu s-a auzit de la el nici cea mai neînsemnată plîngere. Părea să fi uitat de nenorocirile alor săi, preocupându-se, cu o prefăcătorie de necrezut, doar de propriile șale griji și arătînd atîta supunere și respect față de bunul său Tiberius și față de cei care erau în jurul acestuia, încît s-a putut spune despre el, pe bună dreptate, că niciodată nu a existat un sclav mai bun”.

Intervenția decisă a Antoniei și atitudinea ipocrită a lui Caligula explică soarta lui diferită de cea a fraților săi. Nu numai că a scăpat de persecuțiile împăratului, dar a și fost desemnat moștenitor al tronului imperial.

Cariera lui Seianus a luat deci sfîrșit în anul 31. Minia imperială s-a abatut și asupra copiilor săi. Tacitus a descris cruzimea cu care aceștia au fost executați în pagini devenite celebre prin cuvintele scrise de Montesquieu pe marginea lor: „Tiberius, pentru a păstra legile, a distrus moravurile”. Dar cu cîtva ani înainte un comentator spaniol al istoricului roman, Alamoș de Barrientos, notase în legătură cu aceleași pagini: „Legile pot avea un rezultat bun numai dacă sînt aplicate în litera și spiritul lor”.

Traducere de
Esdra ALHASID

FUNDAȚIE

La Rûpea, jud. Brașov, a luat ființă la 26 mai 1992 Fundația cultural-științifică „Dr. Ioan Ursu”.

Purtînd numele istoricului care, trăind între 1875 și 1925, și-a închinat viața și opera propagării culturii naționale și luptei pentru unitate statală, Fundația are înscrise în statutul său: promovarea studiilor sociologice, istorice, economico-sociale și etno-folclorice pentru o mai bună cunoaștere a localității și a fostei plase Rupea; întocmirea unei monografii a orașului și a zonei; sprijinirea reînființării breslelor meșteșugărești; înlăturarea poluării materiale și morale; sprijinirea activității de aducțiune a apei potabile; reînființarea folosirii apelor termale; înființarea de biblioteci și alte instituții culturale, organizarea de expoziții; popularizarea orașului și a zonei, atît în țară cît și în străinătate, prin mijloace proprii și în mass-media; reînvierea obiceiurilor și tradițiilor locale.

Sediul Fundației este în Rupea, str. Republicii, nr. 169. Este condusă de d-nii Nicolae Bârsan, președinte, Călin Sergiu Pană, vicepreședinte, și Marin Lupașcu, secretar.

Fundația scoate și o „foaie de informare locală”, *Cetatea*, în cuprinsul căreia se află știri privind activitatea sa, evocări istorice, informații administrative locale.

ȘI A FOST ZIUA TRAGERII LA SORTI...

Miercuri 1 iulie 1992. Orele 10.20. Amfiteatrul „N. Iorga” al Facultății de istorie din București. În fața celor care au răspuns invitației noastre de a participa la tragerea la sorti publică a câștigătorilor concursului 25 din 25 - invitație apărută în nr. 6/1992 al *Magazinului istoric*, dar difuzată și în cadrul emisiunii *Mătinai* din 29 și 30 iunie a.c. a programului de radio „România actualităților” și publicată în ziarul *Liberatea* din 30 iunie - d-na prof. dr. Zoe Petre, decanul Facultății de istorie, rostește un câld cuvânt de salut. Se fac aprecieri față de rolul revistei în difuzarea cunoștințelor istorice în rândul unor cercuri largi, diversificate, de cititori, și la prezența de prim rang a *Magazinului istoric*, în cei peste 25 ani de apariție, în ansamblul publicistic românesc.

Prin amabilitatea gazdei noastre, care a încheiat adresind urări de succes tuturor concurenților, iată deci deschisă tragerea la sorti, așteptată cu interes și firească emoție, atât de concurenți, cât și de noi, cei din redacție.

În sală, cititori și prieteni ai revistei, care a încheiat adresind urări de succes tuturor concurenților, iată deci deschisă tragerea la sorti, așteptată cu interes și firească emoție, atât de concurenți, cât și de noi, cei din redacție.

Au onorat întâlnirea noastră și colaboratori ai revistei, reprezentanți de prestigiu ai cercetării istorice: d-ra prof. dr. Cornelia Bodea și dl. prof. dr. Dan Berindei, membri ai Academiei Române, și dl. Bogdan Murgescu, asistent la Facultatea de istorie. Din partea redacției participă d-nele Ioana Ursu, Florentina Dolghin și Floarea Dragne, împreună cu d-nii Ștefan Marian, Ioan Lăcustă, Dorin Matei și Virgil Florescu. Este prezent, de asemenea, pictorul Dumitru Tecuci Păltineanu, autorul celor trei lucrări pe care le-a donat redacției spre a fi oferite ca mențiuni speciale ale concursului.

Juriul care a coordonat

operațiile tragerii la sorti - așa cum ați putut citi și în numărul trecut - a fost alcătuit din istorici (d-nii Dan Berindei, Bogdan Murgescu), redactori (Marian Ștefan, Ioan Lăcustă) și reprezentanți ai cititorilor (d-ra Marilena Bodeanu, din București și d-nii Victor Ianșevschi, din Iași, și Gheorghe Duță, din com. Gornet, jud. Prahova). O comisie tehnică formată din redactorul nostru Dorin Matei, împreună cu cititorii Ovidiu-Mihail Alboiu și Stelache Males, ambii din București, procedează la întocmirea procesului verbal, a listei câștigătorilor etc.

Dl. Dan Berindei, președintele juriului, își exprimă bucuria de a participa la acest moment deosebit din viața revistei și a cititorilor săi, evocând, totodată, vechile și statorele sale legături de colaborare cu *Magazin istoric*. „În anii când nu puteam publica în alte reviste de specialitate, *Magazin istoric* mi-a deschis paginile sale, oferindu-mi prilejul de a face cunoscute publicului larg de cititori documente deosebit de prețioase pentru trecutul nostru”.

La rândul său, dl. Bogdan Murgescu mărturisește că citește revista încă din anii de școală, în biblioteca tatălui d-sale aflându-se o

colecție completă.

Înainte de tragerea propriu-zisă, Ioan Lăcustă, organizatorul, în redacție, al concursului face precizarea că intrucit la două întrebări (7 din seria I și 6 din seria II) au apărut unele echivocuri în formulare, au fost luate în considerare ca exacte și alte variante de răspuns, cele care îl menționau și pe Miron Costin între contemporanii lui Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir și, respectiv, cele care indicau 10 cuvinte modificate în textul întrebării.

Se trece, apoi, la desemnarea câștigătorilor, după următoarea procedură de tragere la sorti: fiecare din cele 331 scrisori de participare cu răspunsuri exacte a primit un număr (de la 1 la 331); aceste numere au fost trecute pe 331 bilete de concurs, sigilate, care au fost introduse în urnă (de fapt un bol de sticlă); se anunță premiul pentru care se face extragerea; o persoană din rândurile publicului extrage un bilet din urnă; numărul de pe bilet corespunde numărului de pe scrisoarea concurenților câștigător, care va fi extrasă din pachetele cu răspunsuri exacte (patru pachete, cu scrisori numerotate de la 1 la 100, 101-200, 201-300, 301-331).

Si iată că a sosit și momentul primei extrageri. Conform uzanței, aprobată de participanți, se începe cu desemnarea câștigătorilor mențiunilor speciale, urmând apoi mențiunile în abonamente și celelalte premii, III, II, I. Pentru extragerea numerelor câștigătoare ale mențiunilor speciale se oferă d-ra *Cremona Ana Maria, Tecuci Păltineanu*, flica picturului. Înainte de a fi extras primul număr, dl. *Dumitru Tecuci Păltineanu* prezintă cele trei creații ale d-sale „inspirate” – spune d-sa – din miracolele vieții și dăruite redacției *Magazin istoric* întru noua viață a revistei.”

Și acum primul număr extras: 302. Se caută cu înfrigurare prima scrisoare și primul câștigător. Este *Cercul de istorie „Columna”* din cadrul S.C. „Mecon S.A.”, din Brașov, care a participat la concurs cu 20 de seturi de taloane. Premiul – icoana pe lemn *Miracolul lumii*. Următoarele mențiuni sînt atribuite biletelor cu numerele 144 (*Ailu-joaie Neculai*, din Craiova, tabloul pe pinză *Ochiul lumii*) și 13 (*Artur Chifu*, din com. Silistea Crucii, jud. Dolj, lucrarea de grafică *Sfîrșitul lumii*).

Urmează extragerile pentru cele 10 mențiuni, constînd în cite un abonament pe un an de zile la *Magazin istoric*. Se oferă, după o scurtă consultare cu sora sa, elevul *Stefan Popa*, clasa a V-a, din București. Numărul extras, 188, e al d-lui *Mihai Petre*, din București. O altă extragere. Cu numărul 307, „Columna” din Brașov câștigă și un abonament pe un an de zile. *Stefan* extrage, apoi, numerele 325 (*Pop Dumitru*, din Tirgu Mures), 286 (*Elisaveta Began*, din Miercurea Ciuc) și 107 (*George S.V. Anghel*, din Ploiești).

Stefan trece la locul său în sală, dîndu-i rîndul la extragere *Simonei*, sora sa, cu doi ani mai mare, participantă pentru prima dată la un concurs *Magazin istoric*. Imbujorată, *Simona* extrage următoarele numere câștigătoare: 48 (*Nicolae Marinescu*, din București), 310 (din nou „Columna”), 293 (*Hegyesi Elega*, din Timișoara), 90 (*Ioan Ovesea*, din Brașov) și 200 (*Ilie Popescu*, din Mehadia, jud. Caraș Severin).

Cei șase câștigători ai premiilor trei, în valoare de cite 2 500 lei fiecare, au fost „extrași” din urnă de un alt elev bucureștean, *Mihai Neculai*, tot din clasa a V-a, cititor decaimotă al revistei, dar promînd că va participa la edițiile viitoare ale concursului. *Mihai* extrage din urnă numerele: 150 (*Dan Petre*, din București), 114 (*Gheorghies Gheorghiu*, din București), 277 (*Ossi Horovitz*, din Cluj-Napoca), 205 (*Ioan Slavu*, din Deva),

282 (*Ioan Moisa*, din Reșița) și 271 (*Ionita Popoiu*, din Birlad). O mențiune specială merita buletinel de participare al d-lui Ioan Slavu, din Deva, care, într-un ingenios desen, prezintă „diagrama” numerelor de revistă pe baza cărora au fost alcătuite întrebările. Mai consemnăm și faptul că, în timp ce *Mihai* extragea bilețul cu nr. 114, în sală intră dl. *Dan Manolache*, redactor al Radiodifuziunii Române, prieten al revistei noastre, cititor al ei încă de pe băncile școlii și participant la prima ediție a concursului *Magazin istoric*, în 1971.

Fratele lui *Mihai*, *Cristian* absolvent al clasei a VIII-a, extrage numerele câștigătoare pentru cele trei premii doi, în valoare de cite 4 000 lei fiecare. *Cristian* este cititor „vechi” al revistei (încă din clasa a cincea). Apreciază drept cea mai dificilă întrebare a concursului pe aceea cu nr. 7 din seria I (nu reușea să alege cine a fost *Vasile cel Mare* și s-a dîmrit abia după ce a telefonat la redacție), iar drept cea mai ușoară, pe aceea cu nr. 1, tot din seria I („pentru că imaginea era foarte cunoscută, și de la televizor”).

Primul număr extras de *Cristian* este 164 (*Constantin D. Teșanu*, din Ploiești). Al doilea, 113, produce emoție juriului. În pachetul cu scrisori lipsește cea cu nr. 113. Ce să se fi întîmplat? O greșală a organizatorilor? D-ra *Marilena Bodeanu*, care tria scrisorile din pachete, privea nedumerită spre membrii juriului: „Ce ne facem?” „E aici numărul” îl auzim pe dl. *Stelache Males*, din banca unde se afla comisia tehnică. „E al domnului *Gheorghies Gheorghiu*, din București”. În aplauzele sălii, este arătat plicul câștigătorului. D-l *Gheorghies*, participînd cu 4 seturi de taloane, a avut norocul să câștige două premii, totalizînd 6 500 lei. Încă un număr extras de *Cristian*: 171 (*Otilia Iliescu*, din Onești). Înainte de-a trece la locul său, *Cristian* ne destăinuie că-i place cel mai mult din istoria românilor perioada domniilor marilor voievozi *Stefan cel Mare* și *Mihai Viteazul*. D-ra *Carelia Bodea* îl fe-

licită pe *Cristian* pentru felul în care s-a prezentat în această primă întîlnire a sa cu iubitorii de istorie.

Și acum – momentul așteptat cu maxim interes de toți cei prezenți în sală: desemnarea câștigătorului premiului I, în valoare de 6 000 lei. La propunerea d-lui *Ovidiu-Mihail Albolu*, din comisia tehnică, susținută și de juriu și de cei din sală, bilețul cu numărul câștigător al premiului I este extras de dl. *Dan Berindei*. Este numărul 186. Aplauze pentru câștigător: *VASILE ILIESCU*, ofițer din Lipova.

Și cu acestea, tragerea la sorți s-a încheiat. Nu și întîlnirea cu cititorii. Discuțiile au continuat pe grupuri sau chiar la sediul redacției. Astfel, vizitîndu-ne, dl. *Pompiliu Sălceanu*, din Tirgoviște, venit – ca și alți participanți special pentru extragerea la sorți – ne arată un caiet cu... statistici *Magazin istoric*: concursuri, premii acordate, pagini tipărite în cei peste 25 ani de apariție etc. etc. Într-unul din numerele viitoare, vom prezenta cîteva dintre datele statistice alcătuite de dl. *Sălceanu*, care a promis că ni le va trimite.

Încheiem aici relatarea privind întîlnirea noastră cu cititorii, prilejuită de tragerea la sorți publică a câștigătorilor concursului 25 din 25. Într-un număr viitor, va vom prezenta alte gînduri ale cititorilor care ne-au scris despre concurs, informații privind profesiunile câștigătorilor și ale participanților, sugestii privind organizarea edițiilor viitoare. Urmăriți revista noastră pentru a afla date despre viitorul concurs.

Peste toată această întîlnire a pluit tot timpul o mare biruință: am reușit să organizăm prima tragere la sorți a câștigătorilor primului concurs *Magazin istoric* cu public.

Mulțumirile noastre concurenților, participanților la acest eveniment și, în primul rînd, conducerii Facultății de istorie de la Universitatea din București care ne-a invitat în celebrul amfiteatru „Nicolae Iorga”.

Ioan LĂCUSTĂ

MONARHICĂ

(criptografie: 5, 1, 6, 2, 5)

R O P L T P A T

Gh. BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

Echipa Magazin istoric salută cu colegială dragoste echipa revistei Lumea ajunsă la numărul 1500 și aflată din nou sub direcția domnului Ion Cârje.

FESTIVAL SILVESTRI II

Doamna ANDA ANASTASESCU, din Londra, directoare la London Schubert Players, ne-a informat despre ediția II-a a Festivalului Internațional ce poartă numele celebrului dirijor român Constantin Silvestri. Importanta manifestare artistică internațională s-a desfășurat între 24-31 august 1992 la Palatul Culturii din Tirgu Mures. Festivalul are loc sub auspiciile lui Sir Yehudi Menuhin. Iată că încă un eveniment muzical tinde să perpetueze în țară și peste hotare memoria unuia dintre marii muzicieni români ai secolului.

ȘI LA LUGOJ...

Pasionată cititoare, cu dorința de-a deveni și colaboratoare a revistei noastre este eleva CLAUDIA GEORGETA CHINEZU, din clasa a X-a D a Liceului teoretic "Iulia Hasdeu" din Lugoj, care ne relatează — cu amar umor — despre difuzarea revistei în Lugoj:

Apariția și difuzarea revistei în Lugoj eu pot să vă spun că totul scripșie din încheieturi. Adică: dacă apare e bine, dar sînt puține exemplare — al-teori este sublimă dar lipsește cu desăvîrsire. Eu cred că acest lucru este nu numai o pagubă pentru noi, cititorii, dar, și mai ales, este aproape o catastrofă pentru bugetul revistei — și așa redus în mod alarmant, după cite am aflat.

Am vrut să particip la concursul inițiat de revistă, dar de unde revistei? Cei de la Rodipet ar trebui să fie mai înțelegători, mai ales că nu sîntei revista unui partid — Istoria aparține țării precum noi aparținem istoriei.

SIMPOZION COMEMORATIV

Muzeul de istorie și artă al Municipiului București a organizat, la 6 iulie 1992, un simpozion comemorativ Iulian Antonescu (1932-1990). Prilejuit de împlinirea a 60 de ani de la nașterea istoricului, muzeografului și omului de cultură care a fost Iulian Antonescu, simpozionul a fost însoțit și de vernisarea unei expoziții foto-documentare.

Personalitatea celui dispărut, care a fost timp de aproape două decenii directorul Direcției Muzeelor, a fost evocată de dr. Vasile Boroneanț, Iulian Crețu, prof. dr. Dumitru Almas,

TOT DIFUZAREA

Și în județul Alba, Magazin istoric ajunge cu greu, sau chiar nu mai răzbate deloc la cititorii și abonații săi, cum scrie domnul SIMION PURCARU, din com. Petrești.

Sînt abonat la revista Magazin istoric de la apariția ei, dar în ultimul timp n-o mai primesc regulat. De exemplu, anul trecut n-am primit-o pe două luni, iar în anul acesta n-am primit-o pe luna aprilie, spunîndu-mi-se de la poșta că nu a venit. Tot cel de la poșta mi-au spus că pe luna mai au venit prea puține exemplare și eu am rămas lărăși fără revistă. M-am adresat dirigintei de la poșta din comună care mi-a spus că revista nu vine regulat, că dînsa a luat legătura cu directorul P.T.T.R. de la Alba, dar i s-a răspuns că aceasta este o problemă pentru toată țara. Oare această problemă nu se poate rezolva?

Cînd revista era restrînsă, cenzurată, am primit-o, iar acum cînd apare completă și cu toate articolele bune și bogate în conținut să renunț la ea? Ar fi păcat! Dar nici să mă abonez și să n-o primesc!

Tin foarte mult la această revistă.

Ca și în alte asemenea nedorite situații, am transmis sesizarea corespondentului nostru — împreună cu altele legate tot de difuzarea revistei — celor în drept să rezolve aceste nereguli apărute pe drumul Magazinului istoric. Sperăm că și de data aceasta vom primi colegial sprijin din partea instituțiilor de poștă și difuzare, cărora le mulțumim, în numele cititorilor noștri pentru colaborare. Așa cum mulțumesc și dl. ION I. MOTI, din Agnita, jud. Sibiu: Ca urmare a intervenției dumneavoastră la Rodipet, am primit nr. 3 din Magazin istoric.

Mă bucur foarte, foarte mult de felul cum d-voastră rezolvați scrisorile abonaților d-voastră.

Citesc cu plăcere, cu multă plăcere revista d-voastră și sper să mai citesc în continuare cel puțin 120 de numere. Am 70 de ani.

conf. dr. Dan Teodor, conf. dr. Panait I. Panait, Viorel Căpitanu, dr. Vasile Ursachi, dr. Florin Constantin, prof. Costachi Buzdugan, dr. Ioan Mitrea, Victor Mitocanu, Aurel Moldoveanu, prof. Radu Clucșanu, Radu Cîrnei.

EPISCOPI

DI. SORIN DIMITRIU, din București, ne scrie că în nr. 2/1992, la nota din p. 56 referitoare la episcopul Melchisedec Ștefănescu, se cuvenea precizat și faptul că acesta a mai fost episcop la Ismail, Huși și Roman. Se știe — continuă cititorul nostru — că a militat pentru unire și i-a sprijinit pe Al. I. Cuza pentru secularizarea averilor mănăstirești, ceea ce n-ar fi fost de neglijat, chiar într-o scurtă notă de subsol.

Sîntem într-un tot de acord cu corespondentul nostru, cu mențiunea că Melchisedec Ștefănescu — pe care Enciclopedia română, publicată din înscărinarea și sub auspiciile ASTREI, Sibiu 1904 îl considera „Una din faiele episcopatului românesc” — n-a fost episcop titular de Ismail și Huși, ci doar înscărinat cu administrarea acestor episcopii.

FAMILIE

DI. GHEORGHIȘ GHEORGHIU, din București, ne scrie despre o familie de cărturari patrioți, luptători pentru unitate națională și emanciparea poporului — familia Scriban.

Arhiereul Neofit Scriban (1803-1884), episcop de Edessa, episcop și locțiitor de episcop de Argeș (1865; 1868-1872), împreună cu fratele său, Filaret Scriban (1811-1873), arhiereu de Stavropoleos, au fost mari luptători pentru Unire și sprijinitori ai lui Al. I. Cuza. Acesta nu i-a împiedicat însă să se opună Domnitorului în perioada plutei pentru canonicitate. Ambii sînt înmormîntați în biserica Sf. Treime din Bîrdujueni-Suceava, ctitoria lui Filaret. Activitatea lor, cărturărească, religioasă, literară, politică merită să fie prezentată cititorilor Magazinului istoric.

Semnează totuși că cei doi nu au fost singurii dintre Scribani, care au lăsat urme în istoria culturală a României: menționez pe nepotul lor de frate, Romulus Scriban (1839-1912), poet, editor al Daciei literare, apărută la Galați în perioada 1868-1869, pe tîti acestuia — arhimandritul Iuliu Scriban (1878-1949), figură marcantă a ierarhiei bisericești interbelice și filologul August Scriban (1872-1950), autorul Dicționarului limbii românești, Iași, 1941 (Magazin istoric, martie 1991. În București, acum 50 ani, Cronică măruntă); colateral, zoologul Ioan A. Scriban (1879-1937), membru corespondent al Academiei Române.

Alt nepot al celor doi arhierei Scriban a fost Iosif Bobulescu (1818-1890), episcop de Rîmnic.

Mulțumim pentru datele trimise și așteptăm, stimat d-le Gheorghe, și informațiile suplimentare promise.

CONTENTS (Romanian History) M. Berza Patriotism and Historical Knowledge • G.I. Berca Romanian National Library — Tradition and Perspectives • V. Căndea Stolen Art Treasures • C.C. Giurescu Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (VI) • P. Cernovodeanu Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIIIth century; IV) • M. Murgescu 1838. Ioan Maiorescu versus I.H. Rădulescu • I. Lăcustă 1916-1918. Daily Notes from N. Lupu Kostaki (II) • 1915. Queen Maria writes to Nicolae II • G.T. Kirileanu Librarian in the Royal Palace (IV) • F. Constantinlu August 5-6, 1944. The Last Meeting Hitler-Antonescu • June 17, 1941. Romania's Consul in Cluj told • Moscow: 11-12 September 1944. A Romanian Minute of the Armistice Conference Meetings • M. Radnev 1940-1944. New Testimonies about Northern Transylvanian Jews' Fate • In Bucharest, 50 Years Ago • R. de Weck Recollections from Bucharest (1944-1945; II) • C. Troncotă 1940—1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu; IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Berza Patriotisme et connaissances historiques • G.I. Berca Bibliothèque Nationale de Roumanie — tradition et perspectives • V. Căndea Trésors artistiques volés • C.C. Giurescu Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (VI) • P. Cernovodeanu La société roumaine à l'époque phanariote (XVIIIème siècle; IV) • M. Murgescu 1838. Ioan Maiorescu versus I.H. Rădulescu • I. Lăcustă 1916-1918. Les notes de N. Lupu Kostaki (II) • 1915. La reine Maria écrit au tsar Nicolae II • G.T. Kirileanu Bibliothécaire au Palais Royal (IV) • F. Constantinlu 5-6 août 1944. La dernière entrevue Hitler-Antonescu • 17 juin 1941. Le consul de Roumanie à Cluj écrit • Moscou: 11-12 septembre 1944. Une minute roumaine des séances de la Conférence d'armistice • M. Radnev 1940-1944. Le sort des Juifs du nord de Transylvanie dans des nouveaux témoignages • A Bucarest, il y a 50 ans • R. de Weck Mémoires de Bucarest (1944-1945; II) • C. Troncotă 1940—1945. Pages de l'histoire du Service Spécial des Renseignements (Eugen Cristescu; IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Берза Патриотизм и историческое знание • Г.И. Беркан Национальная Библиотека Румынии — традиция и перспективы • В. Кянда Украденное художественное сокровище • К.К. Джуреску Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (VI) • П. Черноводяну Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в.; IV) • М. Мурджеску 1838. Иоан Майореску против И.Х. Радулеску • И. Лакуста 1916—1918. Н. Лупу-Костак — Записки (II) • 1915. Королева Мария пишет царю Николаю II • Г.Т. Кирилеану Библиотекарь в Королевском Дворце (IV) • Ф. Константилину 5—6 августа 1944 г. Последняя встреча Гитлер — Антонеску • 17 июня 1941 г. Консул Румынии в Клужде говорит • Москва 11—12 сентября 1944 г. Румынское резюме Конференции о перемирии • М. Раднев 1940—1944. Новые свидетельства о судьбе евреев севера Трансильвании • В Бухаресте, 50 лет назад • Р. де Век Воспоминания из Бухареста (1944—1945; II) • К. Тронкотэ 1940—1945. Из истории Спецслужбы (Еуджен Кристеску; IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Berza Patriotismus und Geschichtswissenschaftliche Erkenntnisse • G.I. Berca Die Nationale bibliothek Rumäniens — Tradition und Aussichten • V. Căndea Gestohlene Kunstschatze • C.C. Giurescu Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (VI) • P. Cernovodeanu Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; IV) • M. Murgescu 1838. Ioan Maiorescu „wider“ I.H. Rădulescu • I. Lăcustă 1916-1918. N. Lupu Kostakis Aufzeichnungen (II) • 1915. Briefwechsel zwischen Königin Maria und der Tzar Nikolai II • G.T. Kirileanu Bibliothekar im Königlichen Palast (IV) • F. Constantinlu 5-6 August. Die letzte Unterredung Hitler-Antonescu • 17 Juni 1941. Der rumänische Konsul im Cluj sagt • Moskau: 11-12. September 1944. Eine rumänische Minute der Sitzungen der Waffenstillstandskonferenz • M. Radnev 1940-1944. Neue Zeugnisse über die Juden-Zwangverschleppungen aus Nord-Transilvanien • In Bukarest, vor 50 Jahre • R. de Weck Erinnerungen aus Bukarest (1944-1945; II) • C. Troncotă 1940—1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu; IV)

SUMARIO (Historia rumana) M. Berza Patriotismo y conocimiento histórico • G.I. Berca La Biblioteca Nacional de Rumania — tradición y perspectivas • V. Căndea Tesoros de arte robados • C.C. Giurescu Pueblos, ciudades y fortalezas situadas entre Prut y Nistru (VI) • P. Cernovodeanu La sociedad rumana en la época fanariota (s. XVIII; IV) • M. Murgescu 1838. Ioan Maiorescu „contra“ I.H. Rădulescu • I. Lăcustă 1916-1918. Los apuntes de N. Lupu Kostaki (II) • 1915. La reina Maria escribe al tzar Nicolae II • G.T. Kirileanu Bibliotecario en el Palacio Real (IV) • F. Constantinlu El 5-6 de Agosto de 1944. La última entrevista Hitler-Antonescu • El 17 de Junio de 1941. El consul rumano en Cluj dice • Moscú: 11-12 septiembre 1944. Una minuta de las sesiones de la Conferencia de la tregua • M. Radnev 1940-1944. Nuevos testimonios sobre el destino de los judíos del norte de Transilvania • En Bucarest, hace 50 años • R. de Weck Recuerdos de Bucarest (1944-1945; II) • C. Troncotă 1940—1945. De la historia del Servicio Especial de Informaciones (Eugen Cristescu; IV)

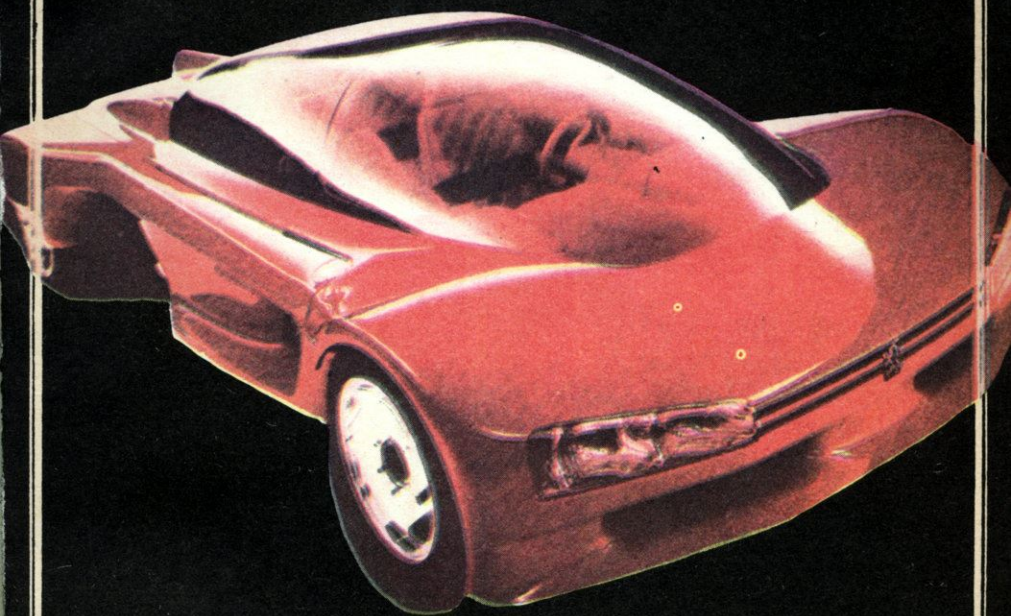
magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la oraș și de la sate.

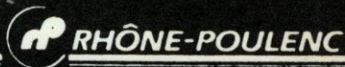

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piața Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, București, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

BIENVENUE
DANS UN MONDE
PLUS SUR,
AERODYNAMIQUE,
PERFORMANT,
CONFORTABLE.

RHÔNE-POULENC

Plastiques techniques, pour permettre les formes les plus complexes,
supprimer la lubrification, diminuer la corrosion

Céramiques, pour améliorer le rendement des moteurs

Alumines, pour fabriquer les pots catalytiques

Terres rares, pour les écrans de lecture et les capteurs de téléguidage

Par sa chimie de haute technologie, Rhône-Poulenc contribue à préparer le monde de demain

